

VLTAVA

PROMĚNY

HISTORICKÉ

KRAJINY

Jiří Cajthaml
Dana Fialová
(editoři)

KRITICKÝ

KATALOG

VÝSTAVY

8. 2. – 7. 4. 2022

Atrium Fakulty stavební ČVUT,
Thákurova 7, Praha 6-Dejvice
vltava.fsv.cvut.cz/vystava

Praha 2022

ČVUT

ČESKÉ VYSOKÉ
UČENÍ TECHNICKÉ
V PRAZE

Výstava a katalog „Vltava – proměny historické krajiny“ jsou výstupem projektu DG18P02OVV037 „Vltava – proměny historické krajiny v důsledku povodní, stavby přehrad a změn ve využití území s vazbami na kulturní a společenské aktivity v okolí řeky“. Projekt je podpořen v rámci programu Ministerstva kultury na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 („NAKI II“). Předkladatel výsledku: České vysoké učení technické v Praze, Fakulta stavební, Thákurova 7, 166 29 Praha 6, a Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Albertov 6, 128 00 Praha 2.
Hlavní řešitel projektu: prof. Ing. Jiří Cajthaml, Ph.D. (ČVUT)
Spoluřešitel projektu: RNDr. Dana Fialová, Ph.D. (UK)

Autoři katalogu a výstavy:

Jiří Cajthaml, Dana Fialová, Vojtěch Cehák, Vojtěch Dvořák, Libor Elleder, Tomáš Fojtík, Lukáš Hejný, Jiří Hladeček, Martin Horský, Tomáš Janata, Michal Janovský, Petra Jílková, Jan Kouba, Darina Kratochvílová, Jiří Krejčí, Zdeněk Kučera, Tereza Kůsová, Petra Nešvarová Chvojková, Jan Pacina, Vojtěch Pavelčík, Karel Pavelka ml., Veronika Stachurová Kucrová, Jaroslav Šedina, Přemysl Štych, Pavel Tobiáš, Martina Tůmová, Kateřina Uhlířová, Jiří Vágner, Radka Velková, Růžena Zimová

Recenzenti:

Prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.,
Historický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.
RNDr. PhDr. Markéta Šantrůčková, Ph.D.,
Výzkumný ústav Sylva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i.

UNIVERZITA KARLOVA
Přírodovědecká fakulta

MINISTERSTVO
KULTURY

© Jiří Cajthaml, Dana Fialová, 2022

ISBN 978-80-01-06948-6 (tištěná publikace)

ISBN 978-80-01-06962-2 (elektronická verze, pdf)

Za laskavé poskytnutí dat děkujeme následujícím institucím a jednotlivcům:

Český úřad zeměměřický a katastrální, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Česká informační agentura životního prostředí, Český hydrometeorologický ústav, Národní archiv, Státní oblastní archiv v Třeboni, Státní okresní archiv Český Krumlov, Státní okresní archiv České Budějovice, Státní okresní archiv Písek, Státní okresní archiv Prachatice, Státní oblastní archiv v Praze, Státní okresní archiv Příbram, Národní památkový ústav, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., Archiv Povodí Vltavy s. p., Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v. v. i., Národní technické muzeum, Museum fotoatelier Seidel Český Krumlov, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Městské muzeum Týn nad Vltavou, Městské muzeum Netvořice, Prácheňské muzeum v Písku, Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, Vorašské muzeum Purkarec, Chotilské muzeum, Strahovská knihovna, Městský úřad Český Krumlov, Fakulta stavební ČVUT v Praze, Jiří Anderle, Miroslav Bartoň, Vojtěch Broža, Irena Dostálová, Zdeněk Hamr, Filip Horký, rodina Husů, Jiří Jiroušek, Rudolf Kostecký, Vojtěch Pavelčík, Blanka Reichardtová, Petr Slezák, Rudolf Šimek, Radek Zídek

Za pomoc se zpracováním dat děkujeme těmto studentům a dalším spolupracovníkům:

Denisa Beliančinová, Adriana Brezničanová, Marek Hoffmann, Eliška Housarová, Lucie Jebavá, Martina Jílková, Monika Křížová, Lucie Kučerová, Josef Münzberger, František Mužík, Markéta Pecenová, Zdeněk Poloprutský, Jana Skácelíková, Tomáš Suk, Monika Talapková, Svetlana Usik, Zuzana Vaňková, Jakub Vynikal

Nad výstavou převzaly záštitu:

4 Výstava společně s katalogem představuje výstupy projektu „Vltava – proměny historické krajiny v důsledku povodní, stavby přehrad a změn ve využití území s vazbami na kulturní a společenské aktivity v okolí řeky“ vytvořené v letech 2018 až 2022. Projekt je společně řešen Fakultou stavební ČVUT v Praze a Přírodovědeckou fakultou UK a je podpořen z programu Ministerstva kultury na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 („NAKI II“).

Cílem projektu a výstavy je identifikovat, dokumentovat, rekonstruovat a zpřístupnit nemovité a movité kulturní dědictví naší patrně nejznámější a nejoblíbenější řeky Vltavy a jejích břehů (konkrétně úseku od pramene řeky k soutoku s Beroučkou), které bylo pozměněno technickými zásahy (především výstavba přehrad) a proměnou funkcí řeky (výrobní, dopravní, rekreační) v kontextu společenských změn. K rekonstrukci a dokumentaci proměn a dědictví řeky a jejích břehů využívá projekt i výstava historických pramenů a moderních geoinformačních technologií. Výstava a další výstupy projektu (například specializované mapy s odborným obsahem) jsou zpřístupněny prostřednictvím webového informačního systému (vltava.fsv.cvut.cz). Výstava je realizovaná v prostorách atria Fakulty stavební ČVUT v Praze (Thákurova 7, Praha 6). Po skončení bude posterová část výstavy archivována v Mapové sbírce Přírodovědecké fakulty UK a bude možné její zapůjčení pro případné další zájemce (muzea, regionální instituce apod.), 3D exponáty pak budou nabídnuty k trvalé expozici v lokalitách s vazbou na dané konkrétní území. Přejeme návštěvníkům výstavy, čtenářům katalogu a uživatelům našeho webu, aby výsledky naší práce přispěly k prohloubení znalostí o proměnách řeky Vltavy a jejích břehů a umožnily při návštěvě tohoto území lépe vnímat jeho krásu, proměny i potřebu ochrany.

Představení projektu

Projekt je řešen oběma pracovišti od počátku roku 2018 a jeho ukončení je naplánováno na závěr roku 2022. Jako stěžejní se v rámci projektu jeví zpracování velkého množství archivních materiálů (historických dokumentů, map, plánů, fotografií) a jejich kombinací a digitalizací pak vytvoření uceleného informačního systému řeky Vltavy (úseku od pramene k soutoku s Berounkou), kterou lze, podobně jako jiné lokality v Česku, považovat za symbolické místo, které je nedílnou součástí české národní identity. Přesto řada informací o Vltavě, jejím významu a proměnách, nebyla do řešení projektu uceleně prezentována veřejnosti. Ačkoliv se k Vltavě vztahuje celá řada významných dějinných událostí, neexistuje dosud ani klasická muzejní expozice věnovaná různorodým aspektům týkajícím se této řeky. Výjimkou mohou být expozice lokálního významu nebo úzkého zaměření (např. Muzeum Chotilsko, MMP – Podskalská celnice na Výtoni, Voraňské muzeum Purkarec, či regionální nebo lokální informační centra). Výzkumu dolního toku Vltavy v Praze a pod Prahou již byl věnován prostor v jiných projektech, a proto se věnujeme pouze ucelené části horního a středního toku Vltavy, jejíž charakter byl v nedávné minulosti významně ovlivněn výstavbou tzv. Vltavské kaskády. Změnila se tak nejen podoba řeky samotné, ale proměnily se také funkce a vnímání předmětného území.

Posláním projektu je zejména dokumentovat a zpřístupnit široké veřejnosti informace o proměnách říční krajiny Vltavy v moderním období (přibližně od poloviny 18. století, kdy vznikla první relevantní mapová díla, do současnosti) v kontextu různých událostí. V projektu je inovativním způsobem zpracována celá řada prostorových informací týkajících se proměn krajiny podél toku Vltavy – základem jejich prezentace bude ucelený informační systém založený na využití rozličných podkladů, především starých map. Říční krajina Vltavy je jedním z příkladů území v Česku, která ve 20. století prošla intenzivní proměnou spojenou i se zánikem místního osídlení, ať už ten byl způsoben zvyšováním antropogenního tlaku na krajinu nebo jeho snižováním. Na starých mapách je možné identifikovat zástavbu v okolí řeky (sídla či samoty), vodohospodářské objekty (mlýny, jezy, přehradní hráze), komunikační infrastrukturu (mosty, přístaviště). Bohužel, řada objektů již neexistuje. Buď přestaly sloužit svému účelu a byly zbourány nebo musely ustoupit stavbě přehradní kaskády na Vltavě. Stavba velkých přehrad s sebou přinesla zatopení velké části původního údolí Vltavy, včetně historicky velmi cenných území (např. Svatojánské proudy). V projektu jsou pomocí trojrozměrných modelů dokumentovány proměny zaplavených území, jejich podoby a funkcí. Velkým fenoménem týkajícím se toku řek jsou také povodně. Výzkum historických povodní na Vltavě (výše hladin vody, časový průběh i plocha zatopeného území) může přispět k lepšímu pochopení jejich vzniku, průběhu či periodicity. Při digitalizaci existujících či zaniklých objektů podél toku Vltavy je přihlíženo k jejich významu např. pro pochopení problémů plavby (vorové propusti), překonávání toku (přívozy, mosty), využití vodní energie (mlýny, pily) a problematiky povodní. Zásadním aspektem tedy je i výpovědní schopnost z hlediska historických povodní. K Vltavě se také váže celá řada kulturních a společenských aktivit. Jako oblíbené rekreační místo bylo údolí Vltavy využíváno před výstavbou kaskády i po ní. Došlo však k významným změnám v druzích i formách cestovního ruchu, který byl a je na řece a v jejím bezprostředním okolí uskutečňován. Proměna společenského a kulturního významu zkoumaného území a související infrastruktury (od zájezdních hostinců přes přístaviště, trempské osady, chatové osady až po zařízení hromadné

6 rekreace), vzhledu a využití břehů toku i struktury jejich uživatelů byla na mnoha místech zásadní.

Elektronické mapové portály, přístupné na internetu, jsou veřejností vysoce žádané, přesto lze zatím v oblasti historie Vltavy využívat pouze aplikace neprostorové (např. web stara-vltava.cz). Projekt tak bude působit v roli transferu historických informací do vzdělávání moderními kartografickými metodami, k uchování národní paměti, formování národní identity a kultury v nejširším, multikulturním smyslu, a formování historického vědomí společnosti. Unikátním je projekt z hlediska kartografického. Spolupráce vysokoškolských odborníků na kartografii s tematickými odborníky slibuje kvalitní webové kartografické dílo respektující zásady kartografické čitelnosti, srozumitelnosti a uživatelské přívětivosti. Kromě elektronického informačního systému jsou výstupy projektu i klasické výstavní artefakty (rozsáhlé fyzické 3D modely původního údolí řeky, fyzický 3D model původně plánované a nerealizované přehradní hráze Slapy, velkoformátový tisk celého toku řeky v měřítku 1 : 10 000) i plánovaná souhrnná knižní publikace.

Představení výstavy

Výstavní expozice zahrnuje padesát osm posterů, čtyři trojrozměrné modely, videoprojekci vybraných témat, dotykově ovládanou mapovou aplikaci na velkoplošné obrazovce, ukázkou aplikace virtuální reality, pochozí starou topografickou mapu a tzv. fotokoutek.

Postery představují rámcově všechna témata, která jsou v rámci projektu zpracována. Jde o témata věnovaná celému zkoumanému území – řece Vltavě a jejím břehům, od pramene po soutok s Berouňkou. Pozornost je věnovaná i vybraným lokalitám, které celé či částečně zmizely pod hladinou vodních nádrží tvořící Vltavskou kaskádu a zásadně pozměnily jak řeku, tak její bezprostřední okolí a jejich funkci. Návštěvník má hned u vstupu možnost zamyslet se s odborníky nad přínosy a ztrátami přehrad, nejen vltavských (poster **1**), uvědomit si, jak je v povědomí společnosti Vltava prezentována, jakým je symbolem (poster **2**). A co nejvíce změnilo její tvář? Vodní stavby. Na posterech **3–9** se návštěvník seznámí s jejich historií před výstavbou Vltavské kaskády, s nejvýznamnějšími přehradami, kterými jsou (seřazeno podle stáří) Slapy, Lipno I, Orlický, ale i s dalšími přehradami a jezy. Dále je možné si prohlédnout model nerealizovaného návrhu přehradní hráze u obce Slapy nad Vltavou – jak vznikl návrh, model, jeho rekonstrukce (poster **10**). Model je též možné prohlédnout na vlastní oči – je jedním z 3D exponátů, který laskavě zapůjčilo Národní technické muzeum ze své sbírky Stavitelství. Historických projektů k úpravě řeky bylo mnoho. Novodobý vývoj jejich podoby zachycují postery **11** a **12**. Podobu řeky a jejího bezprostředního období měnil nejen člověk, ale i sama příroda. O vltavských povodních se dozví návštěvník na posterech **13** a **14**. Fyzická proměna ruku v ruce s proměnou společenskou se projevila ve změnách funkcí krajiny i osídlení obzvláště v prostoru vodních nádrží, což zachycují postery **15** a **16**. Lidských osudů se významně dotkl zánik sídel, ať již celých či jejich částí. Skupina posterů **17–32** se věnuje této problematice jak z obecného hlediska, tak i detailně na konkrétních příkladech. Fenomény, se kterými se můžeme setkat na celém sledovaném toku, jako je doprava, voroplavba, vodáctví či druhé bydlení (chataření a chalupaření), nalezne návštěvník na posterech **33–36**. Tématu rekreace, která bývá spojena hlavně s letní dovolenou u vody, se věnují postery **37–39**. Jedním z dokumentů, který zachycuje daný okamžik a uchovává jej pro budoucí generace, je

fotografie. S dobovými místopisnými fotografiemi zobrazujícími nejen slavné Svatojánské proudy, ale i místa od pramene Vltavy po Zbraslav, se návštěvník může potěšit na posterech **40–48**, případně je může zhlédnout ve formě videoprojekce na jedné z obrazovek. Zásadním zdrojem informací jsou i starší mapová díla. Ta, se kterými projekt pracuje, jsou představena na posterech **49 a 50**. Mravenčí práci pak představovala rekonstrukce původního údolí Vltavy před výstavbou Vltavské kaskády, o které vypovídá poster **51**. V období práce na tomto výzkumném projektu se naskytlá jedinečná příležitost: v zimě 2019/2020 byla z technických důvodů snížena hladina vodní nádrže Orlík a v závěru jejího vzduť bylo možné pozorovat Vltavu v jejím původním korytě. Jak břehy jinak pozorovateli skryté pod hladinou vypadaly a co z jejich původní podoby zbylo, dokumentují postery **52–55**. Jak byly tvořeny fyzické modely velkých přehrad (Lipna I, Orlíku, Slap), které jsou na výstavě k vidění, či jak vzniká 3D počítačová vizualizace, se návštěvník dozví na posterech **56 a 57**. Poslední poster **58** je věnován fyzikálním modelům vzniklým v průběhu přípravy výstavby a provozu vodních děl Vltavské kaskády.

Součástí výstavy jsou i čtyři velkoformátové trojrozměrné modely. Prvním z nich je návrh nerealizované přehradu u obce Slapy nad Vltavou, další tři pak trojrozměrně představují historickou krajinu v okolí největších vodních nádrží. Doplněno je i zobrazení současné hladiny, díky čemuž je možné sledovat zatopená území. Nejvýznamnější místa (zpravidla osady nebo významné budovy) je možné na modelech zvýraznit rozsvícením diody pomocí připojeného ovládacího panelu.

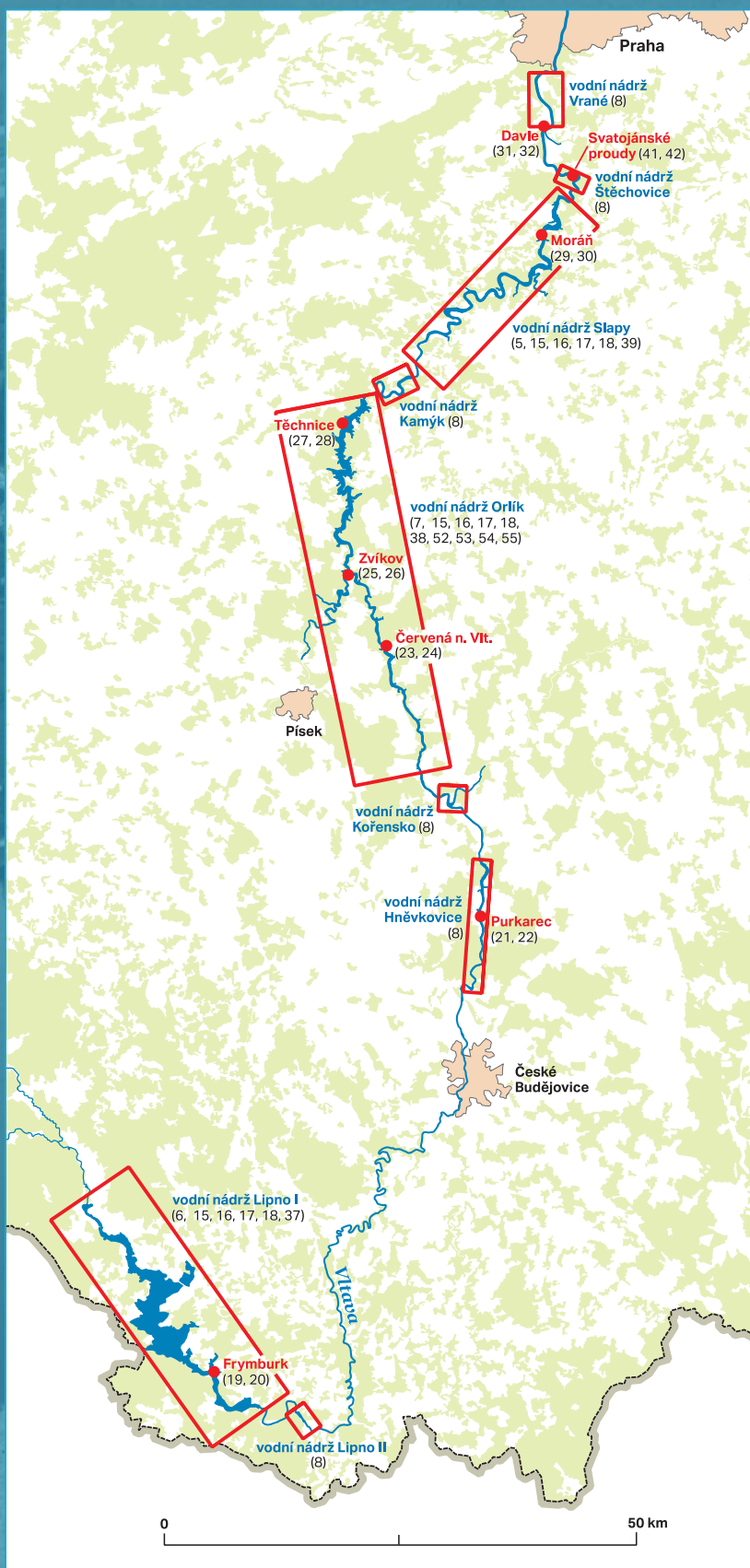
Návštěvník si může povšimnout dvou velkoformátových obrazovek. První z nich je možné využít jako dotykové médium pro ovládání vytvořené webové mapové aplikace. V rámci 2D aplikace lze posouvat mapovým oknem, přibližovat se či oddalovat nebo přepínat podkladovou mapu. Některé mapové prvky fungují jako odkazy zobrazující detaily objektů, historické fotografie nebo přesměrování do jiných databází. 3D aplikace umožňuje procházet trojrozměrnou scénou, která vznikla kombinací rekonstruovaného výškopisu, textur využití území v polovině 19. století, procedurálně modelovaných budov a detailních modelů některých staveb. Druhá obrazovka prezentuje dobové místopisné fotografie nebo ukázky trojrozměrné rekonstrukce celého údolí Vltavy v podobě videoprezentací.

Vltava má své kouzlo v každou dobu. K té Vltavskou kaskádou ukončené bezesporu patřili plavci na vorech. Pokud se chce návštěvník v jednoho proměnit, může navštívit fotokoutek, kde svou tvář zamění s tváří voraře s laskavým svolením jeho žijících potomků. Na výstavě je také možné zhlédnout model jednoho z vorů, na kterém se voraři plavili.

Závěr

Výstava představuje průřez společným výzkumem širokého kolektivu kartografů, geografů i dalších odborníků čítajícího více než 20 osob z různých institucí v rámci projektu „Vltava – proměny historické krajiny v důsledku povodní, stavby přehrad a změn ve využití území s vazbami na kulturní a společenské aktivity v okolí řeky“. Další dílčí výstupy, mnohdy věnující se detailně specifickému fenoménu či metodě, jsou pro zájemce k dispozici na webových stránkách projektu vltava.fsv.cvut.cz. Na výstavu bude navazovat a zde představená témata rozšiřovat monografie chystaná k vydání v závěru roku 2022.

	Úvodní slovo	4
	Postery	
1	Přehrady (nejen vltavské) a jejich přínosy a ztráty očima odborné veřejnosti	10
2	Prezentace Vltavy – Vltava jako symbol	12
3–4	Historie vodních staveb na Vltavě před výstavbou kaskády	14
5	Přehrada Slapy	18
6	Přehrada Lipno I	20
7	Přehrada Orlík	22
8	Další přehrad Vltavské kaskády	24
9	Jezy jako nedílná součást Vltavské kaskády	26
10	Model nerealizovaného návrhu přehrad na Vltavě u obce Slapy	28
11–12	Novodobý vývoj podoby nerealizovaných projektů Vltavské kaskády	30
13	Povodně na Vltavě	34
14	Záznamy vodních stavů na Vltavě	36
15	Proměny funkcí osídlení v prostoru vodních nádrží Lipno, Orlík, Slapy	38
16	Proměny funkcí krajiny v prostoru vodních nádrží Lipno, Orlík, Slapy	40
17–18	Zaniklá sídla v oblastech vodních nádrží Lipno, Orlík, Slapy	42
19–20	Frymburk	44
21–22	Purkarec	48
23–24	Červená nad Vltavou	52
25–26	Zvíkov – soutok Vltavy a Otavy	56
27–28	Těchnice / Technič	60
29–30	Moráň	64
31–32	Davle	68
33	Doprava na Vltavě	72
34	Voroplavba na Vltavě	74
35	Vodáctví na Vltavě: historie, tradice a popularita	76
36	Druhé bydlení podél Vltavy	78
37	Rekreace v oblasti vodní nádrže Lipno	80
38	Rekreace v oblasti vodní nádrže Orlík	82
39	Rekreace v oblasti vodní nádrže Slapy	84
40	Najdi rozdíl...	86
41–42	Svatojánské proudy	88
43–48	Po Vltavě od pramene na Zbraslav na dobových místopisných pohlednicích	92
49	Mapová díla dokumentující řeku Vltavu	104
50	Staré rukopisné mapy řeky Vltavy	106
51	Rekonstrukce původního údolí Vltavy před výstavbou Vltavské kaskády	108
52–55	Zaklesnutí hladiny VD Orlík v zimě 2019/2020	110
56	Tvorba fyzických modelů velkých přehrad Vltavské kaskády	114
57	3D počítačová vizualizace vybraných úseků řeky	116
58	Fyzikální modelování vodních děl Vltavské kaskády	118
	Exponáty	
I	Fyzické 3D modely území přehrad Vltavské kaskády	120
II	Webová mapová aplikace	122
III	Vltava VR – vizualizace zaniklé krajiny pomocí virtuální reality	124
IV	Podlahový tisk	126
	Literatura a zdroje dat	128
	Summary	130

01 Přehledová mapa lokalit na Vltavě zmíněných na posterech; v závorkách čísla posterů.

Přehrady (nejen vltavské) a jejich přínosy a ztráty očima odborné veřejnosti

10

Řeka Vltava (a nejen ta) je dlouhodobě využívána k mnoha účelům. Plní funkci dopravní cesty, zdroje energie a surovin, ale i ochrany před přírodními živly, povodněmi. Pro všechny tyto potřeby byla od nepaměti člověkem přetvářena a přizpůsobena aktuální situaci. V posledním desetiletí se však objevují otázky, zda jsou tyto zásahy vhodné a ve výsledku pro člověka výhodné. Příroda již není vnímána jako nekonečný zdroj. Odborníci proto diskutují nad rekonstrukcí přírodní krajiny, jejímž základem je právě říční krajina, která je z celé krajiny pro život na naší planetě nejhodnotnější (Štěrba 2008). Na území Česka však z přirozené říční krajiny zbylo velmi málo. Někteří zastávají názor, že právě přehrady jsou jedním z mnoha zásahů, které říční krajinu nenávratně a v negativním směru narušují. Druhá část odborníků naopak považuje přehrady za klíčový způsob hospodaření s vodou a jejich efektivnost a funkčnost v řadě oblastí za opodstatněnou. V současné době je tak každá plánovaná výstavba přehrady provázána velmi vyostřenou debatou.

To je velmi odlišná situace od doby, kdy vznikala Vltavská kaskáda, která byla tehdejším režimem velmi propagována. Diskuse se vlastně nesla jen nad problematikou zaplavení určitého území. Řešily se otázky vystěhování místních obyvatel, jejich vztah k danému území, ale oficiální protesty byly minimální (Kouba 2007). Přínos přehrad byl v té době považován takřka za absolutní.

Závěr

Všichni odborníci se v současné době v zásadě shodnou, že je nutné pracovat s krajinou jinak a myslet tak šetrněji směrem k přírodě. Opatření typu obnovy retenční schopnosti zemědělské půdy, boj s erozí, revitalizace vodních toků, spojená s obnovou přirozených vodních ploch v podobě tůňek a mokřadů, jsou široce přijímána. Necitlivou práci s krajinou, která započala již v minulosti masivním odlesňováním a následným vysazováním jehličnatých lesů, které mají výrazně nižší schopnost zadržovat vodu, jako jednu z příčin nedostatku vody v krajině uznávají také odborníci napříč odborným spektrem. Názory na přehrady však mají značně odlišné. Část odborníků tvrdí, že bez přehrad by nebyly zajištěny základní potřeby lidské společnosti v podobě zajištění dostatku (nejen) pitné vody. Naopak zastánci kooperačního přístupu mluví o obrovském, nevyužitém potenciálu funkční říční krajiny jako zdroje pro současné lidské potřeby i přírodu jako takovou.

Z argumentací odborníků zastávajících názor, že přehrady narušují celkový vodní režim, však není úplně jasné, jakým způsobem by probíhalo bez přehradních nádrží zásobování pitnou vodou. Je zřejmé, že pitnou vodou se v současnosti velmi plýtvá. Na druhou stranu se nabízí otázka, zda by bylo možné ušetřit dostatek vody a bez přehrad se obejít. K odpovědi na tuto otázku bude potřeba dalšího výzkumu a spolupráce napříč mnoha obory.

ŘEKA JAKO CESTA

- ▶ Vltavská kaskáda dokáže zvýšit průtok vody na Labi pro potřeby plavby (Děčínsko–Německo) a udržuje panorama Vltavy s dostatečným průtokem. (Satrapa 2021)
- ▶ Ve větším měřítku se plavba udržela jenom tam, kde jsou výjimečné přírodní podmínky a kde se dopravují těžké a objemné náklady (systém řeky Sv. Vavřínce – Mississipi v Americe, Porýní a Porúří v Evropě). Úprava řek na vodní cesty přinesla zcela zbytečnou devastaci říčních krajín a k tomu ekonomické ztráty, na jejichž vyčíslení se doposud čeká. (Štěrba 2008)

ŘEKA JAKO ENERGIE

- ▶ Energetické účely jako obnovitelný zdroj a zejména stabilizační zdroj energetické sítě jsou nezanedbatelné. (Horský 2021)
- ▶ Elektrická energie z vodních děl je velmi rychle využitelná. Využívá se pro posílení energetické sítě při výkyvech a je nenahraditelná pro vyrovnávání funkce dalších „zelených“ zdrojů. Malý podíl na instalovaném výkonu v porovnání s jinými zdroji je řádově překonán kvalitou zdroje. (Satrapa 2021)
- ▶ Česká republika si hradí výrobu elektřiny z přehrad necelými třemi procenty (!). Již z tohoto faktu je zřejmé, že podíl výroby elektrické energie z vodních zdrojů je u nás více méně zanedbatelný a momentální popularita tzv. čisté energie je do značné míry způsobena neznalostí skutečných poměrů společně s vlivy politickými. (Štěrba 2008)
- ▶ Z hlediska elektrické energie je výroba elektřiny z vody zcela zanedbatelná, a pokud by u nás byla větší podpora jiných udržitelných zdrojů, dávno by jí nahradila. Navíc protipovodňová a energetická funkce se téměř vylučují. (Salzmann 2021)

ŘEKA JAKO SUROVINA

- ▶ Asi nejvýznamnějším přínosem kaskády bude spíše zásobní než ochranný prostor, voda v nádrži Orlík pomáhala v době extrémního sucha 2014–2020 udržet odtok Vltavy na relativně příznivé úrovni. (Elleder 2021)
- ▶ V oblasti zásobené vodou patří Vltavská kaskáda asi k nenahraditelným prostředkům, což ukázala například nedávná období velkého sucha. (Horský 2021)
- ▶ I v současnosti je relevantní stavba přehrad v oblastech s nedostatkem srážek (Rakovnicko, Jižní Morava). Problém je tyto stavby prosadit ještě předtím, než nastanou akutní problémy. (Satrapa 2021)

ŘEKA JAKO SUROVINA

- ▶ Jedním z kroků (pozn.: řešení nedostatku vody) je stavba přehrad. Vodohospodáře, který k tomu vybídne, zavalí ovšem okamžitě lavina nevybíravé kritiky: už žádné přehrady! Devastujete nám údolí! Ničíte kdeco! Každá přehrada je zhoubá a neštěstí! Takže se ptám: Co je důležitější? Dostatek vody pro lidi, anebo stráž s chráněnou luční květinou? (Janský 2014)
- ▶ Buďme vděční za přehrady postavené do roku 1990. Bez nich bychom už dávno měli velkou krizi s vodou. Možná ještě do roku 2030 z nich můžeme žít. (Janský 2020)
- ▶ Stavbou přehrad zaniká propojení mezi povrchovou a podzemní vodou. Říční krajina funguje jen tehdy, kdy dno je propustné, což v přehradě není. To znamená, že tudy se už nikdy nebudou doplňovat zásobárny podzemních vod. (Salzmann 2021)
- ▶ V období sucha výpar z vegetace přirozeně klesá, suchá krajina vypaňuje samozřejmě o poznání menší množství. Přehradní vodní plocha ale tento samoregulační prvek nemá, v období sucha vypaňuje stejně, respektive vlivem zvýšených teplot dokonce ještě více než ve vhodném období. Ztrácíme tak vodu v té nejcitlivější chvíli. (Veselý 2016)
- ▶ Vodu je potřeba zadržovat v krajině, ne v přehradách. Voda v přehradě či rybníce je krajině platná asi jako sklenice vody v pražské hospodě člověku žijícímu uprostřed Sahary. Musíme se co nejdříve vrátit k přirozené skladbě lesů, protože listnaté a smíšené porosty, potažmo jejich půdy, zadržují výrazně více vody než jehličnaté. (Jirků 2018)
- ▶ Technické zásahy do krajiny jsou extrémně drahé a nikdy nefungují tak dobře jako přírodní procesy, prověřené miliony let. (Dostál 2018)
- ▶ Nádrže nebyly míněny k tomu, aby pomáhaly krajině a nějakým zázračným způsobem zvyšovaly množství vody v půdě ve svém povodí. Ne, nádrže zachycují vodu pro její využití lidmi – a je tomu tak již 5 000 let. (ČHMÚ 2018)
- ▶ Řešením nedostatku vody v krajině totiž není pouze výstavba přehrad a nádrží, ty plní hlavně funkci akumulace vody. Naprosto zásadní je podpora zadržení vody v krajině a v půdě a podpora ekosystémových služeb tak aby se obnovily přirozené vodní cykly. Nevyhnutelné je také přehodnocení rozsáhlého odvodnění půdy. Velkým tématem je hospodaření s dešťovou vodou v sídlech, které vyžaduje úzkou spolupráci krajinářských architektů a vodohospodářských odborníků. (Salzmann 2021)

ŘEKA JAKO HROZBA

- ▶ Významný vliv kaskády je patrný při menších povodních, odhaduje se přibližně dvacetiletých. Potom se její význam vytrácí. (Kubát 2002)
- ▶ Přehrady mohou za určité shody okolností povodňovou situaci dokonce i podstatně zhoršit. (Čermák 2002)
- ▶ Ačkoli je možnost ovlivnění povodňových průtoků kaskádou pouze omezená, ve všech případech zvýšených průtoků posledních let se podařilo vhodnými manipulacemi kulminační průtok v Praze ovlivnit tak, aby nedošlo ke střetu kulminačního průtoků z Vltavy a kulminací z Berounky a Sázavy. (Brožová, Friedel 2002)
- ▶ V realizované variantě kaskády hraje důležitou roli energetika, a Vltavská kaskáda, tak jak ji známe dnes, nemá rozhodně výrazně ochrannou funkci. (Elleder 2021)
- ▶ O celkovém vlivu kaskády na kulminaci 2002 v Praze se diskutovalo. Řekneme, že bylo stejně těžké prokázat pozitivita jako dokázat negativa. (Elleder 2021)
- ▶ Na rozdíl od lokálních opatření mají nádrže delší dosah svého účinku, nezhoršují odtokové poměry v místě opatření a v lokalitách pod místy s opatřeními. Vždy je třeba mít na paměti, na jakou míru ochrany jsou navrženy. Např. Vltavská kaskáda poskytuje ochranu na cca 20letou vodu a větší průtoky dokáže pouze zmírnit nebo oddálit, což v případě Vltavy je také jedním z účelů a důležitých funkcí. Nelze na lusknutí prstů postavit všechny mobilní PPO na počkání, uklidit lodě do ochranných přístavů a vyklidit případný další majetek. (Horský 2021)
- ▶ Přehradám je zpravidla připisována významná ochrana před povodněmi. Tato role je často zveličována. Určitý účinek přehrad je nepochybný, ovšem jeho hodnocení často připomíná „hru s velkými čísly“, když zastánci přehrad účinnost vyzvedávají, odpůrci naopak popírají. (Štěrba 2008)
- ▶ Likvidace říční krajiny narušuje původní drsnost krajinného povrchu, stejně jako možnost povodňového rozlivu do nivy, a tím je zlikvidována původní protipovodňová účinnost říční krajiny. (Štěrba 2008)
- ▶ Stavba přehrad je často reakcí na předchozí necitlivé lidské zásahy do vodního hospodářství – např. horší povodňové situace v důsledku současného způsobu zemědělství, lesnictví a odvodnění krajiny. Stavba přehrad neodstraňuje příčinu, ale řeší následek a sama vede k dalšímu problému. (Salzmann 2021)

CO BUDE DÁL?

- ▶ Problémy vodních nádrží jsou stejně pestré jako jejich přínosy. Z hlediska krajinné ekologie jde především o likvidaci původní říční krajiny a změnu životních podmínek v dlouhých úsecích pod nádržemi. V případě přehradních kaskád jde o likvidaci celých dlouhých řek s jejich kulturou a často s vazbou na historii národů. (Štěrba 2008)
- ▶ Vltavské údolí znám jen zprostředkovaně. Pro mne osobně jsou ztracené hodnoty přírodní i kulturní řádově vyšší než získané benefit. Mnohokrát jsem ale slyšel, že jinak to možné nebylo. Jak se mám vyrovnat s tímto paradoxem, opravdu nevím. (Elleder 2021)
- ▶ Vltavská kaskáda stále plní významnou funkci. Doba udržitelnosti a účelnost našich přehrad trvá v řádech stovek let. Ve světě se vyskytují případy, kdy dochází ke ztrátě funkcí přehrad. Pokud není nalezeno další využití nebo efektivní zajištění provozu, je možné nádrž vypustit a těleso přehrady uvést do neškodného stavu. (Satrapa 2021)
- ▶ Stavět přehrady v rozvinutých státech je ekologická sebevražda, drahá je i jejich údržba a provoz. Ve světě je dnes obrácený trend – překážky a hráze v řece bourat. (Salzmann 2020)
- ▶ Pokud máme mít v přehradách dostatek vody, musíme obnovit a podpořit přirozené cykly vody v krajině. Musíme začít řešit příčiny současného stavu, zatím se zabýváme zejména odstraňováním následků. Prvním úkolem je obnova říční krajiny jako zásadní přírodní infrastruktury. Povrchové vody odtékají kanalizačními systémy, místo aby se dostaly do půdy a k rostlinám. Proto musíme změnit přístup k půdě, ke krajině, k dešťové vodě a k způsobu zemědělského a lesního hospodaření. (Salzmann 2021)
- ▶ Výstavba přehrad je vždy velmi vážným destruktivním zásahem do živého systému říční krajiny. Ta by měla nastat pouze v případě, že v místě není jiné řešení. Musíme ale zvážit téměř nevratné a nevyčísitelné ztráty způsobené narušením ekosystému, hydrologického systému a finanční náročnost provozu. Údržba a provoz všech technických staveb a infrastruktur se vyznačují vysokou finanční náročností, na rozdíl od infrastruktur a organismů přírodních, jako je např. systém říční krajiny. (Salzmann 2021)
- ▶ Na konci 19. a 20. století byly vodní nádrže stavěny jako reakce na extrémní sucha v období 1858 až 1874, 1904, ale i 1931 až 1933. I přesto, že v té době krajina netrpěla dnešními neduhy, jako je např. scelování pozemků, utužení půd a nevhodné meliorace, byly projevy sucha dramatické. (ČHMÚ 2018)

Prezentace Vltavy

Vltava jako symbol

12

Vltava představuje nejen nejdelší, ale i nejnámější řeku v Česku. Svě jméno získala počestěním původního označení Wilt-ahwa, jak ji nazývaly kmeny starých Germánů. V překladu to znamená „divoká voda“, kterou Vltava bezpochyby byla. A to nejen jako přírodní živel, ale i přeneseně, svou bohatou historií. Proměny Vltavy v mnoha podobách přináší nespočet expozic, výstav a jednotlivých artefaktů, které se nachází po celé republice. Na své si přijdou milovníci historie, ale i technických památek. Prezentovány jsou všechny pohledy na využití řeky a její okolí v minulosti i dnes (doprava, turistika, energetika apod.). Mnohé z nich přibližují i životy jednotlivců, kteří břehy Vltavy obývali či obývají.

Vltava se v Česku představuje pomocí výstav (trvalých či krátkodobých), ale také prostřednictvím publikací, filmů či dokumentů a internetových průvodců. Není to však jediný způsob, jak o této řece uchovat povědomí. Vltava od nepaměti patří k českým symbolům.

Jako spojnice Čech s hlavním městem Prahou dodnes má své zvláštní kouzlo. Je symbolem českého národa a zejména české krajiny, pro níž jsou „pahorkatiny protkané loukami, poli, lesy a vodami“ typické. Stala se inspirací pro mnoho uměleckých děl (obrazů, básní, hudebních skladeb apod.), ale objevuje se i v tzv. užitém umění. Název Vltava nese několik institucí, spolků, ale i různorodých podniků (například gastronomické), které s vodním živlem mají pramálo společného. Tvoří však součást českého národa, je vnímána jako prvek národní identity.

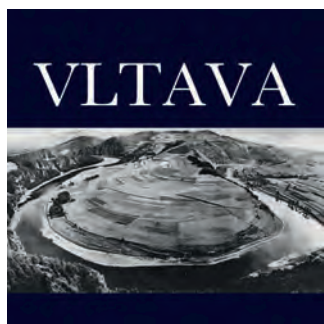
01 Vybrané expozice vztahující se k Vltavě a jejímu okolí v minulosti a dnes.

Název instituce	Lokalizace	Hlavní téma expozice
Muzeum Chotilsko	Chotilsko	život na středním Povltaví
Muzeum Podskalská celnice	Praha, Rašínovo nábřeží	vorařství
Muzeum pražského vodárenství	Praha, Podolská ulice	vodárenství
Městské muzeum Sedlčany	Sedlčany	vorařství
Skanzen Vysoký Chlumeč	Vysoký Chlumeč	architektura středního Povltaví
Muzeum života venkovského obyvatelstva středního Povltaví	Prostřední Lhota	život obyvatelstva středního Povltaví
Městské muzeum Týn nad Vltavou	Týn nad Vltavou	historie oblasti, Vltaviny
Národní zemědělské muzeum (expozice Voda v krajině)	Praha	voda v krajině, řeky Česka
Lipno info	Lipno na Vltavou	infocentrum o Lipně
Návštěvnická centra vodních elektráren	dle elektrárny (např. Lipno, Orlík, Slapy apod.)	energetika

VisitVltava.cz

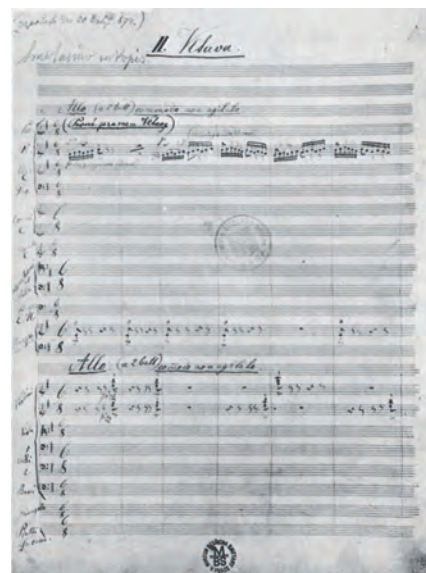
STEZKA
řeky Vltavy

VLTAVA

02 Vybrané webové stránky věnující se Vltavě (historické či současné) a její prezentaci pro turisty.
www.visitvltava.cz, www.vltava-reka.cz,
www.stezkavltavy.cz, www.stara-vltava.cz

03 Český rozhlas Vltava jako třetí program Československého rozhlasu začal vysílat v roce 1974. Nabízí kulturní publicistiku, rozhlasové hry, dokumenty a klasickou či jazzovou hudbu. V rámci svobodného Československého rozhlasu vysílala Vltava ještě koncem roku 1989 například cyklus děl zakázaných autorů. Zdroj: <https://vltava.rozhlas.cz/>.

04 Vltava – symfonická báseň. Jako druhou symfonickou báseň v rámci cyklu s názvem Má Vlast zařadil světoznámý skladatel Bedřich Smetana Vltavu. Svými tóny popisuje celý tok řeky Vltavy od jejího pramene až po soutok s Labem u Mělníka. Obsahuje prvky denní i noční vltavské scenérie, zachycuje Svatojánské proudy i Vltavu pod Vyšehradem. Symfonická báseň vznikla v průběhu roku 1874. Zdroj: <https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/>. Titulní list autografu partitury Smetanovy Vltavy. Foto: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Vltava_\(M%C3%A1_Vlast\)#/media/Soubor:Smetana_-_Vltava_autograf.jpg](https://cs.wikipedia.org/wiki/Vltava_(M%C3%A1_Vlast)#/media/Soubor:Smetana_-_Vltava_autograf.jpg).

Vltava
Český rozhlas

05 Socha Vltava. Odras Vltavy nezachytily jen hudební díla, ale též výtvarná a sochařská. Soch znázorňující Vltavu je v Česku k vidění velké množství. Nejznámější z nich se nachází na Dětském ostrově v Praze na Smíchově. Je součástí monumentálního obelisku a samotnou Vltavu představuje postava roztančené nahé dívky.
Zdroj: <https://www.pamatkovykatolog.cz/socha-vltava-15215371>. Foto: Vojtěch Pavelčík, 2021.

06 Parník Vltava. Parník Vltava je poslední ze dvou historických parníků na Vltavě, který byl spuštěn do provozu v roce 1940. Provozuje ho Pražská paroplavební společnost a je možné ho dnes využít pro vyhlídkovou jízdu do ZOO Praha, Mělníka či na Slapy. V roce 2013 byl zapsán mezi kulturní památky České republiky.
Zdroj: <https://www.paroplavba.cz/parnik-vltava>. Parník Vltava u přístaviště v Davli. Foto: Vojtěch Pavelčík, 2021.

07 Spolek Vltavanů v Praze. Spolek Vltavanů byl založen v roce 1871 pod názvem „Vzájemně se podporující spolek plavců, rybářů a pobřežních Vltavanů“. Jak již název napovídá, jeho poslání bylo sdružování všech lidí, kteří se podíleli na vltavské voroplavbě. I přes zánik této aktivity v důsledku proměny řeky Vltavy v průběhu 20. století zůstal spolek aktivní a formou společensko-kulturních akcí stále připomíná historii voroplavby na Vltavě. Spolek má mnoho poboček – v Praze, Davli, Štěchovicích atd. Čestnými členy spolku Vltavanů v Praze se zpravidla stávají i primátoři hlavního města Prahy.
Zdroj: <https://www.vltavan-praha.cz/>.

08 Kavárna Vltava. Kavárna Vltava byl vyhlášený hudební a taneční podnik v Revoluční ulici v Praze. Nacházel se v přízemí a prvním patře Paláce Merkur a býval v 50. letech často navštěvován významnými umělci, jako byli například Karel Gott nebo Waldemar Matuška. V 90. letech ji nahradil luxusní autosalon Vltava. Zdroj: <http://www.palacmerkur.cz/>.

09 Hudební skupina Vltava. V roce 1986 byla založena hudební skupina s názvem Vltava. Jedná se o dosud aktivní skupinu zaměřenou na rockovou hudbu v čele s kytaristou Robertem Nebfenským.
Zdroj: <http://www.vltava.at/>.

10 Města na Vltavě. Vltava vtiskla svůj ráz také mnoha obcím, které se na jejím toku rozprostírají. Její využití přineslo práci místním obyvatelům, ale stala se součástí obce i symbolicky. Objevuje se v oficiálních názvech obcí a někdy i v jejich obecním znaku.

Horní Vltavice, Dolní Vltavice, Lipno nad Vltavou, Rožmberk nad Vltavou, Boršov nad Vltavou, Hluboká nad Vltavou, Hněvkovice (na levém břehu Vltavy), Hněvkovice (na pravém břehu Vltavy), Týn nad Vltavou, Orlík nad Vltavou, Kamýk nad Vltavou, Vrané nad Vltavou, Libčice nad Vltavou, Dolany nad Vltavou, Kralupy nad Vltavou, Dušníky nad Vltavou, Lužec nad Vltavou

Zdroj: <https://rekos.psp.cz/>.

11 Vltava run. Vltava run je štafetový běžecký závod vedoucí ze Šumavy do Prahy podél toku řeky Vltavy (Národním parkem, údolím, přes kopce, historická města apod.). Délka trasy je 360 km, je rozdělena na 36 úseků. Koná se každoročně začátkem září.
Zdroj: <https://vltavarun.cz/>.

Historie vodních staveb na Vltavě před výstavbou kaskády

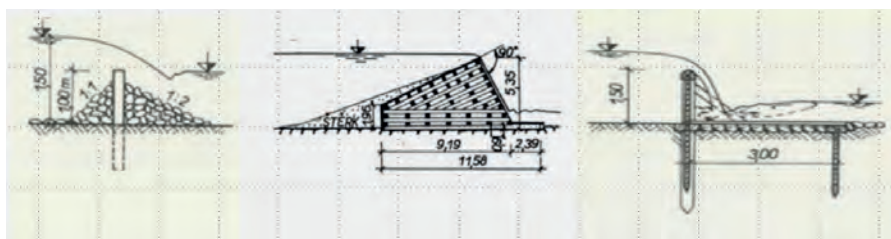
14

01 Mapa toku Vltavy (detail Podolsko-Sanik) – polovina 18. století. Zdroj: Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Český Krumlov, skládaná mapa toku Vltavy v úseku České Budějovice – Zvíkov – Praha, sig. 1636–1638.

Vltava je v českých zemích významnou řekou, kolem ní se soustřeďuje veškerý život. Pokusy o první úpravy řeky jsou zaznamenány již ve středověku roku 993, kdy byly vybudovány tři dřevěné jezy (02), které vzdouvaly vodu pro plavbu a sloužily též pro první vodní mlýny. Po Vltavě se také plavilo dřevo, ze kterého se od roku 1088 začalo platit clo v celnici na Výtoni. I za vlády Jana Lucemburského je voroplavba velmi využívána. Střední Evropa je v té době protkána hustou sítí obchodních stezek, po kterých se i po souši přepravovalo zboží. Logistikou a provázaností těchto cest se zabýval již Karel IV., a ten je také spojen s první myšlenkou propojit řeku Vltavu s Dunajem a pozvednout Prahu na hlavní město evropského obchodu. Karel IV. také podpořil vodní dopravu tím, že zrušil poplatky a na všech jezích od Českých Budějovic až do Prahy dal vybudovat vorové propusti, které byly normalizovány na šířku 20 loktů.

Voroplavba a přivozy na vsích sloužily nejenom k přepravě zboží (především soli, kamene a dřeva), ale i k přepravě osobní (po řece byla cesta bezpečnější než formanskými vozy). V roce 1340 ustanovil Karel IV. komisi Přísežných mlynářů zemských (první tohoto druhu v Evropě). Mlynáři

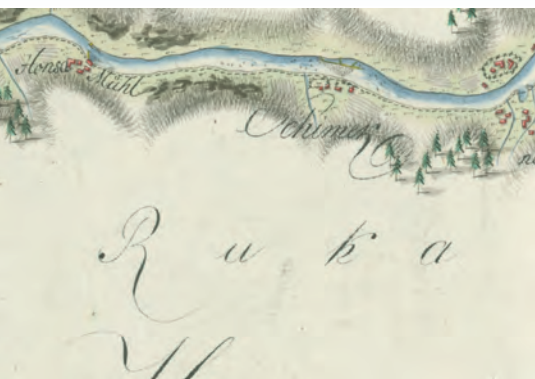

02 Typické dřevěné jezy, které se budovaly nejenom u mlýnů, ale i k lepším plavebním podmínkám na toku. Jez z pilotové stěny (vlevo), srubový jez (uprostřed) a jez se štětovou stěnou (vpravo). Zdroj: Archiv Katedry hydrotechniky, Fakulta stavební ČVUT v Praze.

se v komisi sdružovali (měli také své pečeti) a dohlíželi na úpravu a stavbu vodo hospodářských staveb (02, 04). Na Vltavě se začínají budovat další mlýny, u nich pily a více se využívá vodní síla (03, 05, 13). Za husitských válek dochází k omezení dopravy na Vltavě. Roku 1424 je zakázán dovoz soli po Labi, a tím naopak stoupl význam Vltavy jako vodní dopravní cesty. Aby mohlo být zboží komfortně dopravováno, přikázal císař Ferdinand I. v jezích od Českých Budějovic až do Prahy vedle vorových propustí vybudovat celkem 24 propustí pro lodě. První loď naložená 125 bečkami soli do Prahy doplula roku 1550.

V letech 1619 až 1634 znovu ožívá myšlenka propojení Vltavy s Dunajem v návrzích Albrechta z Valdštejna. Po jeho smrti až do roku 1643 Vltavu a plavební režim upravuje zvláště v oblasti Svatojánských proudů (oblast byla poničena povodněmi a ledovými dřenicemi) strahovský opat Kryšpín Fuka. K větším úpravám Vltavy dochází až po roce 1726, kdy je profesor Johann Ferdinand Schor (10) pověřen vyčištěním řečiště

z Prahy až do Kamýka nad Vltavou, aby byla umožněna plavba lodí. V roce 1729 byla pod jeho vedením realizována výstavba dvou plavebních komor, a to v Županovicích (06, 07) a v Modřanech. Byly to první stavby tohoto druhu v celém Rakousku-Uhersku. Marie Terezie v roce 1764 zřizuje navigační komisi se sídlem v Praze a znovu ožívá (na popud Vídně) vodní propojení Vltavy s Dunajem. Reálnými možnostmi této vodní cesty je pověřen profesor František Gerstner, který vodní spojení označil sice za možné, ale navrhl vybudovat lepší a levnější řešení, a to známou koněspřežnou dráhu České Budějovice–Linec. V dalších letech na Vltavě probíhají regulační úpravy toku (15). Po roce 1918 stále dochází k soupeření plavební a energetické koncepce využití Vltavy, ale už od poloviny 19. stol. začínají vznikat první reálné projekty, které se zabývají celkovou podobou Vltavské kaskády.

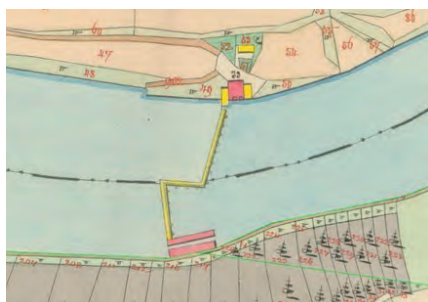
- 03** Purkarecký jez na detailu Ebertovy mapy toku Vltavy z roku 1777. Zdroj: SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov.

- 04** Jez s vorovou propustí a mlýnem v Purkarcici – reprodukce pohlednice ze 70. let 20. století. Mlýn byl založen v 15. stol. a od roku 1930 měl kolo na spodní vodu o průtoku $4,5 \text{ m}^3/\text{s}$, spád $1,1 \text{ m}$. V roce 1990 byl zatopen vodní nádrž Hněvkovice. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

PLAVEBNÍ KOMORA ŽUPANOVICE

V místech, kde byla postavena plavební komora pro lodě do 80 t, tekla Vltava velmi rychle (voroplavbu zde komplikovaly Bučilské proudy). Proto byl roku 1729 zvýšen jez a byla postavena první plavební komora na Vltavě (**06**, **07**). Projektoval ji profesor J. F. Schor (**10**). Komora byla dlouhá 26,6 m, široká 4,7 m a byla vybudována z masivních žulových kvádrů. Cesta z Českých Budějovic do Prahy trvala 2 dny (proti proudu 6 dní). Dnes se nachází v hloubce 23 m pod hladinou (v nádrži Slapy).

- 05** Letecký pohled na obnažený jez, vorovou propust a náhon vodní elektrárny (Nový mlýn na Vltavě v Doubravě). První mlýn s pilou zde byl vystaven v roce 1588. Od roku 1961 je celý objekt pod hladinou vodní nádrže Orlik. Zdroj: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

- 06** Plavební komora Županovice – Stabilní katastr 1840. Zdroj: Český úřad zeměměřický a katastrální (ČÚZK).

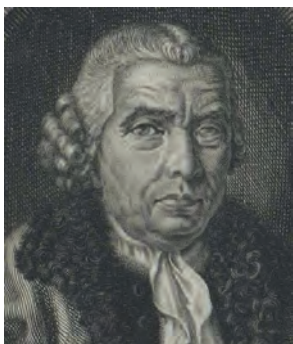
- 07** Plavební komora v Županovicích – fotografie z počátku 20. století. Zdroj: Archiv Městského muzea Sedlčany.

Historie vodních staveb na Vltavě před výstavbou kaskády

16

08 Hydrocentrála firmy Ignác Spiro & Söhne – rok 1929; pohled na nový hydroagregát ČKD (vpravo spirála Francisovy turbíny s vodorovnou hřídelí o výkonu 2 500 HP při čistém spádu 94,6 m, 420 ot/min, hltnosti 2,9 m³/s, která byla trvale spojena s generátorem o výkonu 1 700 kW, vyrábějícím třífázový střídavý proud o napětí 15 000 V a kmitočtu 42 Hz. Zdroj: Jiří Anderle, www.vyssibrod-historicky.cz.

10 Inženýr Johann Ferdinand Schor (1686–1767) začal svoji hydrotechnickou činnost v roce 1725 tím, že dal zhotovit návrh, jak umožnit plavbu (nařídil balvany z Vltavy odstranit a pod vodou provedl i trhání skal). Díky tomu získal v roce 1726 profesorské místo na Stavovské škole inženýrské a až do roku 1734 se věnoval regulaci a úpravě řeky Vltavy. Zdroj: výřez z rytiny, www.portraitindex.de.

VODNÍ ELEKTRÁRNA LETOŠICE

Elektrárna byla postavena z iniciativy místního družstva rolníků v letech 1920 až 1923 na místě bývalého mlýna s pilou. V elektrárně (**11**, **12**) byly nainstalovány dvě Francisovy turbíny o celkovém výkonu 1 260 kW. Elektrárna byla v provozu do roku 1957 a pak v listopadu byla zatopena vodní nádrží Orlík.

HYDROCENTRÁLA FIRMY IGNÁC SPIRO & SÖHNE

Vodní elektrárna dostavěná v roce 1902 významně přispěla k elektrifikaci Vyššího Brodu, Českého Krumlova a širokého území jihovýchodní Šumavy. V roce 1959 dostavbou přehrady Lipno ztrácí hydroelektrárna svůj význam, strojní vybavení se postupně rozebíralo a zlikvidovalo (**08**).

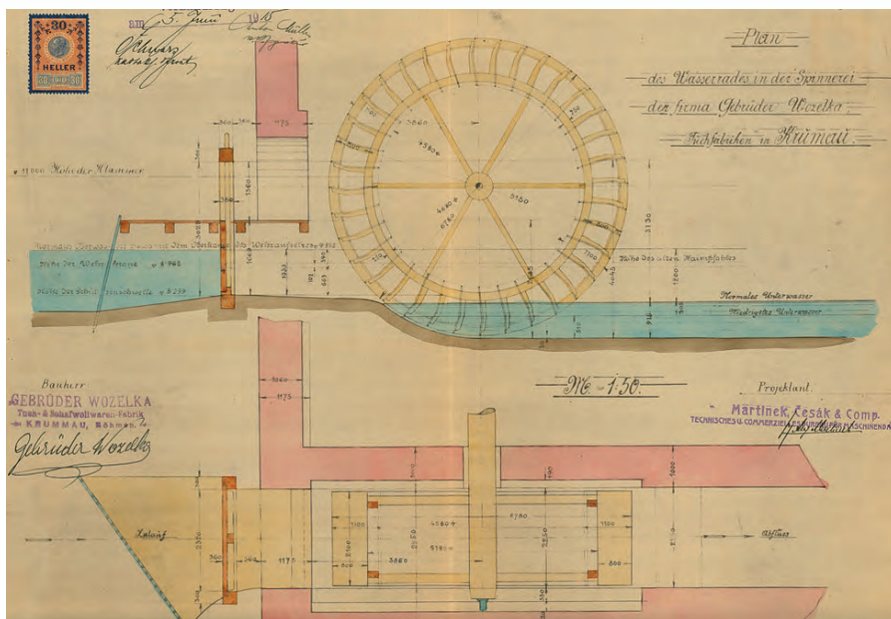
09 Technický skvost dokončený v Čechách roku 1902 – největší hydroelektrárna na území Rakouska-Uherska a v celé střední Evropě vůbec firmy Ignác Spiro & Söhne nazývaná česká Niagara (podle Adamsovy elektrárny postavené v USA u Niagarských vodopádů), nahoře přívodní kanál, šikmo dolů tlakové potrubní přivaděče a dole objekt elektrárny. Zdroj: Jiří Anderle, www.vyssibrod-historicky.cz.

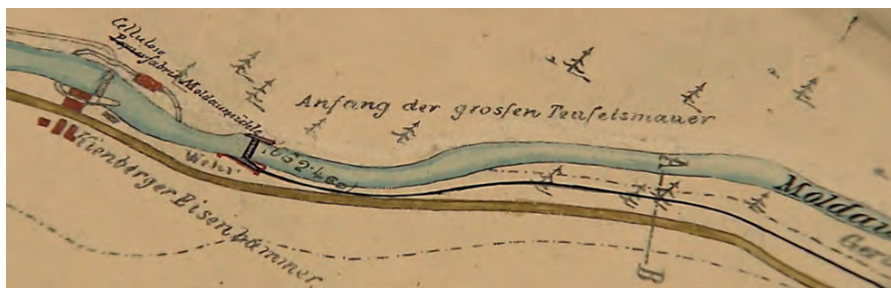
11 Pohled na dostavěnou budovu vodní elektrárny Letošice. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

12 Mapa toku Vltavy (detail Letošice) – rok 1768. Zdroj: Archiv Povodí Vltavy, s. p.

13 Typický projekt vodního mlýna s kolem na spodní vodu z roku 1915. Zdroj: SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, KNV ČB, inv. č. 590, sign. 741, karton 272, Vodní díla 1879–1950.

14 Část trasy přívodního kanálu od původního Spirova jezu na Vltavě z roku 1902 (nahrazen v roce 1929 unikátním jezem švýcarského typu Huber-Lutz, který byl postaven pouze pro účely využití hydroelektrárny. Zdroj: Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Český Krumlov.

VODNÍ MLÝNY A MLÝNÁŘSKÉ ŘEMESLO

17

Už Karel IV. podporoval budování jezů, rybníků a mlýnů k využití vodní energie. Největší rozvoj mlynářství však začal až v 16. stol., kdy mlýny stavěly i nižší společenské vrstvy a městské obce (13). Na začátku 17. stol. bylo v Čechách více než 8 500 mlecích zařízení a do 19. stol. bylo na našem území vodní kolo jediným zdrojem mechanické energie. Vodní kola a mlýny pak nahradily turbíny a vodní elektrárny (08, 09, 11, 12, 14).

REGULAČNÍ ÚPRAVY SPLAVNĚNÍ VLTAVY

Regulační úpravy sloužily k zajištění dostatečné plavební hloubky Vltavy v celé trase plavební cesty. K tomuto účelu se budovaly usměrňovací stavby, mezi které patří výhony, příčky a podélné usměrňovací stavby (15).

15 Regulační splavnění toku Vltavy s výhony u bývalých Těchnic, dnes na dně nádrže VD Orlík. Ortofoto z 50. let 20. stol. Zdroj: Český úřad zeměměřický a katastrální (ČÚZK).

Přehrada Slapy

ř. km 91,610

18

01 Panoramatický snímek přehrady a nádrže Slapy. Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

Přehrada Slapy (01) byla vybudována v místě bývalých Svatojánských proudů jako první z trojice velkých přehrad Vltavské kaskády převážně jako hydroenergetické dílo. Po počátečních úvahách v první polovině 20. století bylo s přípravnými pracemi započato již během války a samotná stavba začala v roce 1949 ražbou obtokové štol. Stavebně montážní práce po schválení projektu začaly v roce 1952 a dílo bylo dokončeno v roce 1955. Maximální objem zadržené vody činí 269,3 mil. m³ a neplánovaně ho naplnila během pár dní v roce 1954 povodeň, což v lidech vyvolalo mylnou představu o absolutní protipovodňové ochraně. Hráz přehrady je tížná betonová přímá s výškou 67,5 m nad základem, což v době výstavby byla nejvyšší hráze v Česku (dnes 4.). Její délka je díky sevřenému údolí jen 260 m. Voda Vltavy za stavby byla svedena obtokovou štolou vybudovanou na pravém břehu a pomocí dvou zemních hrází vznikla suchá stavební jámka (04). Štola, ze které je patrné její vyústění na pravém břehu, byla po dostavbě uzavřena (11). K vypouštění vody byly v krajních blocích vybudovány dvě spodní výpusti o průměru 4 m s kapacitou 363 m³/s osazené revizními tabulovými

uzávěry na návodní straně (06) a dále provozními Johnsonovými uzavěry (09). Pro převedení povodňových průtoků slouží čtyři pole korunového bezpečnostního přelivu o rozměrech 15×8 m, které jsou hrazeny segmentovými uzavěry (05) s kapacitou 3 000 m³/s. Vybudováním přehrady došlo k přerušení plavby na Vltavě, jejíž obnovení pro plavidla do 300 t se v posledních letech realizuje a zbývá dokončit jen lodní zdvihadla na Slapech (10) a Orlíku.

Účely vodního díla

- výroba energie
- akumulace vody pro:
 - nalepšování průtoku v době sucha
 - vodárnu v Podolí
 - průmysl
 - zemědělství
 - vodní dopravu na Vltavě a Labi
- protipovodňová ochrana
- vodní doprava (rekreační)
- rekreace
- rybaření

Rekreační využití

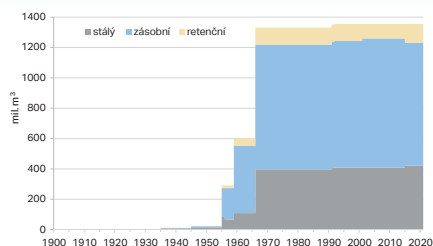
Ve spolupráci s vodním dílem Orlík je na Slapech upřednostněno malé kolísání hladiny pro lepší rekreační využití, s tím, že pro zásobní účely a s tím spojené kolísání hladiny je přednostně využívána nádrž Orlík. Slapská nádrž je pak dle potřeby využívána až jako další v pořadí.

Vodní elektrárna

Přeléváná vodní elektrárna včetně rozvodny a transformátorů je z důvodů omezeného prostoru v profilu hráze umístěna přímo v tělese hráze pod skluzou bezpečnostního přelivu, což bylo v Evropě ojedinělé řešení. Je osazena 3 soustrojemi s Kaplanovými turbínami (12) o maximální hltnosti 3×108 m³/s a pracovním spádem 27,5–56 m. Výkon vodní elektrárny, která pracuje ve špičkovém provozu, je 144 MW a je významnou složkou v energetické soustavě zejména v oblasti dodávek cenného špičkového výkonu a regulace celé soustavy. Jako jediná na střední Vltavě vydržela a zůstala v provozu i během povodní 2002, čímž napomohla převedení extrémního průtoku přes přehradu.

02 Příprava na betonáž nátokových spirál na turbíny. Foto: soukromý archiv Filipa Horkého.

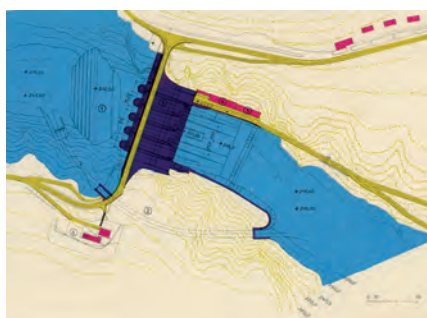
03 Graf rozdělení objemu nádrží Vltavské kaskády podle času.

07 Návodní strana hráze, nátoky na elektrárnu, betonáž pomocí kabelových jeřábů. Zdroj: soukromý archiv Filipa Horkého.

11 Letecký pohled na vzdušný líc hráze. Pod korunou hráze jsou patrné čtyři koronové bezpečnostní přelivy hrazené segmenty o rozměrech 15×8 m s odvodem vody přes objekt přelávané vodní elektrárny do vývaru. Na levé a pravé straně jsou do vývaru vyústěny dvě spodní výpusti o průměru 4 m s Johnsonovými uzávěry. Vlevo dole je do koryta řeky zaústěna obtoková štola sloužící pro převedení vody za stavby. Budova na pravém břehu je provozní objekt správce přehrady. Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

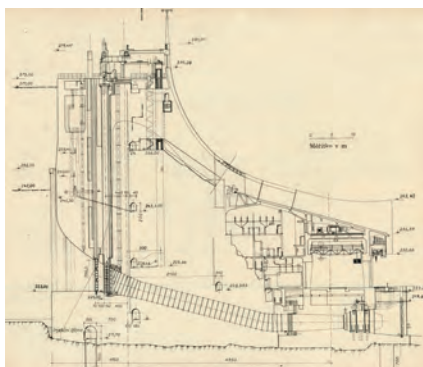
04 Půdorys vodního díla (1 – jímková hráz, 2 – obtokový tunel za stavby, 3 – hráz s elektrárnou, 6 – domek obsluhy). Zdroj: The Vltava River Cascade.

08 Konstrukce pro bednění savky (potrubí odtoku vody z turbíny). Zdroj: soukromý archiv Filipa Horkého.

05 Jarní povodeň 2006 z tání sněhu. Foto: Martin Horský.

09 Příčný řez hrází v místě spodní výpusti. Zdroj: The Vltava River Cascade.

06 Betonáž spodní části hrázových bloků, po stranách potrubí spodních výpustí, v pozadí jímková hráz. Zdroj: soukromý archiv Filipa Horkého.

10 Vizualizace lodního zdvihadla, které by mělo společně s výtahem na Orlíku umožnit plavbu lodím do 300 t až do Českých Budějovic. Zdroj: Ředitelství vodních cest ČR.

12 Oběžné kolo Kaplanovy turbíny před osazením, v pozadí okna koronového přelivu se skluzem a rozražeči. Zdroj: soukromý archiv Filipa Horkého.

Přehrada Lipno I

ř. km 329,540

20

01 Panoramatický snímek přehrady Lipno I.
Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

Přehrada Lipno byla dostavěna v roce 1960 jako druhá z trojice velkých přehrad po Slapech. Svou zatopenou plochou 48,70 km² je největší vodní plochou v ČR, někdy přezdívána České moře (01), která je díky geomorfologickým poměrům vytvořena poměrně nízkou hrází na náhorní plošině. O stavbě bylo rozhodnuto v roce 1946 a byly zahájeny přípravné práce. Projekt byl schválen v roce 1952, kdy začaly hlavní stavební práce probíhající až do roku 1959. Hráz vodního díla o délce 296 m je z jedné třetiny betonová gravitační (na levé straně) a ze dvou třetin sypaná zemní nehomogenní s návodním těsněním (03). Její výška je 25,8 m. V betonové části hráze jsou osazeny dvě spodní výpusti o průměru 2 500 mm s brýlovými uzávěry na návodní straně a segmenty na vzdušné straně s kapacitou 2×86,1 m³/s. V blocích nad spodními výpustěmi jsou umístěny dvě pole korunových bezpečnostních přelivů o šířce 2×10 m, které jsou hrazeny klapkami, s kapacitou 148 m³/s (10). Vodní elektrárna je umístěna v podzemní kaverně na levém břehu (11) v hloubce 160 m, která svými rozměry odpovídá Svatovítské katedrále v Praze. Pro vyrovnávání průtoků ze špičkové vodní elektrárny je u Vyššího Brodu vybudována vyrovnávací nádrž Lipno II.

Vodní elektrárna

Vodní elektrárna na Lipně využívá geomorfologickou anomálii Vltavy, kdy na cca 4 km toku poskytuje úctyhodný přirozený spád kolem 145 m, díky čemuž stačilo využít poměrně nízkou hráz přehrady. Elektrárna je umístěna v podzemní kaverně na levé straně vedle hráze v hloubce 160 m (11), do které je voda vedena z levého břehu svislými přivaděči osazené kulovými uzávěry. Jde o tzv. švédský typ elektrárny, je osazena dvěma Francisovými turbínami s celkovým výkonem 120 MW pracujícími ve špičkovém provozu při využití 161,7–149,4 m spádu v závislosti na úrovni hladiny v nádrži. Z elektrárny pak voda odtéká cca 3,6 km dlouhou štolou do vyrovnávací nádrže Lipno II.

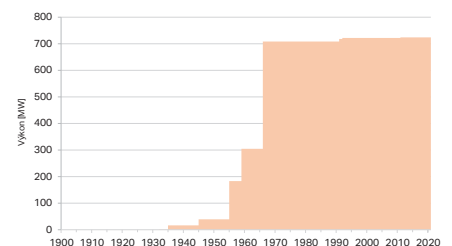
Účely vodního díla

- výroba energie
- akumulace vody pro:
 - nalepšování průtoků v době sucha
 - průmysl, zemědělství
- protipovodňová ochrana
- vodní doprava (rekreační)
- rekreace, rybaření

Rekreace, doprava

Poměrně nízká hráz nabízí velkou vodní plochu hojně využívanou k rekreaci, rybolovu a osobní i individuální lodní dopravě. Ne nadarmo se jí jako největší vodní ploše v Česku přezdívá

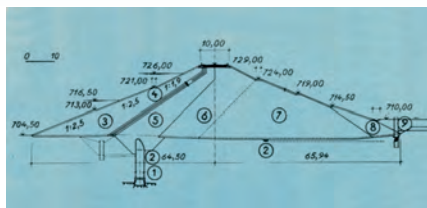
České nebo Jihočeské moře, které je rájem plachtařů. Od roku 2015 mohou na Lipno také motorové lodě s výkonem do 10 kW díky ukončení posledního vodárenského odběru pro Loučovice.

02 Graf vývoje výkonu elektráren Vltavské kaskády podle času.

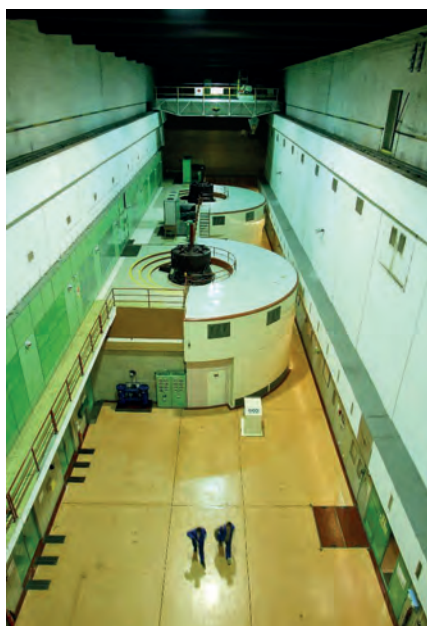
03 Půdorys vodního díla Lipno I (1 – návodní jímková hráz, 2 – zemní hráz, 3 – betonové funkční bloky hráze, 5 – vtokový objekt elektrárny, podzemní elektrárna, 7 – odpadní tunel elektrárny, 8 – domek obsluhy, 9 – rozvodny, 10 – šikmý přístupový tunel do elektrárny). Zdroj: The Vltava River Cascade.

- 04** Řez zemní částí hráze (1 – ocelový keson, 2 – betonová těsnící clona, 3 – zához, 4 – filtr, 5 – těsnící vrstva, 6 – přechodová vrstva, 7 – stabilizační část, 8 – záhozová pata, 9 – sběrná studna). Zdroj: The Vltava River Cascade.

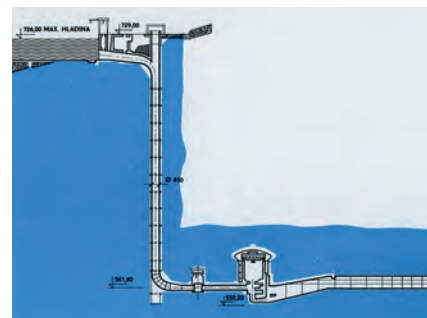
- 05** Výstavba přivaděče a betonové části hráze. Zdroj: soukromý archiv Martina Horského.

- 06** Strojovna podzemní elektrárny se dvěma soustrojími. Foto: Martin Horský.

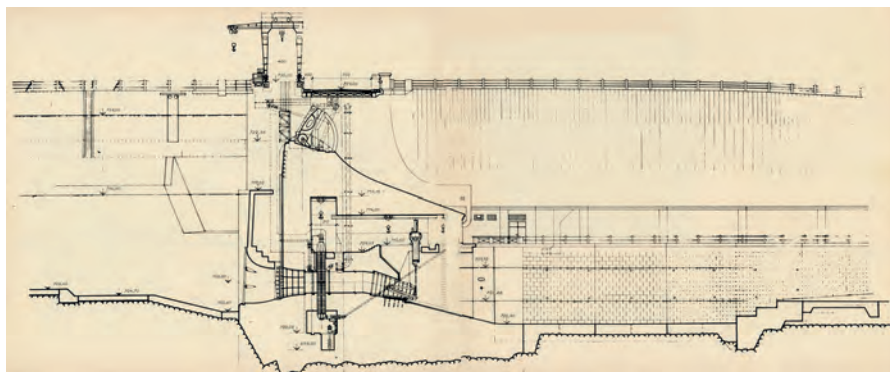
- 08** Výstavba betonové části hráze a funkčních bloků. Zdroj: soukromý archiv Martina Horského.

- 11** Řez podzemní stavbou vodní elektrárny (zleva: nátok na převaděč, přívodní svislé potrubí, dále komora kulových uzávěrů, hlavní strojovna elektrárny a odpadní štola délky 3,5 km zaústěná do vodní nádrže Lipno II). Zdroj: 25 let stavíme pro ČSSR.

- 09** Letecký pohled na vzdušný líc hráze. Vlevo zemní část hráze, vpravo betonová část s funkčními prvky (spodní výpusti hrazené segmenty a přeliv hrazený klapkami). Za ním pak nátok do elektrárny a vpravo dole rozvodna vysokého napětí. Zdroj: I Love Lipno.

- 10** Řez hrázi v místě spodní výpusti a přelivu. Zdroj: The Vltava River Cascade.

- 07** Návodní strana dokončené hráze, vlevo vtokový objekt na elektrárnu a věže stavebních výtahů přivaděčů. Zdroj: soukromý archiv Martina Horského.

Přehrada Orlík

ř. km 144,700

22

01 Panoramatický snímek přehrady Orlík (vlevo nádrž a hráz Kamýka nad Vltavou). Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

Přehrada Orlík (**01**) je největší vodní dílo celé Vltavské kaskády. Vzniklo jako poslední z trojice velkých přehrad. Maximálním objemem zadržené vody 716,5 mil. m³ je největší vodní nádrž v Česku. Jeho hráz je tížná betonová přímá a s výškou 91 m nad základem je nejvyšší betonovou hrází a celkově druhá nejvyšší v Česku po Dalešicích na řece Jihlavě (kamenitá hráz s výškou 100 m z roku 1978). Z tisíců lidí podílejících se na stavbě je třeba zmínit projektanta Ing. L. Zárubu-Pfeffermanna a stavitele Ing. A. Krause. 450 m dlouhá hráz byla betonována po blocích o různé šířce. Voda Vltavy za stavby byla nejprve svedena po levé straně prostorem budoucí elektrárny a poté odvedena do vybudovaných provizorních propustí (**07**) v místě základu dvou bloků budoucích spodních výpustí o průměru 4 m s kapacitou 31 m³/s. Tím mohla vzniknout stavební jáma pro stavbu levé strany hráže a elektrárny. Pro převedení povodňových průtoků slouží tři pole bezpečnostních přelivů o rozměrech 15×8 m, které jsou hrazeny segmentovými uzávěry (**10**) s kapacitou 2 183 m³/s. Přeliv je v současné době pro zvýšení bezpečnosti díla rozšiřován o další tři pole na pravém břehu (**09**). Kromě elektrárny je ještě přehrada vybavena šikmým výtahem pro malá plavidla do 3,5 t a nedokončeným šikmým zdvihadlem pro plavidla do 300 t.

Účely vodního díla

- výroba energie
- akumulace vody pro:
 - nalepšování průtoku v době sucha
 - vodárnu v Podolí
 - průmysl
 - zemědělství
 - vodní dopravu na Vltavě a Labi
- protipovodňová ochrana
- zachycení ledochodů
- vodní doprava (rekreační)
- rekreace
- rybaření

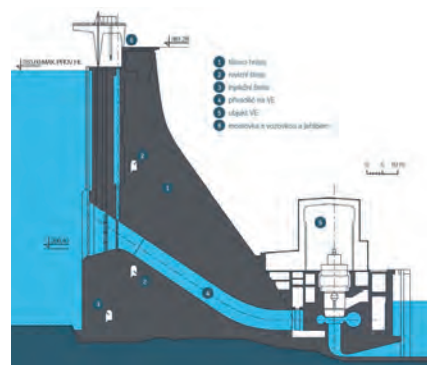
Vodní elektrárna

Vodní elektrárna je umístěna u paty hráže na levé straně. Je osazena čtyřmi soustrojími s Kaplanovými turbínami (**03**) o maximální hltnosti 4×150 m³/s a pracovním spádem 45–71,5 m. Výkon vodní elektrárny, která pracuje ve špičkovém provozu společně s elektrárnou Kamýk, je 364 MW a je významnou složkou v energetické soustavě zejména v oblasti dodávek cenného špičkového výkonu a regulace celé soustavy. V budoucí úvaze je i výměna turbín a využití společně s Kamýkem jako přečerpávací vodní elektrárna.

Protipovodňová ochrana

Retenční prostor nádrže o kapacitě 60 mil. m³ byl na úkor zásobního prostoru v roce 2016 navýšen o polovinu na 93 mil. m³ a zvýšil úroveň protipovodňové ochrany na dolní Vltavě na 20letou vodu bez významnějšího

dopadu na další funkce nádrže. Zde je třeba mít na paměti, že kaskáda, i kdyby byla prázdná, nedokáže zadržet extrémní povodně, ale pomůže nám je pozdržet a připravit se na ně. Další zvyšování retenčního prostoru by mělo významné dopady na jiné důležité účely vodního díla.

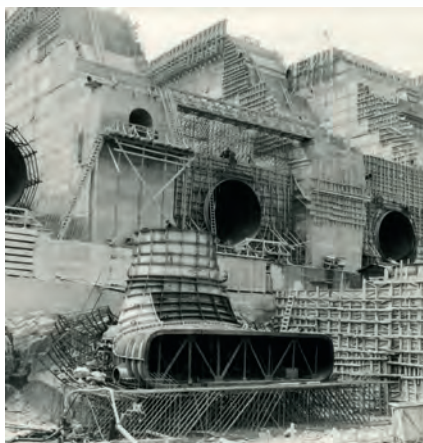
02 Řez hrází v místě vodní elektrárny. Zdroj: Povodí Vltavy, s. p.

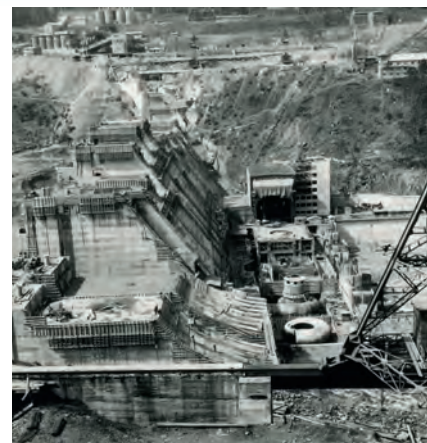
03 Oběžné kolo Kaplanovy turbíny. Na světové výstavě EXPO 58 v Bruselu získala zlatou medaili jako světový unikát. Zdroj: Archiv katedry hydrotechniky, FS, ČVUT v Praze.

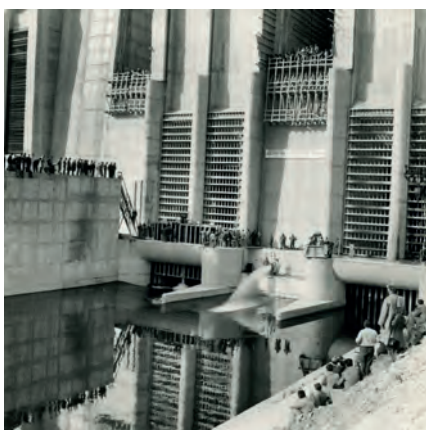
04 Betonáž hrázových bloků a systém kabelových jeřábů. Zdroj: Archiv katedry hydrotechniky, FSv, ČVUT v Praze.

05 Příprava na betonáž savky turbíny (v popředí) a bloky hráze s přívodním potrubím k turbínám. Zdroj: Archiv katedry hydrotechniky, FSv, ČVUT v Praze.

06 Průběh výstavby hráze a vodní elektrárny, vpravo přívodcí spirála turbíny. Zdroj: Archiv katedry hydrotechniky, FSv, ČVUT v Praze.

07 Slavnostní uzavírání provizorních propustí (dole), nad nimi nátoky do spodních výpustí s česlemi. Zdroj: Archiv katedry hydrotechniky, FSv, ČVUT v Praze.

08 Návodní strana ještě nedokončené hráze, vpravo patrná stavební jámka pro bloky s vodní elektrárnou. Zdroj: Archiv katedry hydrotechniky, FSv, ČVUT v Praze.

09 Vizualizace nového bezpečnostního přelivu, jehož stavba byla zahájena (2021–25). Přeliv má za úkol zabezpečit vodní dílo před účinky 10 000leté vody a ke stavbě se přistoupilo na základě zkušeností s povodní 2002, kdy stávající přeliv kapacitně nestačil. Zdroj: Povodí Vltavy, s. p.

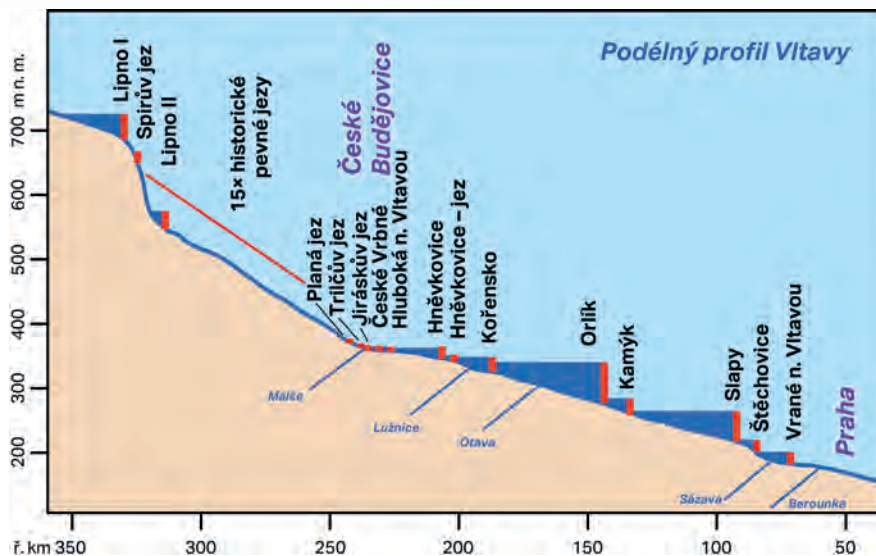
10 Letecký pohled na vzdušní líc hráze. Zleva objekt výtahu pro malá sportovní plavidla, vedle dráha nedokončeného výtahu pro lodě do 300 t, dále tři korunové přelivy hrazené segmenty o rozměrech 15×8 m a dole nad vývarem vyústění dvou spodních výpustí s Johnsonovými uzávěry. Vpravo pod hrází pak objekt vodní elektrárny s blokovými transformátory v popředí a vedle provozní budova spol. ČEZ. Zdroj: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

Další přehrady Vltavské kaskády

24

Vltavská kaskáda, to nejsou pouze tři velké přehrady, ale celá kaskáda dalších vodních děl, tedy přehrad a jezů (01). Mezi další přehrady musíme zahrnout ještě vodní díla Štěchovice, Kamýk nad Vltavou, Hněvkovice a Lipno II. Jejich rozvoj bychom mohli rozdělit do tří samostatných období. Prvním je období 1. republiky až po II. světovou válku. V této době začíná být kladen důraz na budování energetických vodních děl, ale se zachováním splavné vodní cesty. Plánované přehrady jsou tedy spíše menší až střední výšky vystrojené plavebními zařízeními a elektrárnou. V tomto období vzniká však jen jediná přehrada, a to Štěchovice (02), která navazuje na vzduť dokončeného jezu u Vraného nad Vltavou. Další plánovaná výstavba pokračuje až po skončení II. světové války, kdy přichází období výstavby velkých energetických děl v duchu své doby, kde je na plavbu sice myšleno, ale budovaná díla nemají zpravidla plavební zařízení dokončena. V této době jsou budována – kromě tří nejvýznamnějších přehrad (Slapy, Lipno I a Orlík) – také menší díla, která s uvedenými tvoří jeden celek. Jedná se o vodní dílo Lipno II, které leží pod Lipnem I u Vyššího Brodu a slouží zejména jako vyrovnávací

01 Podélný profil Vltavy se zákresem vodních děl.

nádrž při špičkovém provozu vodní elektrárny Lipno I, ale je vybavené také vodní elektrárnou. Dalším vodním dílem je Kamýk, které vzniká zejména z důvodu potřeby zaplnění 11 km úseku toku mezi vzduť Slap a profilem přehrady Orlík, jelikož pod vodním dílem Orlík není vhodný profil pro vybudování velkého vodního díla. Přehrada Kamýk tak slouží jako vyrovnávací nádrž pro špičkový provoz elektrárny Orlík, ale sama disponuje také vodní elektrárnou. V budoucím úvaze je i možnost využit

soustavu Orlík-Kamýk jako přečerpávací vodní elektrárny po patřičné úpravě soustrojí orlické elektrárny. V posledním období vzniká poslední přehrada Vltavské kaskády, kterou jsou Hněvkovice (03) budované v 80. letech. Její hlavní účel je akumulace technologické vody pro provoz jaderné elektrárny Temelín, ale také výroba elektrické energie. Účely jednotlivých děl jsou souhrnně uvedeny v tabulce (04) a popis jednotlivých děl v popiscích pod obrázky a vedle tabulky.

02 Vodní dílo Štěchovice v ř. km 84,318. Jedná se o první přehradu Vltavské kaskády z let 1938–1944. Hlavním účelem VD je vyrovnání kolísavého odtoku ze špičkových vodních elektráren Slapy a Orlík a jeho využití ve vodní elektrárně o výkonu 22,5 MW. Zlepšuje také vodohospodářské poměry na Vltavě i na Labi. Betonová tížná hráz je vysoká 22 m s pěti přelivnými poli o šíři 20 m hrazené zdvižnými stavidly. Nedílnou součástí VD je ještě plavební komora o rozměrech 118,4×12 m překonávající úctyhodné převýšení 20 m a přečerpávací vodní elektrárna se spádem 208,7 m z horní nádrže Homole s reverzní Francisovou turbínou o výkonu 50 MW. Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

03 Vodní dílo Hněvkovice v ř. km 210,300 se nachází 5 km jižně od Týna nad Vltavou. Společně s vodním dílem Kořensko jsou nejnovějšími stupni Vltavské kaskády vybudovanými v letech 1986–1991 pro zabezpečení technologické vody pro jadernou elektrárnu Temelín. Byla přijata koncepce výstavby vodních děl Hněvkovice a Kořensko, které v intervenční spolupráci s vodním dílem Lipno v suchých letech zabezpečují požadované odběry pro jadernou elektrárnu a zároveň zajistí využití hydroenergetického potenciálu řeky v obou dílech pro výrobu elektrické energie. Vodní dílo tvoří betonová tížná hráz se třemi korunovými hrazenými přelivy. Délka hráze je 191 m, výška nade dnem 23,5 m. U pravého břehu je umístěna plavební komora pro lodě do 300 t. U levé strany je vodní elektrárna se dvěma Kaplanovými turbínami o výkonu 9,6 MW. Na levém břehu je čerpací stanice technologické vody do areálu JE Temelín. Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

04 Soupis vodních děl Vltavské kaskády s uvedením doby výstavby, objemu vody, výkonem elektráren a účely využití.

vodní dílo	typ ^{b)}	ř. km.	rok	objem [m ³]			výška [m]	účely ^{c)}	výkon [MW]
				celkový	zásobní	retenční			
Lipno I	přehrada	329,5	1959	309,5	253,0	33,2	25,0	NEZORP	120,00
Loučovický	jez P	328,9					1,0		
Loučovický	jez P	326,1					0,9		
Spirův jez	jez HL	325,4	1929					ER	0,08
Lipno II	přehrada	319,1	1959	1,7	0,0	0,0	19,5	NEVq	1,50
U Bílého mlýna	jez P	317,9					1,7	E	0,22
Herbertov	jez P	314,9	< 1530				1,5	E	0,12
Rožmberk	jez P	308,0	1559				1,4		
Pečkovský mlýn	jez P	288,3	< 19. stol.				2,4	E	0,15
U Papouščí skály	jez P	286,4					2,3	E	0,14
Na Rechlích	jez P	284,9					1,1		
U Liry	jez P	284,0					1,0		
Mrázkův mlýn	jez P	283,0	< 1347				1,5		
U Jelení lávky	jez P	282,5	< 1347				1,8	E	0,60
Zlatá Koruna	jez P	269,0	1263				2,5	E	0,32
U Rybů	jez P	250,9					0,6		
Zátkův	jez P	250,0	< 1764				1,8	E	0,28
Planá	jez HV	245,3	2016 ^{a)}				2,4	ER	0,60
Rožnov	jez P	243,5	19. stol.				1,0	E	0,10
Trilčův jez	jez S	241,7	1937	0,2			3,7	ER	0,86
Jiráskův jez	jez V	239,5	1932				3,4	ER	0,76
České Vrbné	jez K	233,1	2011 ^{a)}				7,0	ERP	1,96
Hluboká	jez S	229,0	2012 ^{a)}				2,6	ERP	0,30
Hněvkovice	přehrada	210,4	1991	21,1	12,2	0,0	23,5	NZPER	9,60
Hněvkovice jez	jez P	208,9	2017 ^{a)}				1,3	ERP	0,03
Kořensko	jez K	200,4	1992	2,8			8,0	ERP	3,80
Orlík	přehrada	144,7	1966	716,5	374,5	90,0	81,5	NEZRO	364,00
Kamýk	přehrada	134,7	1966	13,0	4,7	0,0	17,0	NVqEZRP	40,00
Slapy	přehrada	91,7	1955	269,3	200,5	0,0	60,0	NEZOPR	144,00
Štěchovice	přehrada	84,4	1945	10,4	4,2	0,0	22,0	VERP	22,50
Vrané nad Vltavou	jez S	71,3	1935	11,1	2,5	0,0	10,8	VERP	16,00
				1 355,6	851,6	123,2			727,92

a) rekonstrukce původního jezu

b) typ jezu: P – pevný; pohyblivý: K – klapkový, HV – hydrostatický vakový, HL – hydrostatický „Huber-Lutz“, V – válcový, S – stavidlový

c) účely: V – vodárenský, E – energetický, Z – zásobní, O – ochrana před povodněmi, R – rekreace, P – plavba, N – minimální zůstatkový průtok, Vq – vyrovnání průtoků

Vodní dílo Lipno II v ř. km 319,100 bylo dokončeno v roce 1959 společně s Lipnem I jako nádrž pro vyrovnávání průtoků z provozu špičkové vodní elektrárny Lipno I. Jeho hráz je převážně zemní přímá o délce 224 m a výšce 19,5 m. Středová část, kde jsou umístěny funkční prvky s výpustmi tvořenými netypicky třemi násoskami ve třech výškových úrovních a přelivy o rozměrech 2×10 m hrazené klapkami o výšce 2,8 m, je betonová gravitační. Na levé straně je elektrárna s jednou Kaplanovou turbínou o výkonu 1,5 MW. Voda z podzemní elektrárny Lipno I je vedena 3,5 km dlouhou štolou, kde proudí netlakově s volnou hladinou.

Vodní dílo Kamýk v ř. km 134,730 u Kamýka nad Vltavou bylo dokončeno v roce 1966 spolu s VD Orlík. Slouží k vyrovnávání špičkových odtoků z hydrocentrály Orlík, současně se využívá k výrobě špičkové elektrické energie a k odběrům pitné a průmyslové vody. Přehradním tělesem Kamýka je přímá, tížná betonová hráz, celkové délky 158 m. Výška hráze nad základovou spárou je 24,5 m. Korunový přeliv je tvořen čtyřmi poli, které jsou hrazeny segmentovými uzávěry. Elektrárna je situována při levém břehu a je osazena čtyřmi Kaplanovými turbínami o výkonu 40 MW. Při pravém břehu je umístěna plavební komora pro přepravu plavidel do 300 t.

Jezy jako nedílná součást Vltavské kaskády

26

Na Vltavské kaskádě od Lipna po soutok s Berouňkou je v současné době 24 funkčních jezů, z nichž 8 je hrazených pohyblivou konstrukcí moderního typu. Jedná se o jezy stavidlové, klapkové, válcové, vakové a hydrostatické (systém Huber-Lutz). Ostatní pevné jezy jsou pak většinou klasické konstrukce s vorovými propustmi a případným nátokem na bývalé mlýny, pily, hamry nebo novodobě vodní elektrárny, které se u jezů postupně rozvíjejí od počátku 20. století a nyní jich je 17 s výkony v rozmezí od 30 kW – Hněvkovice (03) až po 16 MW – Vrané (01). Kompletní přehled jezů je součástí tabulky 04 na straně 25 katalogu. Účelem budování jezů bylo od pradávna využití vodní energie, plavba se k nim přidala až s rozvojem plavebních komor umožňujících snadno překonávat obousměrně vytvořený spád a jezovou zdrž využít k plavbě. Z hlediska plavby se Vltava dá rozdělit do tří úseků, čemuž odpovídá i vystrojení jednotlivých jezů. Spodní úsek až pod vodní dílo Slapy je v třídě vodní cesty IV, čemuž odpovídají i rozměry plavebních komor budovaných v období 1. republiky. Sem patří vodní dílo Vrané (01). Úsek od Slap až do Českých Budějovic je splavněn pro rekreační plavbu v třídě vodní cesty I, tedy pro lodě do 300 t s rozměry 44,5×5,6 m, čemuž odpovídají plavební komory na jezích Kořensko (10), Hněvkovice (03), Hluboká (11) a České Vrbné dobudované v posledních 15 letech na těchto jezích z 2. poloviny 20. století. Poslední překážkou na cestě do Budějovic jsou hráze vodních děl Slapy a Orlík, kde zbývá dobudovat lodní zdvihadla. Úsek Vltavy nad Českými Budějovicemi pak s klasickou plavbou nepočítá, proto zde jsou jezy vybaveny pouze vorovými propustmi, které jsou dnes hojně využívány vodáky.

01 VD Vrané nad Vltavou v ř. km 71,3, vybudované v letech 1930–1935, je prvním z moderních jezů na Vltavě a zároveň posledním dílem Vltavské kaskády před Prahou. Jedná se o stavidly hrazený jez o čtyřech polích šířky 20 m se spádem 10,8 m, který využívá vodní elektrárna situovaná na pravé straně s celkovým výkonem 16 MW se dvěma Kaplanovými turbínami. U levého břehu je pak dvojice plavebních komor, větší pro nákladní lodě a vory (kdysi) a menší určená pro osobní dopravu. Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

02 Jiráskův jez v ř. km 239,5 z roku 1932 v Českých Budějovicích má dvě jezová pole hrazená válcovými uzávěry o délce 29,5 m. Na pravém břehu je vodní elektrárna o spádu 3,4 m se dvěma Francisovými turbínami o výkonu 210 kW a 250 kW a jednou Kaplanovou turbínou o výkonu 300 kW, která v roce 1936 nahradila původní třetí Francisovu. Na levé straně je situovaná vorová propust. Foto: Adam Hromada.

03 Pevný jez Hněvkovice v ř. km 208,9 (označovaný i jako Hněvkovice II) leží ve stejnojmenné obci. Jedná se o jez z roku 1919, který v roce 2017 prošel kompletní rekonstrukcí, kdy byla kromě dalších vybudována na levém břehu plavební komora pro rekreační lodě do 300 t. Vedle plavební komory je sportovní kanál a na pravém břehu elektrárna s výkonem 30 kW s kašnovou Francisovou turbínou se spádem 1,2 m z roku 1990, ale elektrárna zde byla i v minulosti. Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

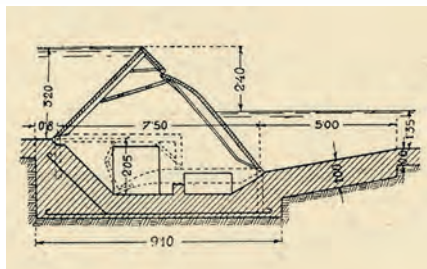

04 Jez Planá u Boršova n. Vltavou v ř. km 245,3 prošel kompletní rekonstrukcí poničeného původního jezu v roce 2016. Jez je nyní hrazený pomocí vaku jako hydrostatický (hrazení probíhá napouštěním vody z horní zdrže do gumového vaku). Jez má jedno jezové pole s vakem o délce 71 m. Při jezu byla vybudována i vodácká propust, rybí přechod a vodní elektrárna. Foto: Adam Hromada.

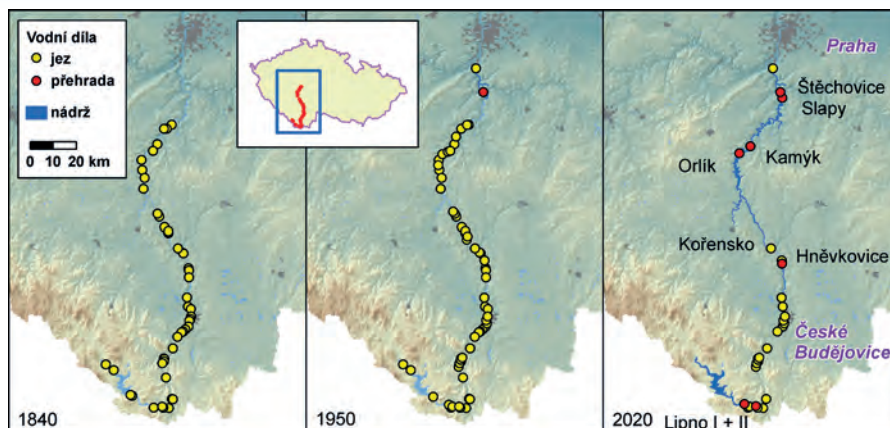

05 Trilčův jez v ř. km 241,7 vybudovaný nad Českými Budějovicemi v roce 1937, o dvou polích délky 18 m hrazených stavidly. Na pravém břehu je elektrárna z roku 1940 se dvěma Kaplanovými turbínami o výkonu 860 kW se spádem 3,5 m. Na levé straně je retardovaná propust sloužící dnes vodákům. Foto: Adam Hromada.

- 06** Schematický řez hydrostatickou hradicí konstrukcí typu Huber-Lutz, která funguje na principu dvou ocelovo-dřevěných desek, které se zvedají a sklápějí proti sobě hydrostatickou silou vody napouštěné pod konstrukci z horní zdrže. Čárkovitě naznačen stav se skllopeným (otevřeným) jezem. Zdroj: Teysler-Kotyška, Technický slovník naučný, díl V.

- 08** Mapa s časovým vývojem vybudovaných jezů a přehrad na horní a střední Vltavě. Pro střední obrázek uvádí stav v roce 1950, tedy zřejmě s největším počtem těsně před výstavbou přehrad Vltavské kaskády, v jejichž nádržích (vpravo současnost) zanikla řada historických jezů. Zdroj: Martin Horský.

- 07** Vodní elektrárna u jezu Planá je nejmladší elektrárnou na Vltavě. Jedná se o netypickou konstrukci tří turbín realizovaných pomocí Archimedových šroubů, které se v posledních letech začínají uplatňovat v energetice. Šrouby mají průměr 4 m, délku přes 14 m a spád 3,5 m. Výkonem 600 kW se jedná o nejvýkonnější elektrárnu s Archimedovými šrouby v době dokončení v EU. Foto: Adam Hromada.

- 09** Spirův jez na dobové pohlednici. Na pravé straně je šterková propust o šíři 3 m a nátok s česlemi do přívodního kanálu Spiřovy elektrárny. Zdroj: Jiří Anderle, www.vyssibrod-historicky.cz.

- 10** Vodní dílo Kořensko v ř. km 200,4, dokončené v roce 1992, bylo postaveno společně s přehradou Hněvkovice. Trochu netypicky se jedná o tzv. ponořený stupeň, který je při plném vzduší Orlíka zatopen. Jeho účelem je ředění odpadní vody z JE Temelín, výroba vodní energie a zajištění splavnosti při nižších stavech v Orlické nádrži. Jedná se o klapkový jez se čtyřmi poli o délce 20 m. Maximální spád je 6,2 m a závisí na úrovni dolní vody. Na levé straně je situována elektrárna se dvěma Kaplanovými turbínami o výkonu 3,8 MW a vedle plavební komora pro lodě do 300 t. Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

- 11** Letecký pohled na vodní dílo Hluboká nad Vltavou ještě před rekonstrukcí. V levostranné zátoce byl v roce 2014 vybudován přístav. Jez Hluboká nad Vltavou v ř. km 229,0 byl vybudován v roce 1935 za účelem regulace Vltavy. Jedná se o hrazený jez o třech polích šířky 18 m, hrazených stavidly. V místě bývalé vorové propusti byla v roce 2012 dokončena plavební komora pro lodě do 300 t. Původní elektrárna zničená při povodni 2002 se dvěma turbínami o výkonu 90 kW na levém břehu, která je umístěna na derivačním kanálu cca 700 m pod jezem, má nyní po rekonstrukci z roku 2014 jednu Kaplanovu turbínu o výkonu 300 kW se spádem cca 2,6 m. Foto: Jiří Jiroušek, www.nebeske.cz.

Model nerealizovaného návrhu přehrady na Vltavě u obce Slapy

28

Model (01) ze sbírky Stavitelství Národního technického muzea (délka 210 cm, šířka 115 cm, výška 38 cm) s inventárním číslem 8153 pochází z 20. let 20. století. Převažujícím materiálem modelu je dřevo. Základový obvodový rám a na něj umístěná nosná konstrukce je vyrobena z latí. Na ní jsou z překližkových desek a přířezů z rostlého jehličnatého dřeva vymodelovány jednotlivé části modelu, spojené k sobě lepením a hřebíčkovými spoji. Pro jemnější modelaci v oblasti odtokových kanálů byla použita povrchová vrstva sádry. Na prosklené plochy objektů byl použit papír, další doplňky modelu (zábradlí objektu elektrárny apod.) jsou z ocelového drátu. Původní povrchová úprava modelu byla provedena krycím nátěrem bílé barvy. Druhotně byl model barevně upraven do odstínů šedi, odlišujících vodní plochy od tělesa přehrady a okolního terénu.

Autor návrhu ani zadavatel výroby modelu není znám. Představuje jednu ze zamýšlených variant v této době plánovaného přehrazení Vltavy v blízkosti obce Slapy. Víme o něm, že byl v roce 1928 vystaven na Výstavě soudobé kultury v Brně. Poté se model nacházel v majetku Ředitelství pro stavbu vodních cest v Praze, odkud se v roce 1936 dostal do sbírky Stavitelství NTM. Od té doby je veřejnosti představen vůbec poprvé.

Popis modelu

Model prezentuje hlavní část plánovaného vodního díla, kterým je hráz a některé přidružené objekty. Podíváme-li se po proudu dolů, na levé straně dole navazuje na tížnou betonovou hráz objekt vodní elektrárny. Ve střední části hráze je hlavní, pravděpodobně nehrazený korunový přeliv s vývarem, který je z obou stran doplněn po dvou základových výpustech v bočních zesílených pilířích. Na pravé straně hráze jsou umístěna další čtyři přelivná pole korunového bezpečnostního přelivu,

opět pravděpodobně bez hrazení. Odvod vody z přelivu je veden kaskádou stupňů po pravém svahu dolů do koryta Vltavy. Pravým zavázáním prochází plavební kanál, na který navazuje vícestupňová plavební komora, ze které je ale naznačen jen první horní stupeň. Vedle plavební komory je pravděpodobně sjezd pro spouštění lodí na vodu v nádrži. O objektu na levém břehu pod elektrárnou se lze jen dohadovat, zda šlo jen o přidruženou provozní budovu.

Projekt přehrady u obce Slapy

Těleso přehrady (10) bylo navrženo betonové, o celkové výšce 42 m a spádu 36,4 m. Vzniklé jezero o délce 30 km mělo mít objem 112 mil. m³. Z toho 54 mil. m³ bylo plánováno jako zásobní objem pro zemědělství, plavbu, vodárenství a výrobu elektrické energie. Elektrárna se šesti turbínami s výkonem 82 tis. koňských sil (61,1 MW) měla vyrábět 150 GWh elektrické energie ročně. Projekt vypracovalo vltavské oddělení Ředitelství pro stavbu vodních cest v Praze pod vedením Ing. Bartovského.

Přehrada byla plánována v říčním kilometru 151,0 mezi obcemi Rabyně a Přestavlký. Z plánovaných prací byla dokončena jen silnice k budoucí koruně hráze (08). Práce na hrázi ovšem nebyly zahájeny, patrně z důvodů nastupující hospodářské krize a zásadních politických změn. Přehrada se měla nacházet přibližně 2,1 km výše proti proudu, než je současná Slapská přehrada (07).

Restaurování modelu

Restaurování modelu proběhlo ve spolupráci Národního technického muzea s Fakultou stavební ČVUT v Praze, která zajistila jeho financování. Restaurátorsko-konzervační zásah proběhl v ateliéru MgA. Michala Poláka v období srpen–prosinec 2020.

Při restaurování byl zvolen citlivý konzervační přístup ve snaze o zachování maximální autenticity

modelu (03–06). Cílem bylo napravit poškození vzniklá během mnoha desítek let, způsobená ne vždy ideálními podmínkami jeho uložení, a přitom nepopřít stáří modelu s jeho přirozenou patinou. Po provedení restaurátorského průzkumu a vytvoření restaurátorského záměru bylo přistoupeno k vlastnímu restaurování. Povrch modelu byl očištěn suchou a následně i mokrou cestou od prachových depozitů a nečistot. Byla provedena oprava uvolněných lepených spojů. Odpadlé dřevěné části byly vráceny na svá původní místa. Zdeformované okenní výplně z papíru byly vyrovnány a opětovně přilepeny. Dle dochovaného zbytku svodidel byly doplněny jeho chybějící úseky, chybějící papírové okenní výplně byly doplněny papírem, barevně sjednoceným s papírem výplní původních. Lokálně byly vyspraveny sádrové partie modelace terénu a tělesa přehrady. Nakonec byl model výtvarně scelen formou barevných lokálních retuší.

01 Model před restaurováním – celkový pohled. Foto: Michal Polák.

02 Model před restaurováním – detailní pohled. Zdeformované a chybějící papírové okenní výplně, poškození povrchových vrstev, chybějící zábradlí a další prvky. Foto: Michal Polák.

03 Model v průběhu restaurování – detailní pohled. Rozdíl mezi neočištěnou (vlevo) a očištěnou (vpravo) plochou střechy. Foto: Michal Polák.

04 Model v průběhu restaurování – detailní pohled. Lokální opravy modelace ploch odtokových kanálů. Foto: Michal Polák.

05 Model po restaurování. Přiznané stáří modelu a jeho přirozená patina. Foto: Michal Polák.

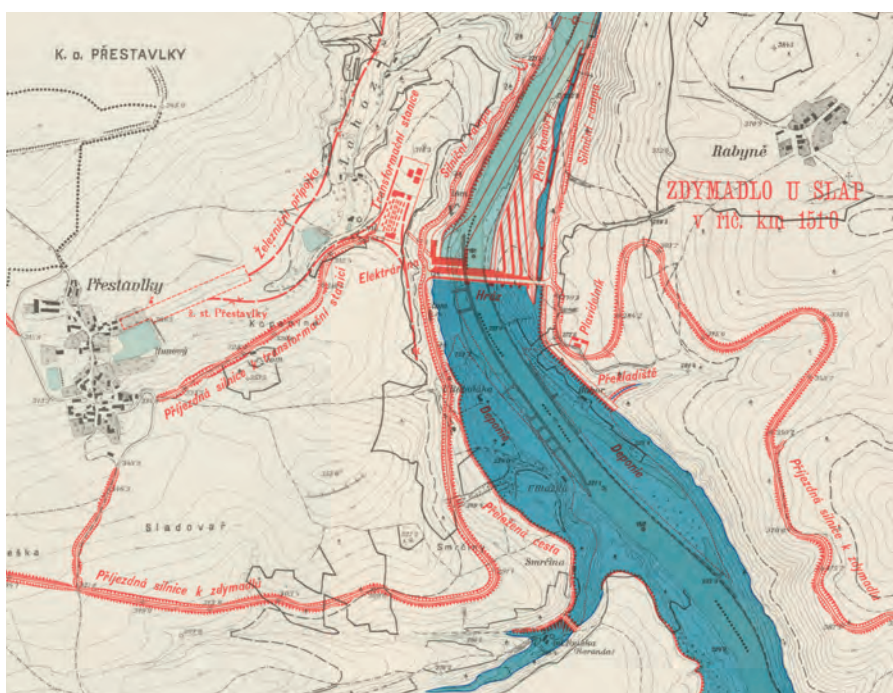
06 Model po restaurování – detailní pohled. Povrch modelu po dokončení retuší a barevném sjednocení nově doplněných prvků. Foto: Michal Polák.

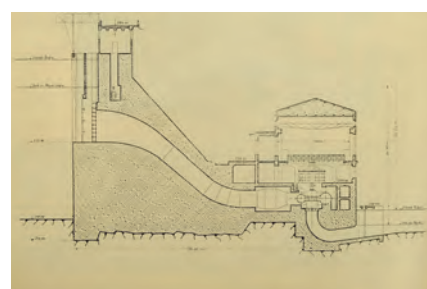
08 Letecký snímek z roku z 50. let 20. století zobrazující místo plánované hráze a realizovanou silnici k plánované koruně hráze. Zdroj: CENIA.

09 Pohlednice zobrazující plánovanou hráz a přehradní jezero, nejpozději z roku 1927. Zdroj: archiv Vojtěcha Pavelčíka.

07 Mapa z 20. let 20. století zobrazující plánovanou přehradu, příjezdové silnice, železniční vlečku i rozsah přehradního jezera. Zdroj: soukromá sbírka.

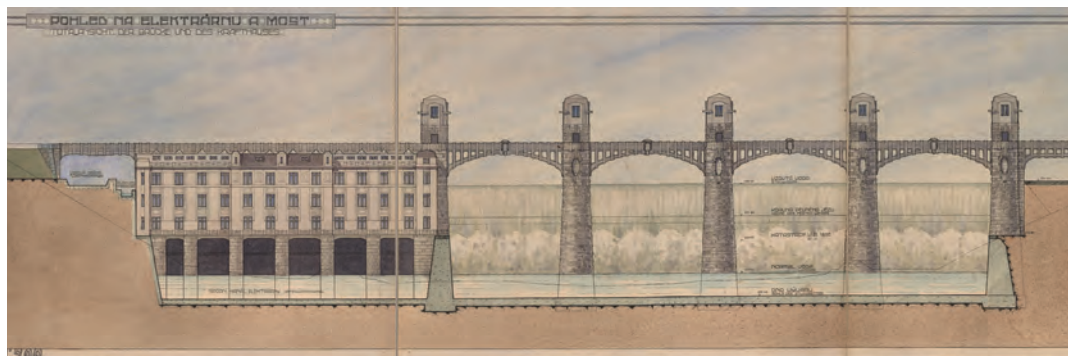
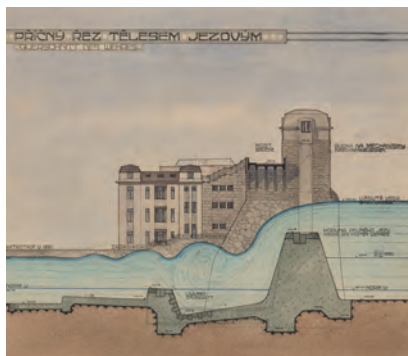
10 Řez hrázovým blokem s přívodním potrubím elektrárny a navazujícím objektem elektrárny. Zdroj: ZEPOP – Zprávy elektrických podniků obce Pražské, 1926.

11 Pohled na levý břeh v místě projektované hráze a hydroelektrárny, 1929. Zdroj: Archiv OÚ Slapy nad Vltavou.

Novodobý vývoj podoby nerealizovaných projektů Vltavské kaskády

30

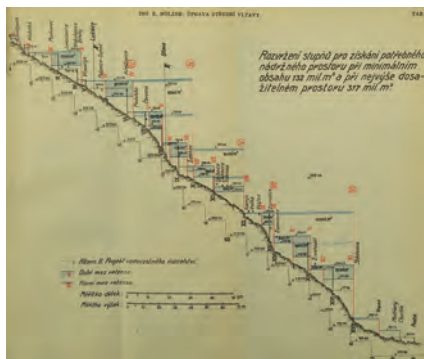
01 Nerealizovaný projekt od inženýra Josefa Bartovského – mostový jez s vodní elektrárnou (vlevo řez jezem a pohled na budovu elektrárny, uprostřed pohled na mostový jez a vpravo řez vtokem na elektrárnu a elektrárnou) v profilu dnešního zdymadla Vrané nad Vltavou – rok 1911. Na pohledu je patrná zleva vorová propust, na tehdejší dobu ne zcela obvyklý rybní přechod, budova elektrárny, čtyři jezová pole a vpravo plavební komora. Zakreslena je též úroveň velké vody z roku 1890. Zdroj: Archiv Povodí Vltavy, s. p.

Počátky podoby Vltavské kaskády se datují do roku 1833, kdy získává Vojtěch Lanna starší (firma Lanna-Vering) do nájmu všechny vodní stavby na Vltavě mezi Budějovicemi a Prahou a odpovídá za jejich výstavbu a údržbu. V roce 1894 je vypracován pro tento úsek projekt, kde je splavnění řešeno 33 nízkými pevnými jezovými stupni o výšce 2 až 4 m s plavebními komorami pro lodě o nosnosti do 700 t. Po vydání vodocestného zákona dne 11. 6. 1901 tlak na plavbu ještě zesiluje a původní návrh je přepracován. Další projekt inženýra Josefa Bartovského navrhuje na střední Vltavě vybudování čtyř stupňů. V roce 1911 přichází inženýr František Rudouš se smělým projektem a navrhuje dvě vysoké přehradu u Slapů a u Orlíka. V roce 1917 se od tohoto projektu definitivně ustupuje, přestože to byl návrh vizionářský a velmi předběhl svou dobu. V roce 1922 projektují inženýři Karel Hromas a Robert Štěpán přehradu u Štěchovic (04, 12) o výšce 70 m, což byla v té době nejvyšší navrhovaná hráz Vltavské kaskády

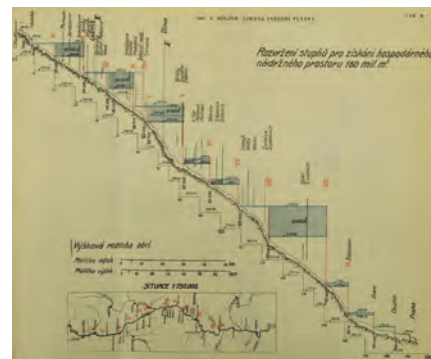
(celkem v úseku bylo navrženo 10 vodních děl). Jejich projekt narazil na hospodářské i technické možnosti, protože nebyla dostatečně řešena plavba, ale nejvíce se přiblížil dnešní podobě Vltavské kaskády (07, 09). Projekt vyvolal vleklý, deset let trvající spor o účelu kaskády. Plavba se sice opírala o staletou tradici a stále snila o plavebním propojení s Dunajem, ale energetika a orientace na výkonné vodní elektrárny začala celosvětově převládat. S dalšími projekty přicházejí roku 1925 inženýři Záruba-Pfeffermann, Kobza a Bazika, a ti je podávají oproti návrhu Ředitelství vodních cest. Rozhodování o těchto i dalších projektech (02, 03, 05, 08, 10, 11, 12) opět vyvolává spory. Po roce 1930 ještě není dořešena podoba kaskády, ale začíná se s výstavbou vodního díla Vrané nad Vltavou. V roce 1935 po dokončení VD Vrané je voroplavba výrazně

omezena, ale stále se ještě uvažuje o propojení Vltavy s Dunajem pro plavbu lodí. V roce 1938 se zahajuje stavba VD Štěchovice, ale do průběhu výstavby zasahuje II. světová válka. Pro německé okupační úřady bylo dobudování Štěchovic prioritou, neboť se očekávalo, že během války přinese vodní dílo velký hospodářský prospěch. Proto jsou na stavbu přečerpávací vodní elektrárny ve Štěchovicích po uzavření vysokých škol nasazeni i studenti. Mezi nimi byl i významný vodohospodář prof. Ladislav Votruba nebo hydrogeolog prof. Jiří Škopek.

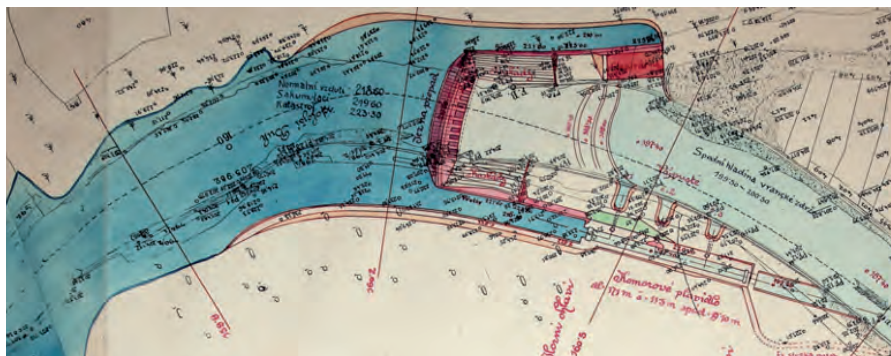
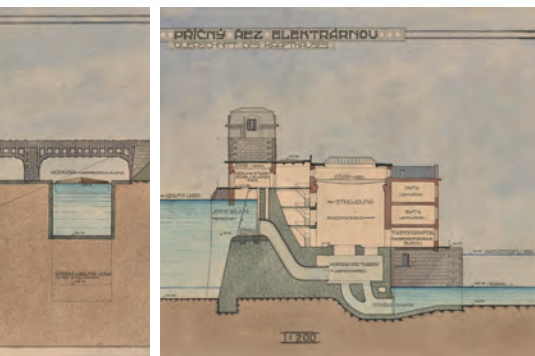
Příprava dalších dvou stupňů (Slapy a Zvírotice) byla narušena hospodářskou krizí. Po osvobození roku 1945 je již definitivně rozhodnuto o osudu Vltavské kaskády (07, 09). Z hlediska politického i celosvětového ovlivnění energetikou se plánuje vybudování velkých

02 Podélný profil plánovaných vodních děl na střední Vltavě z roku 1921 (pro objem vody od 132 do nejvýše 317 mil. m³). Zdroj: Vodohospodářská studie Úprava střední Vltavy.

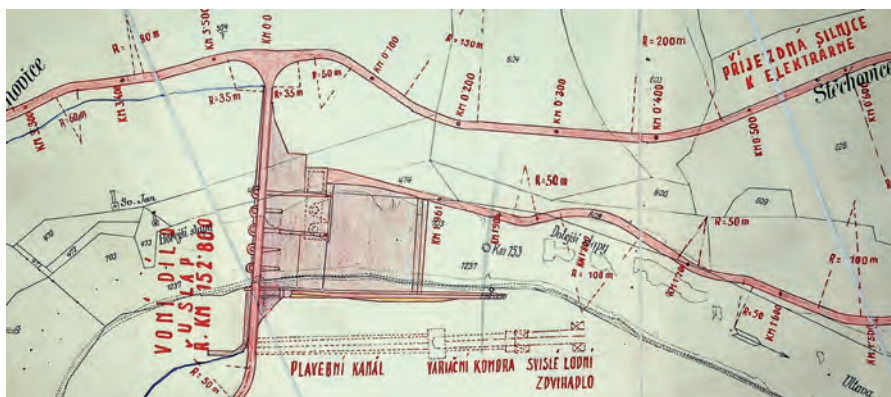

03 Podélný profil a situace plánovaných vodních děl na střední Vltavě z roku 1921 (pro objem vody do 160 mil. m³). Zdroj: Vodohospodářská studie Úprava střední Vltavy.

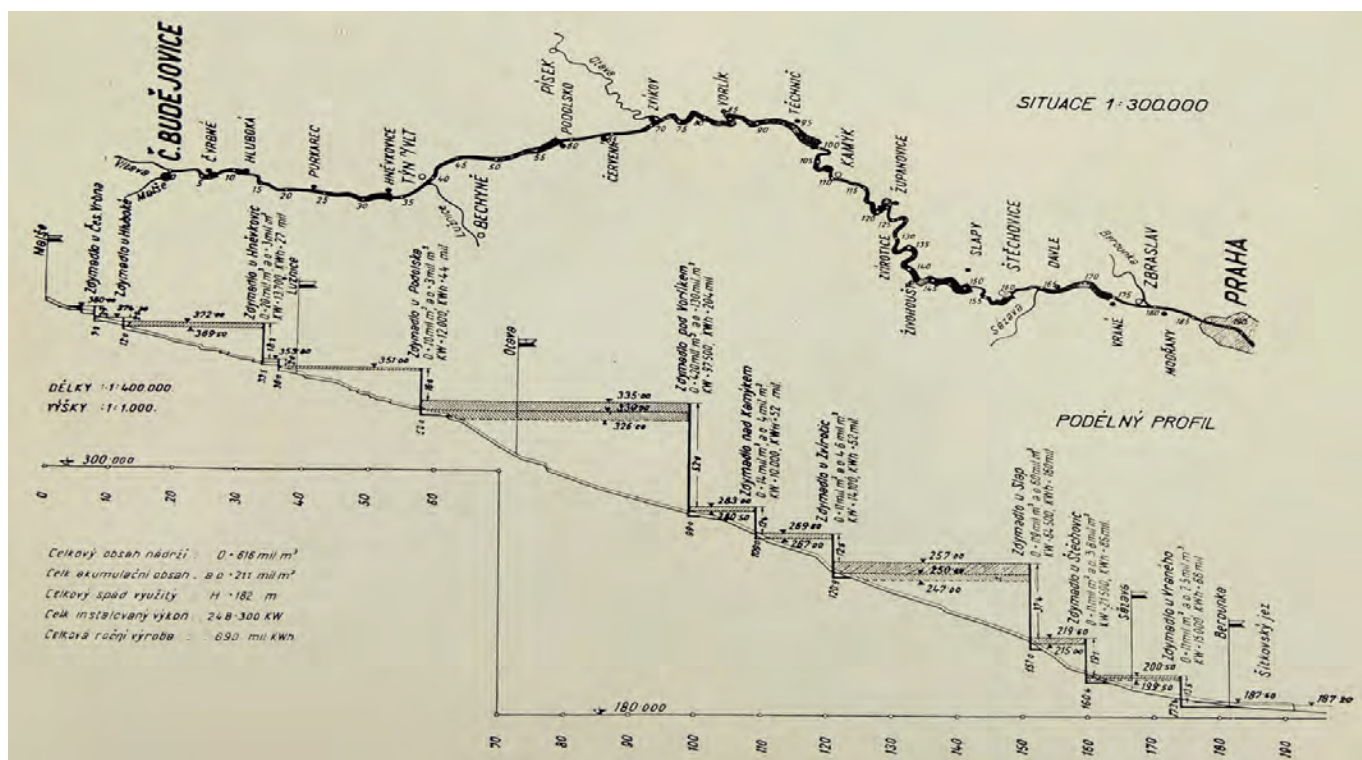

vodních děl s akumulačními objemy pro energetické i vodohospodářské účely. V důsledku tohoto rozhodnutí byla navržena vodní díla Slapy a Orlík na střední Vltavě, na horní Vltavě Lipno (Lipno I a Lipno II) a hledají se nejhodnější profily pro výstavbu těchto hrází. Nakonec se pro VD Slapy prosadil profil v úzkém údolí bývalých Svatojánských proudů. Pro VD Orlík ale nebyly vhodné geologické a morfologické podmínky (ty se našly až o 11 km výše, než se předpokládalo), proto byly vybudovány stupně dva (Kamyk nad Vltavou

04 Nerealizovaný projekt přehrady v Štěchovicích z roku 1919 od inženýrů Karla Hromase a Roberta Štěpána. Zdroj: Archiv Povodí Vltavy, s. p.

05 Nerealizované vodní dílo u Štěchovic. Zdroj: Archiv Povodí Vltavy, s. p.

06 Podélný profil a situace plánovaných vodních děl na střední Vltavě z počátku 20. století (z Českých Budějovic do Prahy). Zdroj: Kniha Zydadlo a elektrárna na Vltavě ve Štěchovicích.

Novodobý vývoj podoby nerealizovaných projektů Vltavské kaskády

32

07 Situace Vltavské kaskády z pol. 20. stol. s dodnes nerealizovanými nádržemi Dívčí kámen, Rájov a Český Krumlov. Zdroj: The Vltava River Cascade.

a nejvyšší stupeň Vltavské kaskády se spádem 70,5 m Orlick. Vltavská kaskáda je právě díky úloze vodních elektráren nesmírným přínosem, neboť kromě jiných významných vodohospodářských účelů vyrovnává nepravidelnosti v energetickém režimu.

Vltavská kaskáda

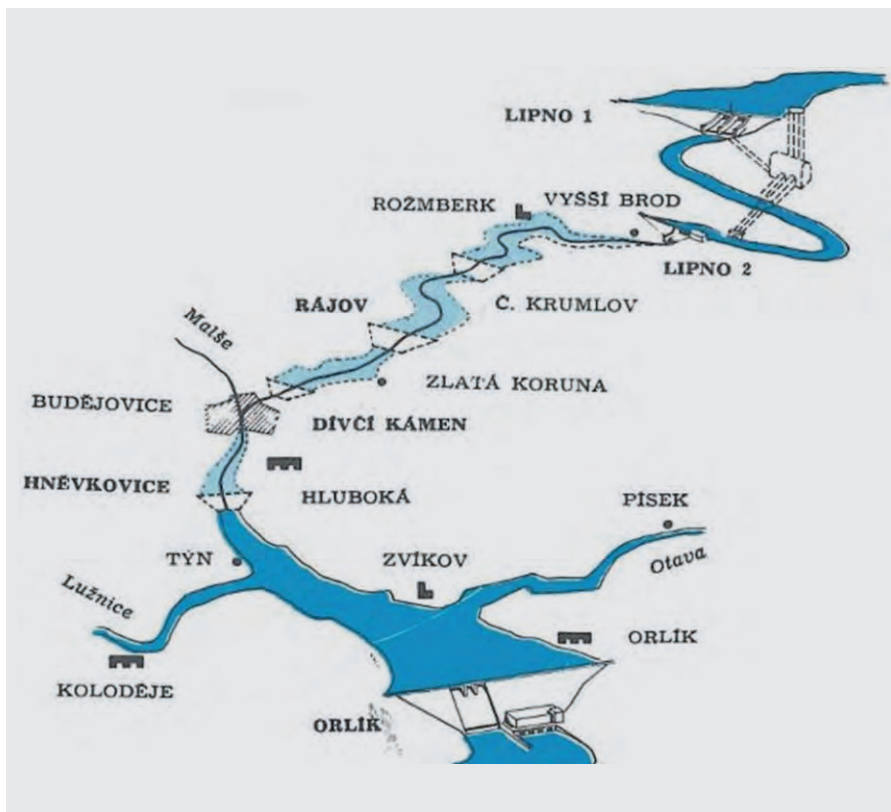
V roce 1953 vznikl plán kaskády (07, 09), který zahrnoval celkem 13 stupňů (7 pod Českými Budějovicemi a 6 nad nimi). Z nich nebyla postavena vysoká přehrada Český Krumlov I, vyrovnávací nádrž Český Krumlov II a dvě přehrady (velikosti jako VD Štěchovice) Dívčí kámen a Rájov. Současnou Vltavskou kaskádu tvoří dostavěná vodní díla od Lipna I po Vrané. Není to však jedolitě dílo, protože vznik kaskády byl dlouhý a v podstatě není dokončen. Můžeme však hovořit o třech etapách výstavby (první v letech 1930–1945, druhá 1949–1963 a třetí v letech 1986–1991).

Budoucnost nejenom Vltavské kaskády

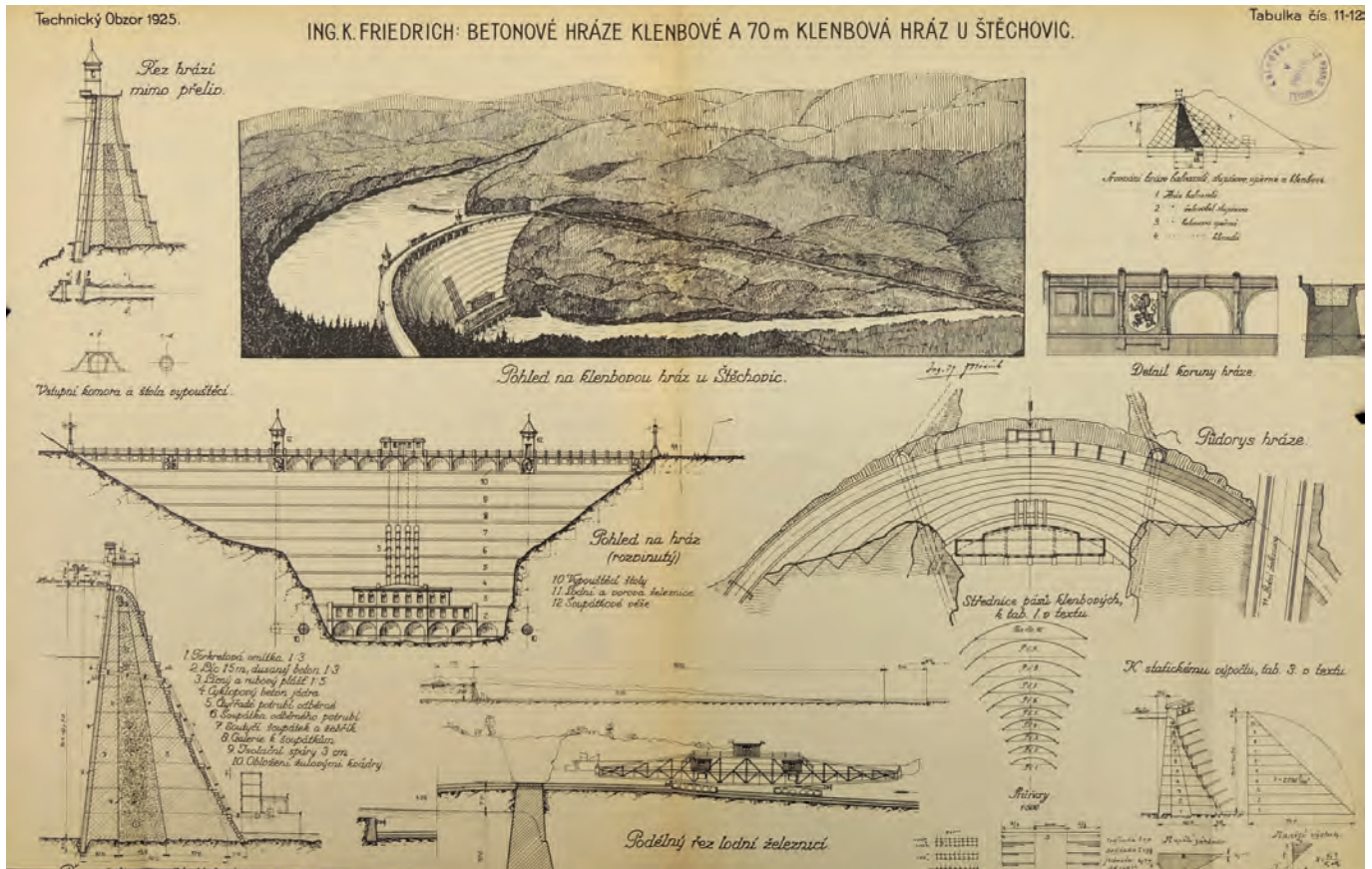
Vodohospodářští odborníci, kteří se plně věnovali kaskádě v období první republiky, odstartovali pozoruhodný rozvoj další vodohospodářské výstavby i bezprostředně po roce 1945 (06, 07, 09), navíc v součinnosti s nastupující mladou generací

08 Nerealizovaný projekt jezu u Hluboké nad Vltavou z roku 1911 od inženýrů Josefa Bartovského a Roberta Štěpána. Zdroj: Archiv Povodí Vltavy, s.p.

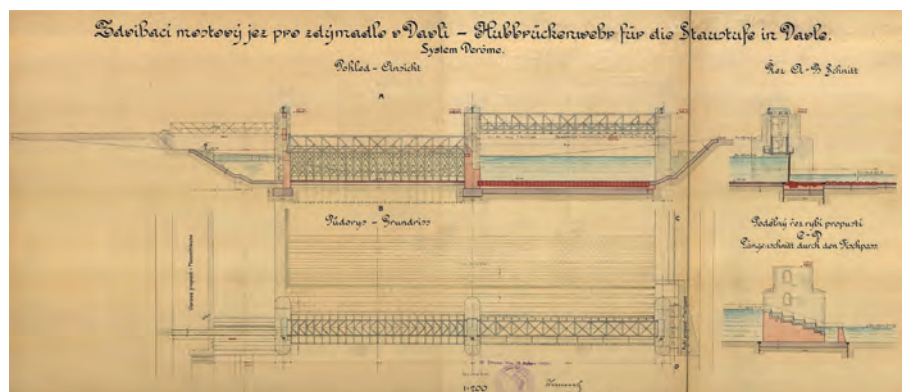

09 Plánované schéma části Vltavské kaskády z pol. 20. stol. s dodnes nerealizovanými přehradami Dívčí kámen, Rájov a Český Krumlov. Zdroj: The Vltava River Cascade.

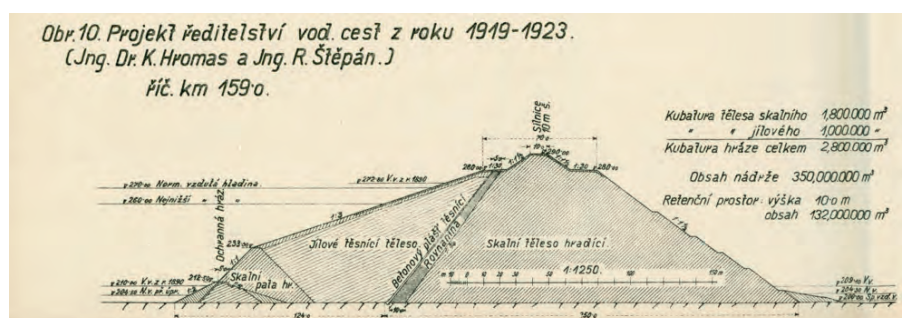

10 Nerealizovaný projekt klenbové hráze u Štěchovic od inženýra Friedricha. Zdroj: Technický obzor, ročník 1925, číslo 11.

postupně vytvářeli komplexně pojaté vodní hospodářství. Zajišťovali přípravu, výstavbu i provoz vodních děl, mj. vybudovali funkční systém péče o jejich bezpečnost. Další výstavba na Vltavě a ostatních tocích byla zatlačena do pozadí, dominantní se stala opatření v zájmu ochrany vod. Výskyt extrémních povodní i výrazných období sucha důrazně připomněl potřebu se vodohospodářskou problematikou soustavně zabývat s delším výhledem do budoucnosti. Skutečnost, že území Česka patří v rámci Evropy prokazatelně k těm přírodou málo dotovaným z hlediska vodního bohatství, by nás měla trvale zaměřovat na rozvíjení rezerv pro zvládnutí kritických situací „v oblasti vod“, které nás v budoucnu neminou.

11 Nerealizovaný projekt mostového jezu (zřymadlo Davle). Zdroj: Archiv Povodí Vltavy, s. p.

12 Nerealizovaná sypaná hráz ve Štěchovicích. Zdroj: Technický obzor, ročník 1925, číslo 11.

Povodně na Vltavě

34 V souvislostech povodí Vltavy.

Zpracovávaný úsek Vltavy končí před soutokem s Berouňkou. Měřeno situací v Praze chybí asi třetina povodí a průměrně 40 % průtoku v době povodně. Zájmový úsek má plochu povodí 17 826 km² a stoletý průtok 2 860 m³/s, i tak je to úsek z hlediska povodní velmi pestrý. Setkáme se zde především s regionálními letními povodněmi, velkými zimními povodněmi, ale i s přívalovými povodněmi a účinky lokálního vzdušného hladiny například vlivem ledových bariér.

V historických souvislostech.

Vltava zaznamenala v posledních devíti stoletích tři mimořádně katastrofální letní povodně, v letech 1118, 1432 a 2002. V období 1432–2021 došlo na Vltavě k nejméně třem katastrofálním zimním povodním, a to v letech 1655, 1784 (01) a 1845.

Pouze některé události mají platnost pro celý zpracovávaný úsek. Nejstarší značky povodní (dochované či nedochované) jsou v Českém Krumlově a okolí (z let 1740, 1784, 1830 a 1848), Hluboké (1736) a Jaroslavicích (1772).

Některé povodně byly významné jen na horním toku, a v úseku pod Lužnicí a Otavou slábly nebo zcela ztratily význam. Některé případy naopak zesílily až pod Lužnicí, Otavou či až pod Sázavou. Výška vody velké zimní povodně 1845 se vynořuje až za Otavou v Kamýku, Voznici, Živohošti a Davli. Podle podélného profilu Vltavy z r. 1941 byly výšky povodní vyznačeny téměř na všech mlýnech, přívozech, na řadě mostů a mostků. Na některých úsecích Vltavy byly povodňové značky značeny poměrně hustě, na 10 km toku připadlo 12–15 lokalit se značkami některých z těchto povodní: 1888, 1890, 1915, 1920, 1925 a 1940.

Horní Vltava. V oblasti horního toku Vltavy došlo k velkým zimním povodním v letech 1740, 1830 a 1920 (02). V květnu 1848 oblast zasáhla silná přívalová povodeň, jejíž

stopu můžeme dosud najít v podobě značek povodní v Hluboké. Určitým měřítkem povodní jsou záplavy centra Českých Budějovic, k nimž docházelo v průměru dvakrát za sto let, což je doloženo již od 16. století. V letech 1888 a 1890 bylo centrum města pod vodou vždy 3. září (03), zdá se ale, že ve 20. století se to stalo jen jednou, v r. 1925. Povodně v letech 1848, 1925 a dokonce i 1888, na horním toku velmi významné, směrem po toku řeky zvolna slábnou.

Vltava mezi Lužnicí a Otavou.

Lužnice významně přispěla k síle povodní v říjnu 1915 a v létě 1925. Je to patrné i na největším souboru značek celého zpracovávaného úseku Vltavy (05). Je pravděpodobné, že podobně Lužnice posílila i velkou zimní povodeň 1655 (ohrozila Rožmberk) a povodeň z července 1736, jejíž výška je vyznačena v Hluboké a najdeme ji i v Soběslavi na Lužnici.

Vltava mezi Otavou a Sázavou.

Otava je z celého úseku nejvýznamnějším povodňovým příspěvkem. Výrazně posílila rozvodnění Vltavy v létě 1954, které otestovalo nově postavenou nádrž Slapy. Otavou zesílila i povodeň 1845, průtokově v tomto úseku ale stále zaostává za velkou vodou 1890 a 1888 (podle výšek v Kamýku n. Vlt.). Extrémní rozvodnění Otavy v září 1888 vedlo císaře Františka Josefa ke zrušení manévru v Písku. Vltava posílená Otavou zničila pak most v Kamýku nad Vltavou (06).

Svůj potenciál ukázaly i toky pramenící v oblasti Sedlčanska: za povodně v létě 1757 jejich rozvodnění zvedlo hladinu Vltavy natolik, že byly odplaveny pruské pontony při obléhání Prahy. Díky místním zvláštnostem bylo okolí Štěchovic kritickým místem pro vznik bariér v době dřenice. V r. 1799 dosáhla ledem vzdušná voda u navigačního sloupu plastiky habsburské orlice (07). V r. 1940 přesáhla hladina vysoko úroveň z r. 1890 před novým mostem ve Štěchovicích (08, 09).

Vltava mezi Sázavou a Berouňkou.

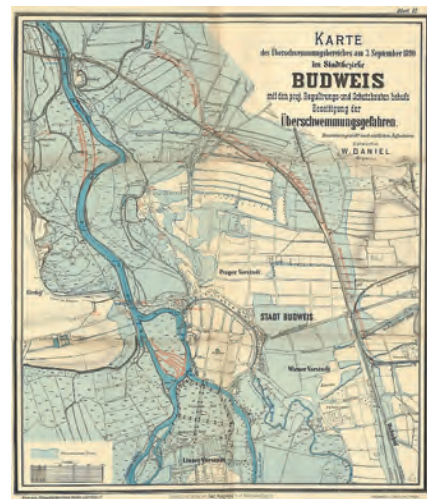
Je to možná překvapivé, ale dvě extrémní povodně 1845 a 1862 se na Vltavě probíjaly do předních pozic až díky Sázavě, tedy pod Davlí. Až od Davle je povodeň z r. 1845 nejvyšší značkou vltavské povodně, zatímco povodeň 1888 ztratila svou významnost.

01 Povodeň 1784 na Vltavě (detail). Situace v Praze se příliš nelišila od celého povodí, i když obrázek spíše přehání – koncentruje řadu událostí, které se při povodni seběhly. Zdroj: Archiv Muzea hl. m. Prahy.

02 Leden 1920, Český Krumlov, nejvýznamnější povodeň horní Vltavy. Zdroj: Muzeum v Českém Krumlově.

03 Oblasti zaplavené za zářijové povodně r. 1890 v Českých Budějovicích a okolí (Kozák et al. 2007).

- 04** Most v Podolsku znázorněný ještě v podélném profilu Vltavy z r. 1940 (PP-STRVLT(1940) přenesený na Lužnici, a to i se značkou z r. 1888 (na Lužnici se samozřejmě jedná o nesmyslnou výšku). Jedna z ukázek, jak vypadaly značky z r. 1888 na Vltavě. Zdroj: Archiv ČHMÚ Praha.

- 05** Značky povodní na skále ve Zvíkově: 1890, 1954, 1896 (5. 5.), 1888, 1915 (8. 10.) 1894 (5. 10.), 1899, 1900, 1920, 1925, 1932 a 1906. Foto Archiv ČHMÚ.

- 06** Kamýk nad Vltavou, most stržený povodní 1888. Zdroj: Světozor, roč. 1888.

- 07** Socha sv. Jana Nepomuckého a Ferdinandův sloup u Štěchovic, s vyznačením maximální hladiny řeky v r. 1799.

- 08** Most ve Štěchovicích (PP-STRVLT 1940): úroveň vody vzdutá za ledové dřenice výrazně přesáhla i nejvyšší vodní stav z r. 1890.

- 09** Ledové bariéry v Štěchovicích za povodně r. 1940.

Záznamy vodních stavů na Vltavě

36 Záznamy vodních stavů Vltavy

do roku 1859. Vodní stav museli brát v úvahu a řídit se jím provozovatelé mlýnů, přivozů, vorarů a lodníci při nakládání. Vodní stav byl zaznamenán jen příležitostně v době povodní, a to v novinách, kronice anebo jako značka povodně například na zdi mlýna. Nejstarším přesným záznamem vodního stavu je výška vody na schwarzenberské vodárně v Hluboké z léta 1736, následují další ojedinělé záznamy 1740 (Český Krumlov), 1772 (Jaroslavice), 1784, 1830 (Český Krumlov), 1845 a 1848 (Český Krumlov, Dívčí Kámen, Zlatá Koruna, Hluboká). Skutečná hydrometrie byla teprve na obzoru.

Denní záznamy vodních stavů od r. 1859. Instrukcí Ministerstva obchodu z let 1850–1851 začíná na významných „říšských řekách“ každodenní pozorování vodních stavů. Vodočet v Českých Budějovicích byl zřízen u Dlouhého mostu (01) roku 1859, přitom bezprostředním důvodem mohl být rok 1858, který přinesl katastrofální sucho i červencovou povodeň. Mimo zájmový úsek Vltavy, v Praze, byly vodní stavy denně zaznamenávány již od 1. ledna 1825.

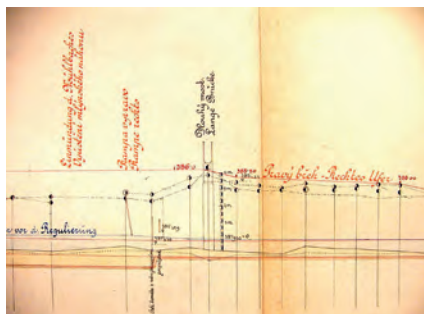
Rozvoj vodočtů 1875–1900. Dlouhé suché období 1858–1878 a jeho vrchol, rok 1874, vedly k založení Hydrografické komise Království českého v roce 1875. Téhož roku vznikl v režii komise vodočet ve Štěchovicích, následovaly vodočty v Kamýku nad Vltavou, v Týně nad Vltavou pod soutokem s Lužnicí (oba 1877) a konečně v Českém Krumlově u vaziště vorů (1879). Systém vodočtů byl ale dále doplňován, např. vodočty v Želnavě, Březí, Podolsku a dalšími, a to až do konce 19. století.

Éra zapisovacích vodočtů – limnigrafů. Nejstarší limnigraf byl zřízen v r. 1903 v Kamýku nad Vltavou, v r. 1904 následovaly limnigrafy v Českých Budějovicích a Týně nad Vltavou (05). Atraktivní vzhled měl limnigraf z r. 1911, který se tyčil na skále pod soutokem Vltavy a Otavy (04).

Vznikly ale i doplňující vodočty těsně nad soutokem s Lužnicí (1923) a těsně nad Otavou (1933). Limnigraf v Březí vznikl až za 2. světové války (1941), docela logicky na hranici protektorátu. Vodočty v Želnavě, Vyšším Brodě a Českém Krumlově se

ocitly na německém území. Po r. 1945 byly na horním toku Vltavy zřízeny „malé limnigrafy“ na pilířích mostů přes Vltavu, např. v Lenoře, Chlumu, Sv. Prokopu.

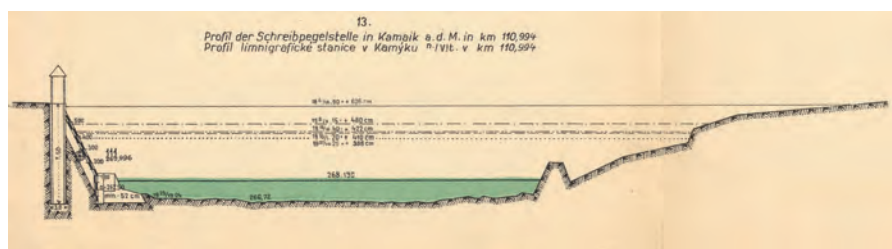
Hydrometrická měření a hydrologická služba. Kromě záznamu

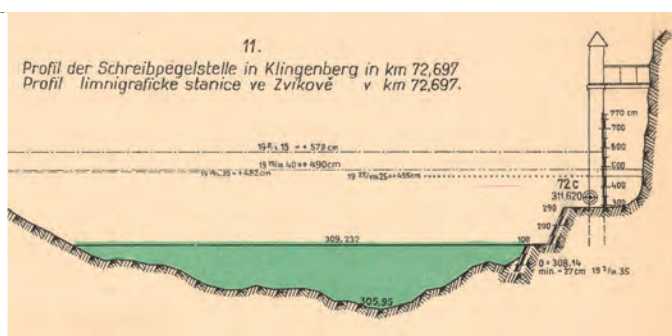
01 Profil vodočtu Dlouhý most, České Budějovice. Zdroj: Pobočka ČHMÚ České Budějovice.

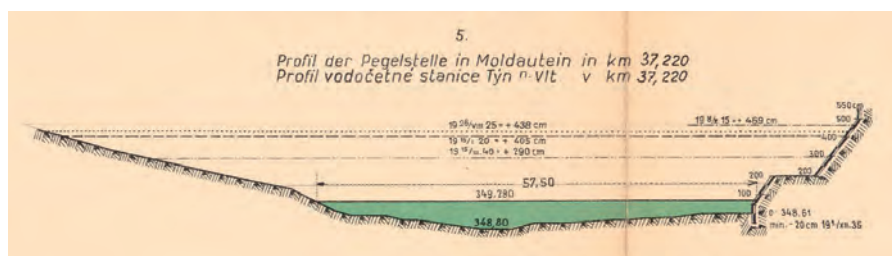
02 1925 – původní vodočet v Kamýku nad Vltavou. Zdroj: Archiv ČHMÚ.

03 Profil limnigrafu v Kamýku r. 1925. Zdroj: Archiv ČHMÚ.

04 Pravý břeh Vltavy pod soutokem s Otavou, limnigraf Zvíkov. Zdroj: PP-STRVLT 1940, archiv ČHMÚ.

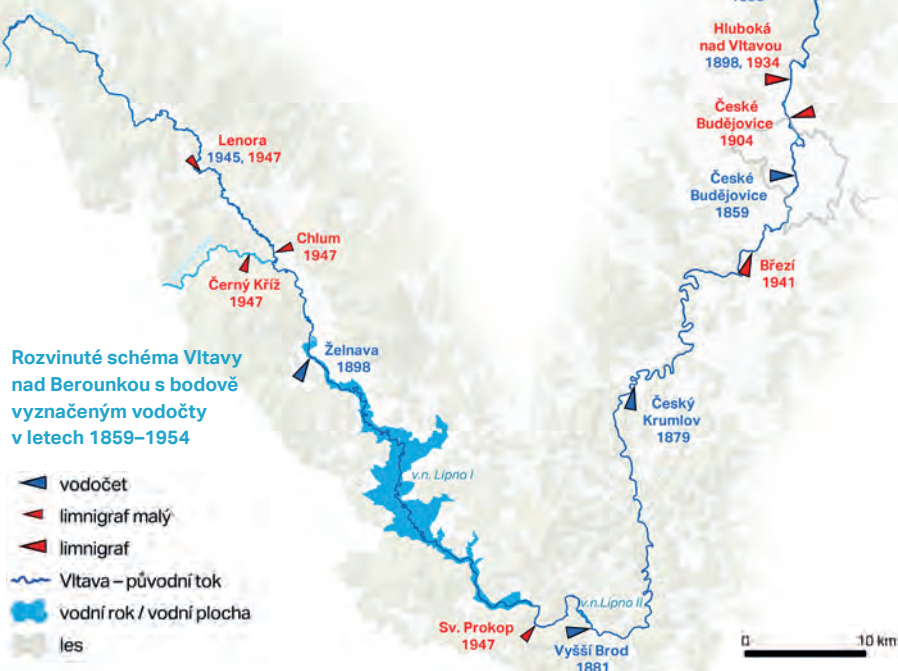
05 Profil vodočetné stanice Týn nad Vltavou. Zdroj: PP-STRVLT 1940.

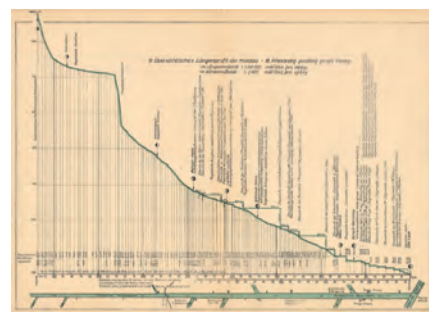
hladin bylo nutné provádět více či méně pravidelná hydrometrická měření. Záznam o nich máme například u Týna nad Vltavou již k r. 1877. Znamená to proměřování vztahu mezi vodním stavem a průtokem, obvykle za pomoci hydrometrického křídla či vrtulky zaznamenávající bodové rychlosti vody. Měření na Vltavě bylo nutné provádět za pomoci prámu ze dvou lodí, s výhodou v místech, kde byly lodky dostupné. Z 20. let máme zachycena starší měření v profilu Týn anebo Zvíkov.

Koncový profil. Posledním měrným profilem byl vodočet v přístavišti na Zbraslavi. Zbraslav byla do 18. století soutokem Vltavy a Berounky, později uměle posunutým směrem ku Praze až do Modřan. Tady končí putování po vodočtech zpracovaného úseku Vltavy mezi Lenorou a Zbraslaví.

Velká změna. Představy o využití Vltavy se v průběhu 20. století podstatně změnily. Svědčí o tom i zbudování limnigrafu ve Zvíkově v r. 1911. Zde se původně nepočítalo (viz podélný profil 1912) s přehradní hrází, ale jen se zdymadlem (06). O 30 let později, v r. 1941, je z podélného profilu Vltavy (07) zřejmé, že se počítalo s nádržemi Orlík, Kamýk a Slapy, a zvíkovskému limnigrafu „zvonila hrana“. Realizovaná podoba zcela změnila systém vodočtů, takže dnes Vltava končí vodočtem v Českých Budějovicích a začíná vodočtem na Zbraslavi resp. Malé Chuchli.

06 Podélný profil Vltavy 1912 se zakreslenou zdří v profilu pod Zvíkovem. Zdroj: Archiv Povodí Vltavy.

07 Situace a podélný profil Vltavy z r. 1941, se zakreslením nádrže Orlík a Slapy. Zdroj: Archiv ČHMÚ, PP-STRVLT 1940.

Proměny funkcí osídlení v prostoru vodních nádrží Lipno, Orlík, Slapy

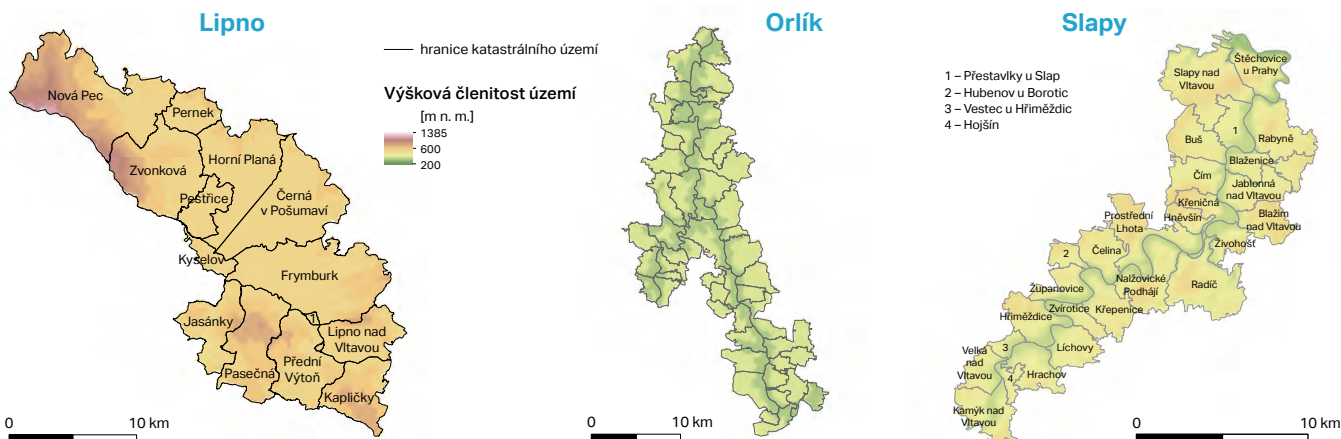
Poster zobrazuje vývoj osídlení na území katastrů ležících v okolí vodních nádrží Lipno, Orlík a Slapy zobrazených na obrázku 01. Ačkoli po napuštění vodních nádrží zaniklo ve všech územích určité množství obcí (02), v celkovém poklesu počtu stálých obyvatel nepředstavoval vznik vodních nádrží významný mezník. Grafy na obr. 03 ukazují, že počty obyvatel ve všech územích začaly výrazněji klesat již po 2. světové válce, tedy před jejich napuštěním.

Především na území Slap a Orlíku sehrály významnou roli vedoucí k poklesu stálých obyvatel urbanizační procesy, které kromě vystěhování obyvatel mimo území také vedly k jeho koncentraci do menšího počtu sídel (ukazatel územní koncentrace na obr. 03). Na Lipensku byl klíčovým procesem poválečný odsun německého obyvatelstva a následný vznik nepřístupného pohraničního pásma. Pravý břeh Lipna tak zůstal až dodnes prakticky bez osídlení. V okolí Slapské přehrady se od 90. let projevují suburbanizační procesy. Celkově tedy můžeme říci, že na změnu počtu stálých obyvatel neměly vodní nádrže výrazný vliv. Toto tvrzení ale neplatí o celkovém počtu uživatelů území. Vznik přehrad do území přitáhl velké množství turistů a rekreatantů. Jejich potenciální počet můžeme vypočítat na základě znalosti kapacity

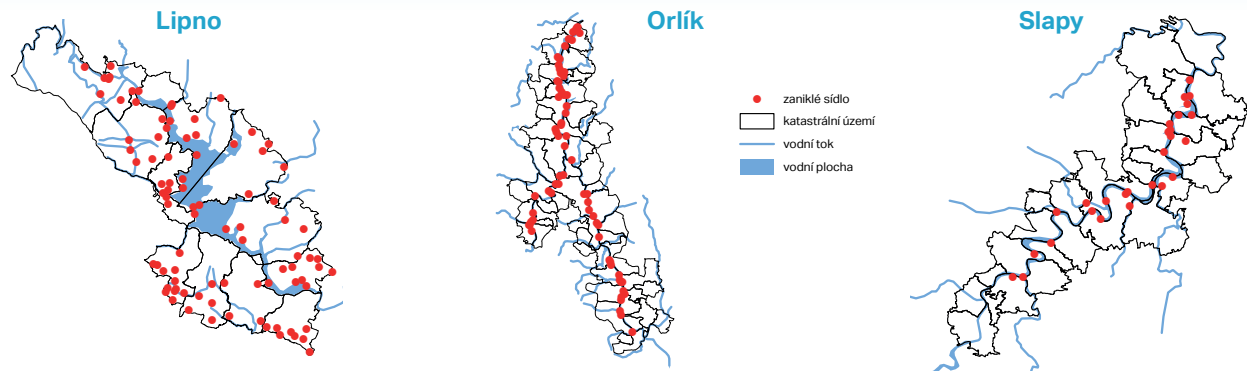
hromadných ubytovacích zařízení a počtu objektů individuální rekreace. Pokud tyto osoby přičteme ke stálým obyvatelům území, dostaneme se v případě Orlíku a Slap na vyšší čísla, než byl maximální počet obyvatel od prvního sčítání v roce 1869. V případě Lipenska pak počet potenciálních uživatelů území dosahuje 80 % počtu obyvatel před vysídlením. Počet potenciálních uživatelů území je zobrazen v posledním sloupci grafů na obr. 03 a vychází z něj i ukazatel turisticko-rekreační funkce (obr. 04).

Kartogramy na obr. 04 a 05 naznačují, že všechna tři sledovaná území jsou v rámci Česka

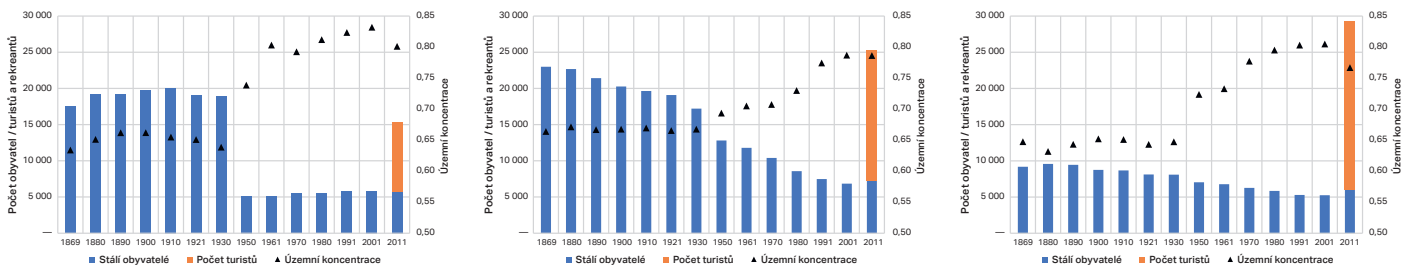
významnými rekreačními oblastmi. Z hlediska turismu a kapacity hromadných ubytovacích zařízení je nejvýznamější Lipensko, s dynamickým rozvojem masového turismu po roce 1989. Okolí Slapské přehrady se řadí k nejintenzivněji chatarsky využívaným prostorům v celém Česku. Taktéž na Orlicku v některých katastrech objekty druhého bydlení zcela dominují a více než třetinu obytných staveb představují v téměř 60 procentech katastrů. Ovšem na rozdíl od Slapska a Lipenska se v okolí Orlíka nacházejí i (nejen) z hlediska cestovního ruchu periferní oblasti s malou nebo rozvojovou turisticko-rekreační funkcí.

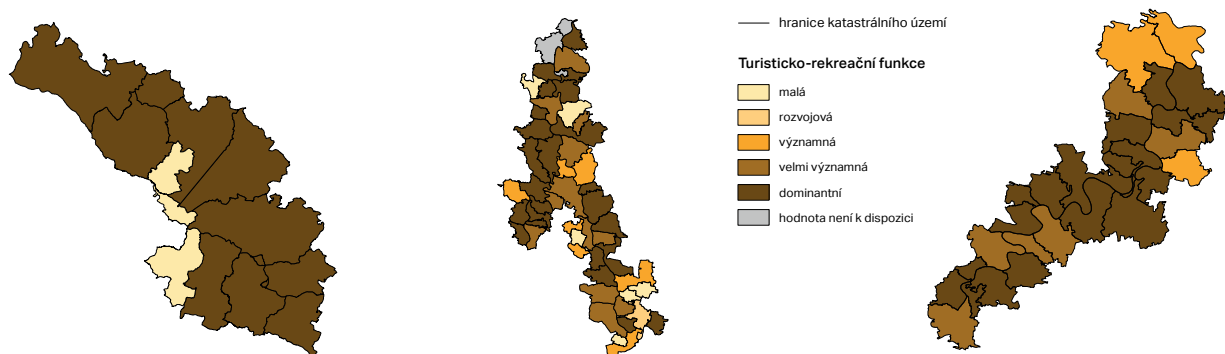
01 Poloha katastrálních území zájmového regionu. Zdroj: Arcdata Praha: ArcČR 500 verze 3.3, digitální geografická databáze.

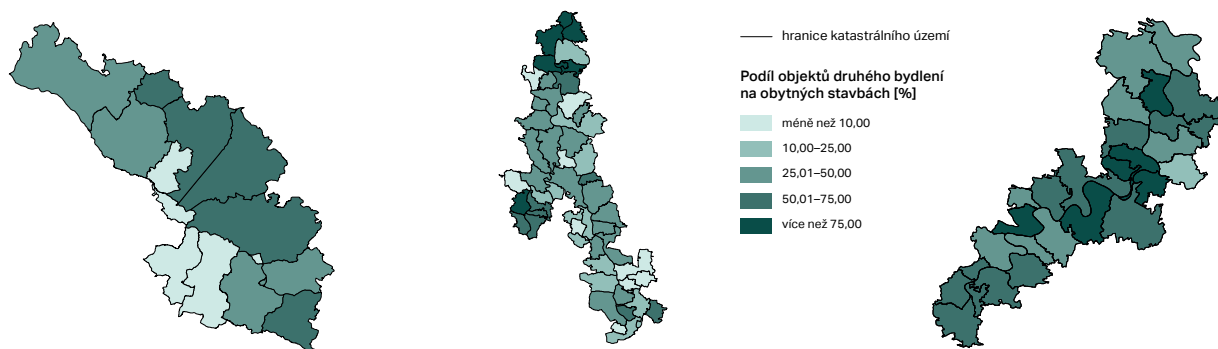
02 Zaniklá sídla v 2. polovině 20. století. Zdroj: Databáze sídel zaniklých v pohraničí Česka v průběhu 2. poloviny 20. století, autor Zdeněk Kučera; Arcdata Praha: ArcČR500 verze 3.3, digitální geografická databáze, Databáze Zaniklé obce a objekty 2019.

03 Změny počtu stálých obyvatel mezi lety 1869 a 2011, celkový počet uživatelů území v roce 2011. Pozn.: Počet turistů a rekreantů vychází z počtu lůžek v hromadných ubytovacích zařízeních (vč. kempů) a objektech individuální rekreace. Ukazatel územní koncentrace udává podíl území v %, na němž žila rozptýlená polovina obyvatelstva. Zdroj: Historický lexikon obcí ČR 1869–2011, Hromadná ubytovací zařízení ČR 2020, Katastr nemovitostí 2020, Statistický lexikon obcí ČR 2013.

04 Turisticko-rekreační funkce v kontextu Česka. Pozn.: Ukazatel je vypočítán jako počet potenciálních turistů a rekreantů, kteří připadají na sto trvale žijících obyvatel. Zdroj: Hromadná ubytovací zařízení ČR 2020, Katastr nemovitostí 2020, Statistický lexikon obcí ČR 2013, Vystoupil, J. a kol. 2007: Atlas cestovního ruchu ČR.

05 Intenzita druhého bydlení. Pozn.: Ukazatel je vypočítán jako podíl objektů individuální rekreace na všech obytných stavbách. Zdroj: Katastr nemovitostí 2020.

Proměny funkcí krajiny v prostoru vodních nádrží Lipno, Orlík, Slapy

40

Index na obr. 04 vyjadřuje celkovou změnu ve struktuře využití ploch. Čím vyšší hodnota indexu (0–100), tím výraznější změny ve sledovaném období ve vybraném území proběhly. K nejrapidnějším změnám došlo na Lipensku, a to nejen v důsledku výstavby přehrady ale i v souvislosti s odsunem německého obyvatelstva a vzniku železné opony, která zneprístupnila pravý břeh (Hudičák a kol. 2016). Podobně jako na celém území Česka došlo ve všech třech územích k úbytku orné půdy (06). Charakter krajiny však významně utvářejí především plochy vodní reprezentované zejména vodními nádržemi. Význam vodních nádrží pro utváření charakteru krajiny je patrný z nadprůměrného podílu vodních ploch na celkové rozloze jednotlivých katastrálních území (05), resp. z významného nárůstu vodních ploch ve vybraných katastrech výstavbou přehrad v 2. polovině 20. století (06). Ve všech zájmových regionech narostl také podíl zastavěných a jiných ploch, daný výstavbou

přehrad i nárůstem dalších spjatých antropogenních aktivit – dopravní sítě, budování turistických a rekreačních objektů.

Nárůst antropogenních aktivit tak v některých katastrech vedl ke značnému zatížení krajiny (07). V oblasti Lipenska je patrný kontrast mezi neobydleným pravým a intenzivně turisticky využívaným levým břehem. Pro Orlicko je typický rozdíl mezi turisticky využívanými katastry a periferními málo obydlenými oblastmi. Neintenzivněji využívané je okolí Slapské přehrady, k čemuž přispívá nejen cestovní ruch a druhé bydlení, ale i poloha v blízkosti Prahy, jež území činí atraktivním pro trvalé bydlení.

Ačkoli mají všechny tři oblasti v současnosti, především v souvislosti s významnou rekreační funkcí nádrží, mnoho společného, v minulosti byl charakter jejich života odlišný. Oblast Lipenska byla především těžební oblastí (dřevo, rašelina, grafit), v době průmyslové revoluce tak docházelo v této dříve periferní oblasti ke značnému ekonomickému

rozvoji. Ze zemědělských aktivit převládalo pastevectví, což dokazuje i nízký podíl orné půdy (06). Taktéž hluboký a úzký kaňon řeky v oblasti současné vodní nádrže Orlík neskýtal příliš úrodné půdy. Proto zde nad většími rolníky převládali spíše domkaři a chalupníci, kteří obhospodařovali menší políčka a živil se jako voraři, příležitostní dělníci či podomní obchodníci. Z větších podniků můžeme jmenovat kamenolomy a Schwarzenberskou pilu (Kouba 2007). Obdobný ráz mělo i údolí nádrže Slapy, kde zlatonosné písky v oblasti Smilovic a Chotilská byly využívány hluboko ve středověku a mnohem větší význam měly v pozdější době kamenolomy, jejich žula posloužila jako stavební materiál nejen pro pražské náplavky. Neodmyslitelnou součástí krajiny byly mlýny využívající vlastního toku řeky i jejich přítoků. Pravý břeh – od ústí Sázavy po silnici spojující Příbram a Sedlčany – nese výraznou stopu II. světové války, kdy tato oblast sloužila jako výcvikový prostor Waffen-SS (Šmerák 2014).

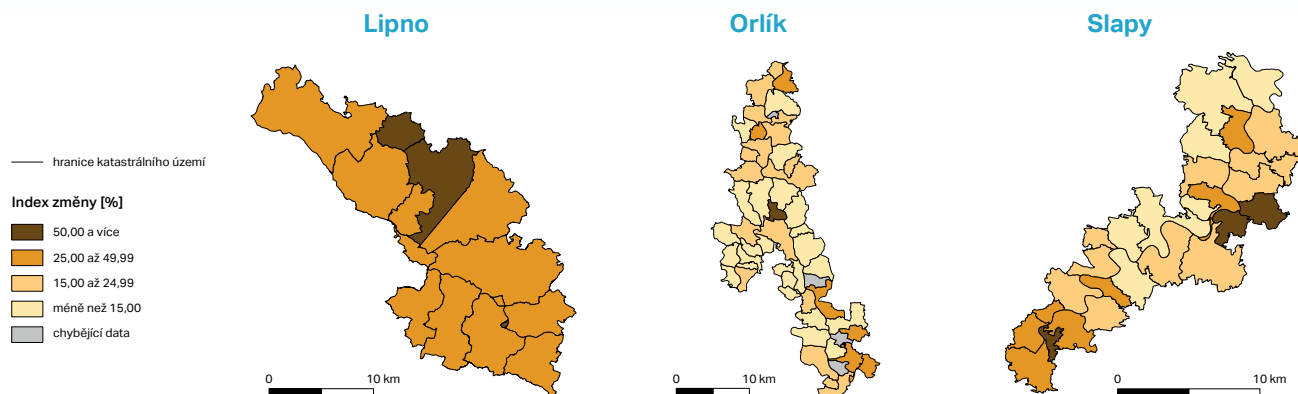
01 Lipno. Dobová fotografie zobrazuje pohled na nádraží Hůrka přes údolí potoka Olšina, ze silnice Jestřabí Dvůr – Černá v Pošumaví. V pozadí Knížecí stolec. Foto: 1956, autor neznámý, archiv Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. Současná fotografie nabízí obdobný pohled. Foto: Dana Fialová, 2019.

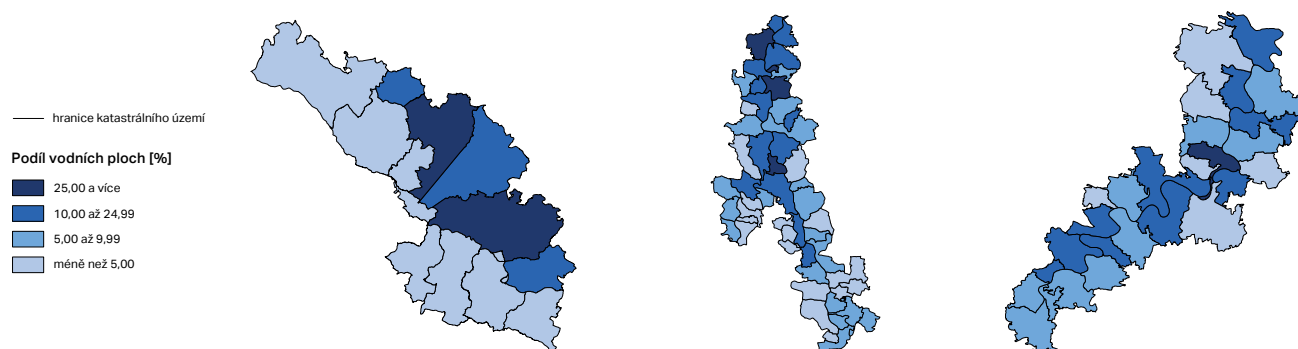
02 Orlík. Dobová fotografie zobrazuje pohled na kostel sv. Stěpána v Těchnici a protilehlý vrch Bořín. Foto: 30. léta, Plichta Pečice, archiv Vojtěcha Pavelčíka. Současná fotografie: Pohled přes hladinu nádrže na vrch Bořín z chatové lokality Těchnice-sucho. Foto: Dana Fialová, 2021.

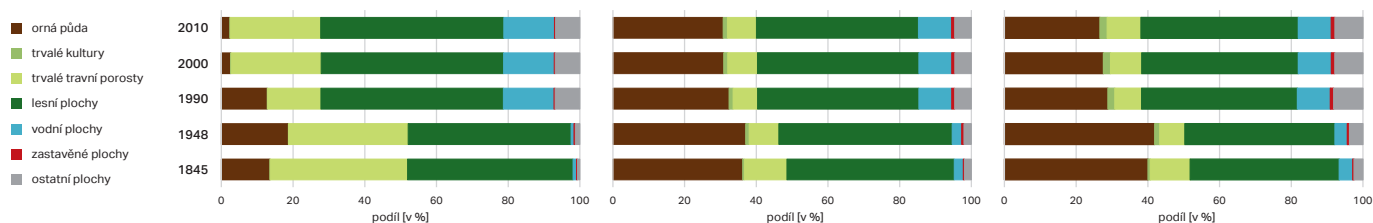
03 Slapy. Dobová fotografie zobrazuje pohled na kostel na Živohošti z partie zvané „V rovinách“. Foto: 20. léta, autor neznámý, archiv Městského muzeum Netvořice. Současná fotografie: Pohled z veřejného tábořiště Nová Živohošť na kostelík sv. Fabiána a Šebestiána. Foto: Dana Fialová, 2013.

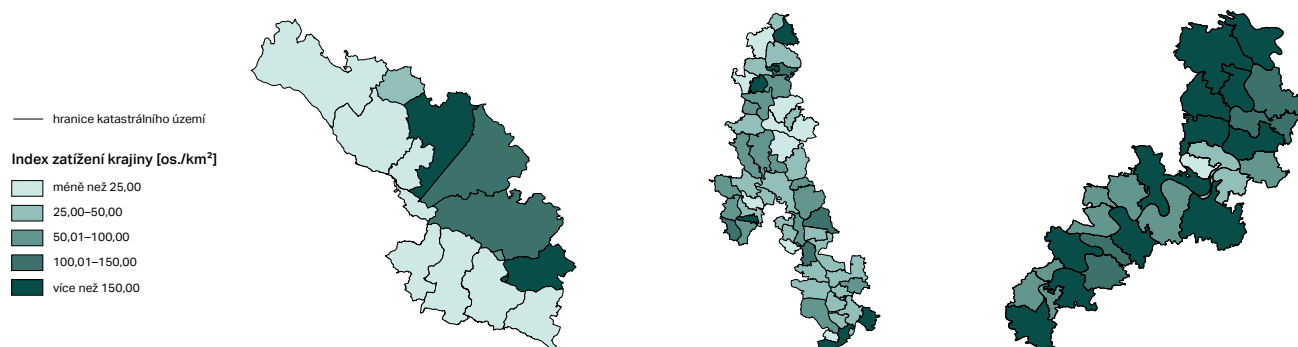
04 Index změny struktury využití ploch mezi roky 1845 a 2010. Zdroj: Databáze LUCC Czechia. Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845–2010).

05 Podíl vodních ploch na celkové rozloze katastru v roce 2010. Zdroj: Databáze LUCC Czechia. Databáze dlouhodobých změn využití ploch Česka (1845–2010).

06 Změny struktury využití ploch. Zdroj: Databáze LUCC Czechia.

07 Rezidenční, turistické a rekreační zatížení krajiny. Zdroj: Hromadná ubytovací zařízení ČR 2020, Katastr nemovitostí 2015, 2020, Statistický lexikon obcí ČR 2013.

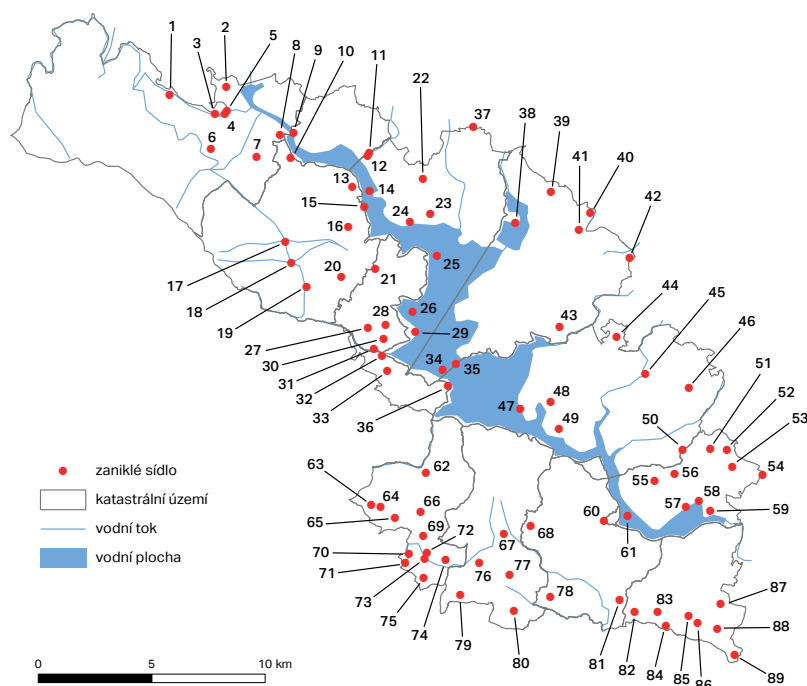
Zaniklá sídla v oblastech vodních nádrží Lipno, Orlík, Slapy

42

Lidská sídla jsou jedním ze základních prvků kulturní krajiny. Jsou obsažena v její struktuře a podílí se na jejím fungování. Aby sídlo mohlo existovat, musí být nějakým způsobem neustále využíváno, reprodukováno a vnímáno. Dojde-li ke změně ve fungování a důležitosti určitého sídla, mění se i jeho charakter. Takové změny nemusejí mít na existenci daného sídla podstatný vliv, v extrémním případě však může dojít i k jeho zániku. Zaniklá sídla jsou nedílnou součástí proměn kulturní krajiny a osídlení v různých oblastech. Zajímají nás nejen pro svou minulost, ale také pro to, co vypovídají o těchto oblastech, v nichž se vyskytují.

Během 20. století prošla sídelní síť Česka mnoha proměnami, jejichž součástí bylo i zanikání sídel. Oblastí, jež byla tímto jevem asi nejvíce zasažena, je po roce 1945 odsunem českých Němců a následným nedosídlením postižené pohraničí. V závislosti na jejich definici můžeme hovořit o stovkách sídel zaniklých v této oblasti zejména v 2. polovině 20. století. Mimo pohraničí ve 20. století zanikala i sídla ve vnitrozemí. A to především z důvodů hospodářských a vojensko-strategických. Sídla zanikala i v důsledku výstavby soustavy vodních děl známé pod označením tzv. „Vltavská kaskáda“. Největší změny v sídelní síti můžeme pozorovat v oblasti vodní nádrže Lipno (01), kde se ovšem ve změnách tamní krajiny uplatnilo více faktorů (mimo vzniku vodní nádrže, především zřízení zakázaného hraničního pásma na pravém břehu Vltavy a blízkost vojenského újezdu Boletice). V omezené míře však k zanikání sídel docházelo i v prostorech dnešních vodních nádrží Orlík a Slapy (02, 03).

Zanikání sídel je do určité míry dvojznačné. Jeho následky mohou být vnímány jak pozitivně, tak negativně. Vždy však bude záležet na rozsahu a intenzitě s ním spojených změn, s nimiž souvisejí i proměny struktury a funkcí místní krajiny. Zaniklá sídla se dnes dostávají

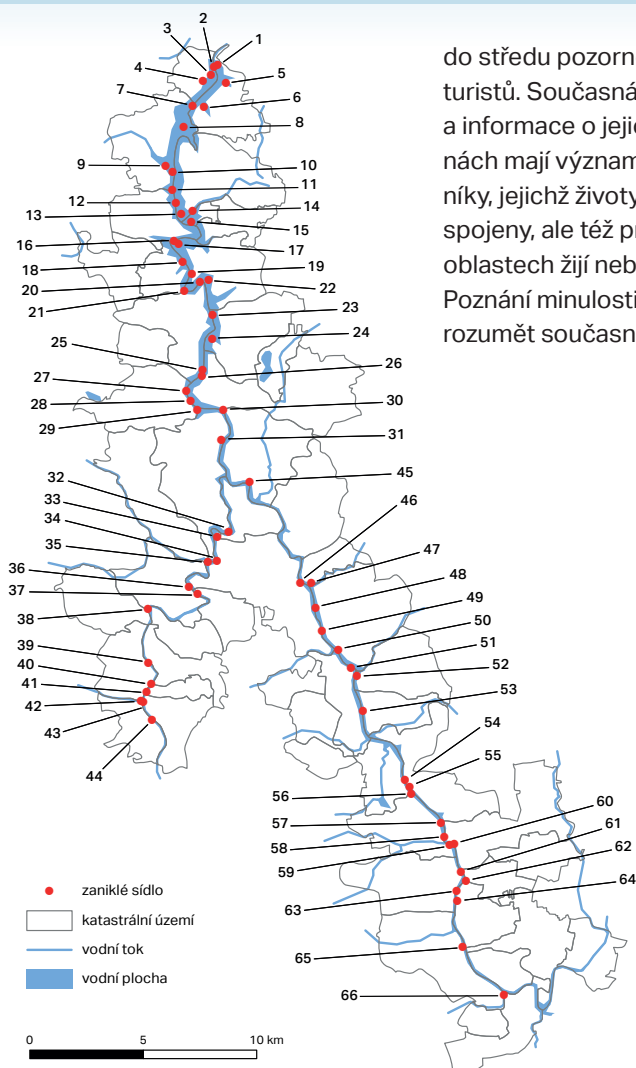

01 Sídla zaniklá v oblasti vodní nádrže Lipno.

Pozn.: Číslo označují jednotlivá sídla (počet obyvatel / domů v roce 1930 – typ sídla).

- 1 = Mezník (10/2 – samota); 2 = Ovesná (163/19 – ves); 3 = Dlouhoborský Hamr (15/2 – samota); 4 = Hocova Pila (5/1 – samota); 5 = Sieglův Mlýn (6/1 – mlýn); 7 = Nové Chalupy (195/27 – ves); 8 = Kovárna (4/1 – jednotlivý dům); 9 = Zaunmühle (10/1 – mlýn); 10 = Hefenkriegmühle (5/1 – mlýn); 11 = Švarcův Mlýn (11/1 – mlýn); 12 = Draxlerův Mlýn (14/3 – skupina domů); 13 = Prámské Dvory (22/2 – samota); 14 = Přední Hamry (55/7 – víska); 15 = Horní Planá (9/1 – železniční stanice); 16 = Bräun (8/1 – jednotlivý dům); 17 = Huťský Dvůr (460/82 – ves); 18 = Josefův Důl (118/22 – ves); 19 = Zadní Glöckelberg (330/53 – ves); 20 = Přední Glöckelberg (133/24 – ves); 21 = Jelmská Hájovna (2/1 – hájovna); 22 = Flödl (11/1 – jednotlivý dům); 23 = Karlovy Dvory (23/3 – samota); 24 = Jenišov (112/9 – víska); 25 = Rybářské Domky (51/5 – víska); 26 = Mayerbach (259/38 – ves); 27 = Račín (102/18 – ves); 28 = Dolní Stögenwald (76/12 – ves); 29 = Fleissheim (178/30 – ves); 30 = Horní Stögenwald (84/8 – samota); 31 = Bachmann (15/3 – skupina domů); 32 = Bachgoberl (8/1 – jednotlivý dům); 33 = Kozí Stráň (121/15 – ves); 34 = Nivský Mlýn (13/1 – mlýn); 35 = Payerův Mlýn (16/1 – mlýn); 36 = Kyselov (123/12 – ves); 37 = U Böhmů (13/1 – jednotlivý dům); 38 = Důl (58/4 – skupina domů); 39 = U Neubaurů (12/1 – jednotlivý dům); 40 = Faschingův Dvůr (7/1 – hospodářský dvůr); 41 = Hubenov (68/8 – víska); 42 = Kramolín (24/3 – samota); 43 = Nová Lhota (29/4 – samota); 44 = Bobovec (53/10 – ves); 45 = Blatenský Mlýn (10/1 – mlýn); 46 = Wangetschalg (62/14 – ves); 47 = Hruštice (102/13 – ves); 48 = Hrdoňov (150/20 – ves); 49 = Lojzova Paseka (79/17 – ves); 50 = Kaliště (12/2 – roztroušené domy); 51 = Dobrá Voda (17/2 – samota); 52 = Březovice (36/7 – skupina domů); 53 = Kramolín (38/5 – víska); 54 = Loučovický Mlýn (38/6 – roztroušené domy); 55 = Studené (41/4 – skupina domů); 56 = Plískov (24/4 – samota); 57 = Mrakšov (25/2 – samota); 58 = Petrův Mlýn (9/1 – mlýn); 59 = Lipno (25/2 – samota); 60 = Zadní Výtoň (222/35 – ves); 61 = U Řehoře (7/1 – jednotlivý dům); 62 = Růžový Vrch (45/9 – víska); 63 = Strohbauer (14/2 – samota); 64 = Horní Markschlag (99/18 – ves); 65 = Dolní Markschlag (107/16 – ves); 66 = Otov (82/15 – ves); 67 = Linda (158/26 – ves); 68 = Linské Chalupy (75/13 – skupina domů); 69 = Jasánky (129/22 – ves); 70 = Muckenschlag (26/6 – víska); 71 = Lachsův Mlýn (8/2 – mlýn); 72 = Hamry (10/2 – samota); 73 = Käfermühle (7/1 – mlýn); 74 = Německý Rychnov (283/46 – ves); 75 = Horní Uřeš (77/12 – ves); 76 = Pernek (152/28 – ves); 77 = Reiterschlag (226/43 – ves); 78 = Multerberské Chalupy (65/10 – skupina domů); 79 = Rožnov (193/36 – ves); 80 = Multerberg (171/31 – ves); 81 = Kaplické Chalupy (49/4 – skupina domů); 82 = Lhota (48/6 – skupina domů); 83 = Dobřín (71/11 – ves); 84 = Mühlendorf (30/5 – víska); 85 = Kaplice (235/30 – ves); 86 = Hundsruck (36/5 – víska); 87 = Schönfelden (156/17 – ves); 88 = Adámky (26/5 – skupina domů); 89 = Stern (20/4 – samota).

Zdroj: Zpracováno s využitím <http://www.zanikleobce.cz/> a Statistického lexikonu obcí v Republice československé. Na základě sčítání lidu z 1. prosince 1930. Díl I. Čechy. Orbis, Praha 1934.

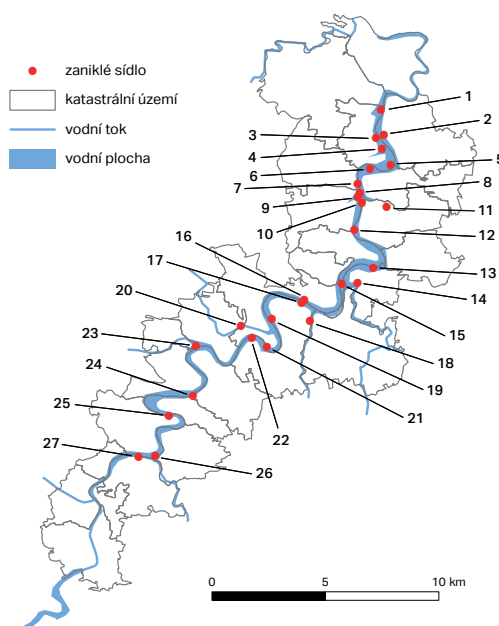
02 Sídla zaniklá v oblasti vodní nádrže Orlický.

Pozn.: Číslo označují jednotlivá sídla (počet obyvatel / domů v roce 1930 – typ sídla).

1 = Bláhův Mlýn (??/ – mlýn); 2 = Pflieger (??/ – mlýn); 3 = Zbenické Zlakovice (40/8 – skupina domů); 4 = U Spálenky (9/2 – skupina domů); 5 = Orlické Zlakovice (235/47 – ves); 6 = V Struhách (6/2 – samota); 7 = Těchnice (174/40 – ves); 8 = Koledera (??/ – osada); 9 = Luh (32/10 – skupina domů); 10 = Korce (20/5 – skupina domů); 11 = Návoz (3/1 – jednotlivý dům); 12 = Brousek (??/ – samota); 13 = Bezík (3/1 – jednotlivý dům); 14 = Křesina (7/2 – samota); 15 = Podskalí (??/ – samota); 16 = Políčko (??/ – samota); 17 = Radava (64/14 – ves); 18 = Velký Vír (73/14 – ves); 19 = Na Vilemině (5/1 – hájovna); 20 = Nákle (4/1 – hájovna); 21 = Přívov (5/1 – jednotlivý dům); 22 = Solnice (5/2 – samota); 23 = Žďákov u chrástu (9/6 – víska); 24 = Kosteletké Břehy (4/1 – myslivna); 25 = Kučeravý (??/ – samota); 26 = Sobědražské Břehy (16/6 – víska); 27 = Luh (??/ – samota); 28 = Letošice (14/3 – samota); 29 = U Grešičky (9/2 – samota); 30 = Černý Vír (??/ – samota); 31 = Jelec (6/1 – jednotlivý dům); 32 = Mošovice (4/1 – jednotlivý dům); 33 = Svatá Anna (36/8 – víska); 34 = U Petřička (3/1 – myslivna); 35 = U Viků (6/1 – jednotlivý dům); 36 = U Urycha (8/1 – jednotlivý dům); 37 = Cukava (15/3 – skupina domů); 38 = Jistec (14/3 – samota); 39 = Smetiprach (5/1 – mlýn); 40 = Tlučka (11/2 – mlýn); 41 = Panský Mlýn (4/1 – mlýn); 42 = Topinkův Mlýn (9/1 – mlýn); 43 = Heynkův Mlýn (10/1 – mlýn); 44 = Harec (4/1 – jednotlivý dům); 45 = U Hořejšího Lávičky (4/1 – jednotlivý dům); 46 = Červená nad Vltavou (58/18 – ves); 47 = Adámkův Mlýn (??/ – mlýn); 48 = Šimek (??/ – samota); 49 = Honsův Mlýn (35/7 – skupina domů); 50 = Saník (29/6 – skupina domů); 51 = Jilovec (4/1 – jednotlivý dům); 52 = Podolsko (??/ – skupina domů); 53 = U Švihlíka (6/2 – skupina domů); 54 = Boudy (4/1 – mlýn); 55 = Slavík (??/ – samota); 56 = U Horního Kotánka (4/1 – jednotlivý dům); 57 = Dolní Lipovsko (7/1 – mlýn); 58 = Horní Lipovsko (21/6 – víska); 59 = U Reřábka (5/1 – jednotlivý dům); 60 = Zelená (14/1 – hostinec); 61 = Rejsíkov (7/1 – mlýn); 62 = Břehy (4/1 – jednotlivý dům); 63 = U Staňků (3/1 – jednotlivý dům); 64 = Nový Mlýn (5/1 – mlýn); 65 = U Rybáka (4/1 – jednotlivý dům); 66 = Stružka (4/1 – mlýn). Zdroj: Zpracováno s využitím <http://www.zanikleobce.cz/> a Statistického lexikonu obcí v Republice československé. Na základě sčítání lidu z 1. prosince 1930. Díl I. Čechy. Orbis, Praha 1934.

do středu pozornosti řady badatelů či turistů. Současná podoba těchto míst a informace o jejich minulých proměnách mají význam nejen pro pamětníky, jejichž životy jsou s těmito místy spojeny, ale též pro ty, kteří v daných oblastech žijí nebo je navštěvují. Poznání minulosti jim umožňuje porozumět současné tváři tamní krajiny

a pochopit, proč a nakolik je odlišná od té předchozí. V podobě pomníčků či informačních tabulí se diskuze o minulých proměnách krajiny stává také součástí její samotné. Obdobný přínos lze spatřovat i v rekonstrukcích zaniklých sídel a okolní krajiny např. prostřednictvím 3D vizualizací.

03 Sídla zaniklá v oblasti vodní nádrže Slapy.

Pozn.: Číslo označují jednotlivá sídla (počet obyvatel / domů v roce 1930 – typ sídla). 1 = Hotel Záhoří (6/1 – jednotlivý dům); 2 = Babor (3/1 – jednotlivý dům); 3 = U Rabiňáka (2/1 – jednotlivý dům); 4 = Smrcina (9/1 – jednotlivý dům); 5 = Žďán (9/3; samota) – 6 = Královská (11/3 – samota); 7 = Povalilka (5/1 – jednotlivý dům); 8 = Hruškov (0/1 – jednotlivý); 9 = Moráň (19/8 – skupina domů); 10 = Kocanda (8/2 – samota); 11 = Šeradovka (6/1 – jednotlivý dům); 12 = Chápovna (8/3 – skupina domů); 13 = Živohošť (11/1/23 – ves); 14 = Borákov (11/1 – mlýn); 15 = Ústí (25/6 – víska); 16 = Vymyšlenka (2/1 – jednotlivý dům); 17 = Sejce (7/1 – hostinec); 18 = Luhy (2/1 – myslivna); 19 = Častoboj (7/1 – hospodářský dvůr); 20 = Luh (7/2 – skupina domů); 21 = Trenčín (4/1 – jednotlivý dům); 22 = Oboz (69/15 – ves); 23 = Bukevnice (5/2 – samota); 24 = Rybárna (7/2 – samota); 25 = Záběhlíce (24/5 – víska); 26 = Kovárna (33/6 – víska); 27 = Buzice (32/6 – víska). Zdroj: Zpracováno s využitím <http://www.zanikleobce.cz/> a Statistického lexikonu obcí v Republice československé. Na základě sčítání lidu z 1. prosince 1930. Díl I. Čechy. Orbis, Praha 1934.

Frymburk

48°39'39,925"N, 14°9'57,208"E / částečně zatopeno / VD Lipno

44

01 Celkový pohled na Frymburk od jihozápadu. V popředí údolí Vltavy s mostem na Frýdavu. Pohlednice z 30. let 20. stol. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Archeologické nálezy z oblasti dnešního **Frymburku** dokládají osídlení již před asi 8–10 tis. lety př. n. l. Založení samotného Frymburku (z německého *Friedberg* – vrch svobod, práv, pořádků) pravděpodobně souviselo s existencí historického vltavského brodu na stezce spojující krumlovsko a hornorakousko. První stavení zde začala vznikat zřejmě ve stejné době a společně s okolními osadami. První písemná zmínka o Frymburku pochází z roku 1270 a vztahuje se k darování kaple „in Friberch“ benediktskému probošství v Zátoni (majetek kláštera Ostrov u Davle).

Roku 1305 byla na dohled od Frymburku, na protějším břehu Vltavy, založena osada Frýdava (z německého *Friedau*). Šlo o služebnou ves spadající pod frymburskou faru. V roce 1354 je zmiňována existence strážního stanoviště, později zřejmě hrádku/tvrze zvané Turmberg na levém břehu Vltavy nad brodem. Do roku 1302 patřil Frymburk pánům z Krumlova, později pak Rožmberkům. Městská práva byla Frymburku propůjčena roku 1492 Petrem Vokem z Rožmberka. Roku 1620 přechází město do majetku Buquoyů a během třicetileté války je vypáleno a zničeno švédskou armádou.

Vzhledem k poloze městečka obývalo Frymburk převážně německé obyvatelstvo. V roce 1870 zde žilo 1 123 Němců a 18 Čechů. Většinou šlo o měšťany, kupce, ale i sedláky

obhospodařující polnosti v okolí. Železnice Frymburk minula, a tak industrializace do jeho rázu příliš nezasáhla. Vznik Československé republiky v roce 1918 uvítali obyvatelé regionu poměrně chladně, přesto zde byly významné svátky a výročí republiky slaveny. Frymburk i okolí byly za první republiky vyhledávaným letoviskem. Nad městečkem na břehu Vltavy byla zřízena plovárna, bylo zde kino, množství obchodů.

Přijetí mnichovské dohody a následný příjezd wehrmachtu na podzim roku 1938 byl převážně německými obyvateli města vítán s radostí. Mnoho frymburských obyvatel následně narukovalo do armády, odkud se jich řada již nikdy nevrátila.

Napouštění přehrady. Ještě naposledy, na jaře 1958, dala o sobě stará řeka vědět. Při jarní oblevě se

- 02** Frymburk a Frýdava na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru z let 1826–1843, na ortofotu z počátku 50. let 20. století a ze současnosti. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, 1826–1843 © Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz / Historické ortofoto © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010. Podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009 / Ortofoto, 2019 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

- 03** Frýdava při pohledu z Frymburku, ze stráně pod kostelem sv. Štěpána. Snímek byl evidentně pořízen při jarním tání, hladina Vltavy je mírně zvednutá. V popředí dřevěný most s malou kapličkou, který spojoval Frýdavu s Frymburkem. Fotografie asi z přelomu 19. a 20. stol., archiv SOKA Český Krumlov.

začala tehdy ještě nedokončená přehrada neplánovaně napouštět. Demolice objektů v zátopové oblasti nebyly ještě hotovy, někteří jejich obyvatelé se museli narychlo vystěhovat. Provizorní most spojující Frymburk s Frýdavou skončil pod vodou. Doprava byla značně omezena, lidé se nemohli dostat do zaměstnání, děti do školy...

Již plánované a definitivní napouštění jezera začalo na podzim 1958 a část Frymburku tak nadobro zmizela ze světa. Letní sezona 1959 byla první, ve které dorazili rekreanti. Frymburk tak začal plnit svou novou úlohu, a i přes poměrně neradostné předcházející období mu to nakonec na břehu Lipenského jezera dodnes vcelku sluší.

Frymburk

48°39'39,925"N, 14°9'57,208"E / částečně zatopeno / VD Lipno

46

04 Kabinetka Frymburku pořízená z pravého (frýdavského) břehu Vltavy je klasických záběrem na město objevujícím se na mnoha snímcích z různých dob. Dole u řeky areál tzv. Grillova mlýna. Ten fungoval až do roku 1946. Později byl zrušen a společně s budovami v okolí zbourán. Fotografie z počátku 20. stol., archiv SOA Český Krumlov.

05 Celkový pohled na Frymburk (v pozadí) a Frýdavu (v popředí vpravo) ze severozápadu. V pozadí vrch s kaplí sv. Mučedníků z roku 1898, dnes zvaný Na Martě. Pohlednice z 30. let 20. stol. Archiv Museum Fotoatelier Seidel.

OSVOBOZENÍ A ODSUN

Po dlouhém období více méně poklidného zasáhla do života Frymburku radikálně 2. světová válka a zejména pak události následující po osvobození. Dne 6. května 1945 bylo městečko osvobozeno americkou armádou, což však pro německé obyvatelstvo nebyl ve většině případů důvod k radosti. Americká okupační správa zřídila na Frýdavě zajatecký tábor. Následovalo více či méně oprávněné a často divoké vyvlastňování majetku, šikanování Němců i jejich věznění. Téměř všech německých obyvatel se pak týkal následný odsun. Mezi 25. dubnem a 22. říjnem 1946 bylo v několika vlnách odsunuto cca 1400 frymburských občanů. Městečko bylo téměř opuštěno, a i přesto, že bylo do roku 1947 dosídleno asi 600 českými a slovenskými obyvateli z vnitrozemí, reemigranty z Rumunska a volyňskými Čechy, nezadržitelně chátralo. Noví obyvatelé neměli ke snadno nabytému majetku žádný vztah, často neměli větší zkušenosti a ani vůli ho udržovat.

První poválečné desetiletí bylo pro další existenci Frymburku značně složité. Opuštěné domy chátraly, polnosti v okolí neměl kdo sklízet, o dobytek z upuštěných vesnic a usedlostí se neměl v dostatečné míře kdo starat. Rabování a vykrádání opuštěného majetku nebylo žádnou výjimkou. Chod obce a hospodářství v okolí se dařilo udržet jen díky výpomoci armády a brigádníků přijíždějících sem z jiných oblastí republiky. O odlehlé městečko v pohraničí nejevily valného zájmu ani státní orgány. Vše bylo umocněno i vědomím o brzké demolici a zatopě části města budovanou přehradou u Lipna. Rok 1956 byl pro většinu chátrajících domů rokem posledním.

06 Život na náměstí v předválečném Frymburku. Náměstí bylo naštěstí ušetřeno výraznějších demolicí probíhajících v souvislosti s výstavbou přehrad, a i dnes je možno ho považovat za přirozené centrum městečka. Pohlednice z 30. let 20. stol. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

07 Pohled na Frymburk z nově budované silnice od Lipna. V popředí ohradní zeď původního hřbitova. Mezi hřbitovem a městem samotným se rozkládalo údolí Náhlavského potoka, které dnes tvoří jednu ze zátok obepínající centrum Frymburku. Fotografie z roku 1956. Archiv Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

- 08** Pohled na Frymburk z jihozápadu. V popředí silnice k Výtoni a na nádraží Lipno, které se na rozdíl od současnosti nalézalo na pravém břehu Vltavy u překladiště dřeva. Pohlednice z poloviny 20. let 20. stol. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

- 09** Hřbitov ve Frymburku musel být před napuštěním jezera zrušen a v roce 1957 byl přemístěn na novou nedalekou lokalitu. Asi 1/2 rozlohy původního hřbitova byla pak zaplavena jezerem a dnes se na této lokalitě nalézá rozlehlý Camping Resort. Fotografie z roku 1956. Archiv Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

ŠUMAVSKÉ MOŘE

Výstavba VD Lipno byla pro Frymburk z části a vlastně zcela paradoxně jistou vzpruhou. Přes fakt, že část města měla skončit pod hladinou nového jezera, bylo v souvislosti s výstavbou přehrady do infrastruktury zpustlého města i okolí poměrně rozsáhle investováno. Město propojila s okolím nově budovaná moderní pravobřežní komunikace. Byly strženy opuštěné a zchátralé budovy, postupně bylo investováno do nového bytového fondu i infrastruktury. Frymburk se začal pomalu měnit na budoucí významné centrum rekreace u právě vznikajícího „šumavského moře“.

- 10** Současná podoba Frymburku s kostelem sv. Bartoloměje při pohledu z hladiny lipenského jezera. Foto: Vojtěch Pavelčík (26. 7. 2021).

- 11** Trojice pohlednic z 1. pol. 60. let 20 století zachycuje Frymburk již po napuštění VD Lipno, tedy v prvních letech jeho nové, rekreační funkce. Dobové pohlednice. Archiv Vojtěcha Pavelčíka a SOKA Český Krumlov.

Purkarec

49°7'42,801"N, 14°27'8,898"E / částečně zatopeno / VD Hněvkovice

48

01 Celkový pohled na Purkarec z Malé Strany. U pravého břehu nad jezem zakotvené vory, přes řeku právě pluje přívoz s volským potahem. V pozadí kostel sv. Jiří. / 1909 / pohlednice / archiv Rudolfa Kosteckého.

Purkarec je jihočeská obec ležící necelých deset kilometrů severně od Hluboké nad Vltavou. Jméno obce je s největší pravděpodobností odvozeno z osobního jména Purkart či Pulkart, podle lokátora, zakladatele této osady. Tím měl být jistý Purkard z Janovic a na Vimperce. V období raného novověku se můžeme setkat také s označením *Burgholz* či *Purkholz* (lat. *Burgholzium*).

Širší okolí této lokality bylo osídleno již v pravěku. Nedaleko obce se nacházejí mohylová pohřebiště ze střední doby bronzové a doby halštatské, nebo hradiště Baba

a Litoradlice. Přesné datum založení Purkarce není známo. Osídlení vesnice vzniklo během středověké kolonizace. Místní obyvatelstvo se živilo především zemědělstvím, prací v lese a plavením dříví po Vltavě. První zmínky o obci (uvedeno *Purcharcz*) pocházejí z roku 1352. Purkarec, později označovaný jako městečko nebo městys, byl však v té době již vystavěný. Obec původně spadala pod farnost Zahájí, ale záhy se osamostatnila. Zdejší kostel sv. Jiří se stal v 60. letech 14. století farním kostelem, jako první farář bývá uváděn jistý Žibřid z Netolic. Kostel, vystavěný v raně gotickém slohu, byl v druhé polovině 18. století přestavěn. V roce 1879 byla vystavěna zděná kostelní věž v novorománském slohu, která nahradila dosavadní dřevěnou zvonici.

Městys Purkarec, který byl součástí panství Hluboká, se na přelomu 15. a 16. století řadil mezi významná osídlení regionu. To ostatně dokládá i urbář hlubockého panství z roku 1490. Dle něj zahrnoval správní obvod purkarecké rychty městečko Purkarec, a dále obce Velice, Olešník, Munice, Chlumeč, Bavorovice, Hosín, Chotýčany, Libnič, Dobřejovice, Jeznice, Poněšice, Vlkov, Všechlapy, Mydlovary, Zlatýšovice, Zliv, Podhradí a Křesín. V Purkarci se nacházely tři mlýny; dva na levém břehu Vltavy a jeden na Malé Straně a jez. Význam Purkarce však v průběhu následujících let postupně upadal. V roce 1655 zahrnovala purkarecká rychta již jen městys Purkarec, Jeznice a Jaroslavice. V první polovině 18. století byl k rychtě připojen mlýn a osada Buzkov. Z tohoto období lze

- 02** Ves Purkarec s nejbližším okolím na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru z let 1826–1843, na ortofotu z počátku 50. let 20. století a ze současnosti. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, 1826–1843 © Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz / Historické ortofoto © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010. Podkladové letecké snímky poskytli VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009 / Ortofoto, 2019 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

- 03** Jez na Vltavě s areálem mlýna při pohledu z Malé Strany. Foto z počátku 20. století. Archiv Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

také, na základě údajů uvedených v Berní ruce z roku 1654, zčásti zrekonstruovat podobu osídlení obce. Samotné městečko Purkarec čítalo v té době 13 selských gruntů, z nichž bylo 10 osedlých, 2 nově osedlé a 1 pustý, 6 chalupnických usedlostí,

z nichž bylo 5 osedlých a 1 nově osedlá a celkem 11 zahradnických gruntů, z nichž byly 2 osedlé, 1 nově osedlý a 8 pustých. Dalším dokladem pozvolného zmenšení významu obce byla změna označení obce v úředních dokumentech. Purkarec byl dlouhá

Purkarec

49°7'42,801"N, 14°27'8,898"E / částečně zatopeno / VD Hněvkovice

50

léta uváděn jako městečko či městys. Toto označování trvalo až do počátku 18. století. Jedním z posledních dokladů, kde je Purkarec ještě uveden jako městečko, je soupis poddaných velkostatku Hluboká nad Vltavou z roku 1708. V obdobném dokumentu z následujícího roku pak byl Purkarec uveden již jako ves. Přesto však zůstával významným střediskem schwarzenberského panství Hluboká a centrem voroplavby, kultury a společenského života zdejšího plaveckého obvodu.

Na přelomu 19. a 20. století vzniklo v obci několik spolků a organizací. Jedním z nich byl i podpůrný spolek Vltavan, založený 15. dubna 1902, který sdružoval místní plavce, rybáře a pobřežní. V roce 1977 byla v Purkarcí, u příležitosti 75. výročí založení tohoto spolku, otevřena veřejnosti *Síň tradic jihočeské voroplavby*, která byla zbudována svépomocí.

V roce 1975 byla v rámci akce „Z“ v obci zbudována lávka přes Vltavu určená pro pěší a jednosměrný průjezd osobních automobilů, která spojila obě části obce. Spojení mezi oběma částmi obce do té doby zajišťoval převozník. Zásadním předělem v historii obce bylo rozhodnutí vlády z roku 1978 o zbudování vodního díla Hněvkovice pro potřeby plánované jaderné elektrárny Temelín. V důsledku toho došlo k zániku celé purkarecké Malé Strany (kompletní zástavba pravého břehu), nedávno vystavěné lávky i části zástavby obce na levém břehu Vltavy. V současné době je Purkarec osadou Hluboké nad Vltavou.

04 Pohled na Purkarec od severu proti proudu řeky. Foto z počátku 20. století. Archiv Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

05 Výhled na řeku a Malou Stranu od mlýnské strouhy. Foto z počátku 20. století. Archiv Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

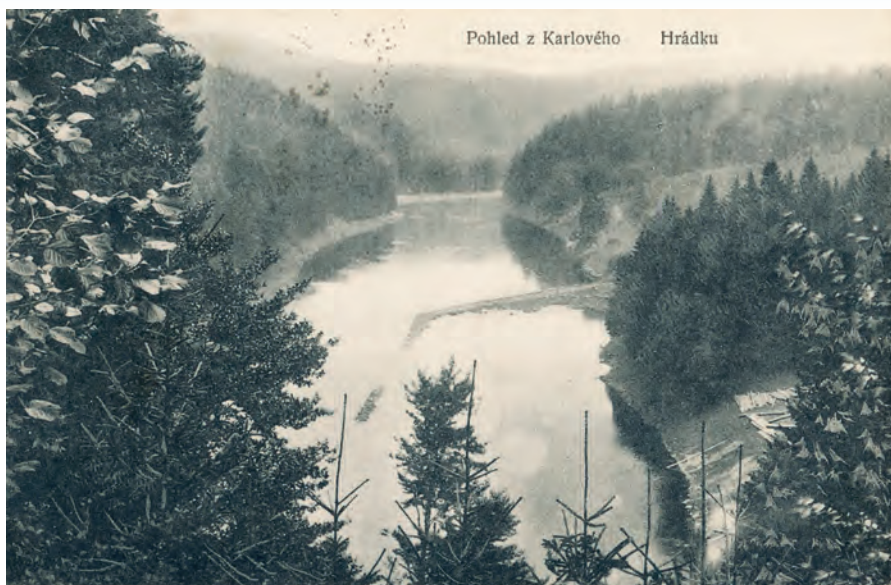
06 Pohled na Vltavu s jezem a mlýnskou strouhou od kostela sv. Jiří k jihu. Foto z počátku 20. století. Archiv Jihočeského muzea v Českých Budějovicích.

07 Od roku 1975 spojovala oba vltavské břehy lávka. Pohled od jezu. Foto z konce 80. let 20. století. Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

08 Pohled přes lávku z Purkarce na Malou Stranu. Foto z konce 80. let 20. století. Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

09 Pohled z Karlova Hrádku na Vltavu směrem k Hluboké. U řeky vorové vaziště. Pohlednice z počátku 20. stol. Archiv Zdeňka Hamra.

10 Zástavba Malé strany při pohledu z levého břehu Vltavy. Foto z konce 80. let 20. století. Archiv městského Muzea Týn nad Vltavou.

12 Jižní část Malé Strany při pohledu z levého břehu Vltavy. Foto z konce 80. let 20. století. Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

11 Pohled na část Malé Strany přes jez z levého břehu Vltavy. Foto z roku 1982. Archiv Rudolfa Kosteleckého.

13 U přívozu na Malé Straně. Foto z konce 80. let 20. století. Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

KARLŮV HRÁDEK

51

Do úzké souvislosti s Purkarcem je dáván také nedaleký Karlův Hrádek, zvaný též Karlshaus nebo Hrádek u Purkarce. První zmínka o tomto hradu, postaveném za vlády Karla IV., pochází z roku 1357. Hrad byl však poměrně brzy opuštěn. Pravděpodobně se tak stalo již za Karlova následníka, Václava IV. Při tomto hradu mělo vzniknout i městečko s farou, které podle některých autorů zaniklo spolu s opuštěním Karlova Hrádku, jiní autoři jej ztotožňují s dnešním Purkarcem.

OPERACE GLUCINIUM

Za 2. světové války byl v noci z 2. na 3. července 1944 vysazen u Purkarce paradesantní výsadek v rámci operace Glucinium. Paraskupina, která byla vyslána na území Protektorátu II. Zpravodajským odborem exilového Ministerstva národní obrany v Londýně, měla být původně vysazena u Borovan na Táborsku. Cílem výsadku bylo získávání zpravodajských informací, jejich následné předávání prostřednictvím radiostanice Londýnu a plnění sabotážních akcí na Táborsku i jinde v jižních Čechách. Při dopadu byly zachyceny v korunách stromů Staré obory padáky s materiálem, včetně dvou vysílaček. Koncem srpna 1944 byli za pomoc výsadkářům zatčeni místní hajný Josef Rybák s ženou Terezií a lesní dělník Vojtěch Ambrož. Všichni tři zahynuli před koncem války v koncentračních táborech.

Červená nad Vltavou

49°23'57,701"N, 14°14'25,832"E / zatopeno / VD Orlík

52

01 Nejznámější a pro většinu návštěvníků nezapomenutelné panorama Červené nad Vltavou. Penzion Skleněný zámeček, u řeky areál mlýna a impozantní železniční viadukt. Červená se však táhla po obou březích řeky ještě téměř další 3 km a uzavíral ji až kostel sv. Bartoloměje. Pohlednice z konce 30. let 20. stol. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Rozhodně nejpopulárnějším letoviskem, které pohltila voda Orlické nádrže, byla **Červená nad Vltavou**. Vesnice, jejíž pravobřežní část byla rozdělena mezi katastrální území Jetětice a Vůsí, levobřežní část spravovala obec Oslov. Jejím symbolem byl kostel sv. Bartoloměje, který na rozdíl od obce stojí dodnes. Na konci 19. století pak přibyl symbol další – monumentální železniční most. Přestože Červená nebyla nikdy samostatnou obcí, měla až do zátopy svou farou, kostel i hřbitov.

Celá osada Červená nad Vltavou, kostel a budovy kolem něj byly dříve pravděpodobně jakousi hospodářskou stanicí při řece Vltavě, která náležela k premonstrátskému klášteru v Milevsku. Nedostatkem tohoto kláštera – oproti jiným podobné velikosti – byla velká vzdálenost od říčního toku. Vybudování chráněného střediska pro zajištění obchodní plavby, případně přechodu přes řeku, mohlo tuto situaci vyřešit. Řešení v podobě Červené nad Vltavou se začalo realizovat zhruba na konci dvanáctého, spíše však až na počátku 13. století. Po husitských válkách patřil původní majetek premonstrátského kláštera Rožmberkům, od kterých jej koupili roku 1473 Švamberkové. Po bitvě na Bílé hoře získal roku 1623 zkonfiskovaná švamberská panství Jan Oldřich z Eggenberka. V pozdějších dobách držela nad kostelem patronát

orlická větev Schwarzenbergů, ale ten nadále patřil spolu s farou pod správu milevského premonstrátského řádu.

Kostel sv. Bartoloměje. Nejdůležitější stavbou byl kostel sv. Bartoloměje, románská orientovaná jednolodní stavba na pravém břehu řeky. Žebrová klenba presbytáře je jedna z nejstarších svého druhu v Čechách. Podle barvy použitého stavebního kamene byl nazýván *Ruffa* nebo *Ecclesia Ruffa*, tedy „červený kostel“, a od toho bylo odvozeno i jméno celé vsi. Kostel je zmiňován již roku 1190. Kostelík byl několikrát přestavěn a až později byl doplněn o příslušenství, jako je samostatná zvonice, hřbitov a škola. Škola byla založena roku 1729 a sloužila i pro děti z přilehlých obcí Jetětice, Vůsí a Kučeře.

Velká samostatná zvonice byla vystavěna koncem 17. století a stála

- 02** Okolí železničního viaduktu v Červené nad Vltavou na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru z let 1826–1843, na ortofoto z počátku 50. let 20. století a ze současnosti. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, 1826–1843 © Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz / Hist. ortofoto © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010. Podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009 / Ortofoto, 2019 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

- 03** Okolí přívozu a kostela sv. Bartoloměje v Červené na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru z let 1826–1843, na ortofoto z počátku 50. let 20. století a ze současnosti. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, 1826–1843 © Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz / Hist. ortofoto © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010. Podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009 / Ortofoto, 2019 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

ve svahu nad kostelíkem. Uvnitř barokní věže bylo původně 31 schodů, dnes je jich tam o 11 méně. Hřbitov byl založen v polovině 19. století. Pohřbívalo se zde až do 50. let 20. století, zákaz krajského hygienika v důsledku stavby Orlické přehrady se datuje k 1. červnu 1955. Je však téměř neuvěřitelné, že nařízení nikdo nerespektoval, pohřbívalo se až do 23. prosince roku 1958, kdy došlo k zákazu definitivnímu. Do té doby totiž nebyl pro lidi z oblasti určen žádný jiný hřbitov.

Kvůli napouštění Orlické přehrady byl kostel mezi léty 1959–1960 rozebrán a o rok později znovu postaven ve svahu o 40 m výše nad původní polohou. Zvonice byla dne 12. prosince 1960 odstřelena, a její replika, postavená později na novém místě,

- 04** Areál kostela sv. Bartoloměje se rozkládal na pravém břehu Vltavy a Červenou v podstatě uzavíral. Za prvním vltavským zákrutem již počínaly Červené proudy táhnoucí se až téměř ke Zvíkovu. Pohlednice z 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Červená nad Vltavou

49°23'57,701"N, 14°14'25,832"E / zatopeno / VD Orlík

54

05 Dne 8. května 1937 proběhl v Červené za velkého zájmu lidí pohřeb zemanského prezidenta Podkarpatské Rusi Antonína Rozsypala. Jeho hrobka se rozkládala v mírném svahu pod zvonici na prostranství před kostelem. Fotografie z 50. let 20. století. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

06 Kostel sv. Bartoloměje při postupném rozebírání a přesunu vybraných částí na nové místo výše ve svahu. Zvonice byla odstřelena 12. prosince 1960 a v nové lokalitě byla postavena její replika. Fotografie z 30. 7. 1960. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

07 Pohled z železničního viaduktu do vltavského údolí ve směru toku řeky. Na levém břehu budova Váňova penzionu, přes řeku hájovna a další budovy. Pohlednice ze 40. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

08 Dvojice fotografií zachycujících závěrečnou fázi stavby železničního viaduktu. Rok 1889. Archiv SOKA Příbram.

09 Železniční viadukt protnul vltavské údolí nedaleko Šejharova mlýna (v pozadí) a i po letech a vzednutí hladiny VD Orlík působí stále impozantně. Pohlednice z 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

měla sloužit jako rozhledna. Záměr však nebyl nikdy realizován. Možnost prohlédnout si alespoň kostel zevnitř se dnes naskýtá na konci srpna, kdy se zde slaví svátek sv. Bartoloměje.

Viadukt. Nepřehlédnutelnou dominantou Červené se stal železniční viadukt přes Vltavu. Byl vystavěn v letech 1886–1889 jako součást železniční sítě mezi Prahou a Brnem, tzv. Českomoravské transversálky. Je dlouhý 253 metrů a díky výšce kolejí nad vodní hladinou (65,5 m) se stal druhým nejvyšším mostem v tehdejší Rakousku-Uhersku. Vyšší byl jen most Trisanna na alpské Arlberské dráze (87,4 m). Most byl na tehdejší dobu stavěn neobvyklým způsobem, kdy obě krajní pole byla snýtována za pomoci lešení. Střední pole mezi oběma pilíři bylo pak montováno za pomoci malých jeřábů již ve visuté poloze. V současnosti je most ve špatném technickém stavu, je zde snížena rychlost a není zde možná vozba nákladních vlaků. Dlouhodobě se vedou debaty o jeho demolici a nahrazení mostem novým, případně o jeho rekonstrukci a prohlášení technickou památkou.

Letovisko u Vltavy. První desetiletí 20. století přináší fenomén potřeby atraktivního trávení volného času a dovolených i méně movitým. Z doposud poklidné plavecké obce se Červená nad Vltavou v letních

měsících stává centrem turistického boomeru ve Středním Povltaví. Letní hosté přijíždějí na nedalekou železniční zastávku Jetětice, plavecké hostince se postupně mění na penziony a výletní restaurace. Staví se zde chatky i letní vily. Atraktivitu lokality jistě zvyšovaly i Červenské proudy, což byl divoký, hluboký a romantický úsek řeky mezi Červenou a Zvíkovem.

Přímo u viaduktu byla v roce 1928 vybudována i moderní a na první pohled velkolepá Ozdravovna pražských policejních zaměstnanců, kterou veřejnost znala spíše pod názvem „Skleněný zámeček“. Letní hosty bylo však možno potkat spíše v části Červené s přívozem a kostelem sv. Bartoloměje. Zde se nacházely hned dvě velké výletní restaurace s ubytováním a další možnosti ubytování v soukromí a menších penzionech. Punc místu dodávala i přítomnost známých osobností. Prázdniny v Červené trávili např. malíř Václav Špála, sochař Jan Kodet a herečka Jiřina Steimarová či zemský prezident Podkarpatské Rusi Antonín Rozsypal. Ten byl dokonce v honosné hrobce, přímo před kostelem v Červené, dne 8. května 1937 i pohřben. Letovisko bylo populární i v poválečných letech, a ještě na konci 50. let se sem jezdilo za odpočinkem. Letovisko Červená nad Vltavou zaniklo spolu s napuštěným vodním dílem Orlík.

10 V roce 1928 si v Červené postavil letní vilu „Boženka“ člen orchestru Národního divadla Václav Frabša (na fotografii vlevo). Dům vpravo patřil poříčnímu dozorství. Pohlednice z 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

11 Zástavba břehů na Červené v okolí přívozu. Pohled proti proudu Vltavy. Vpravo budova penzionu pana Staňka. Na protějším břehu, přímo u přívozu, budova Pazourkova penzionu, v pozadí vila Boženka. Pohlednice z konce 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

14 V Červené se ve 30. letech nalézaly tři velké penziony a zahradní restaurace. Některé byly přebudovány ze starých plaveckých hostinců, jiné zcela nově postaveny. Na snímcích shora Pazourkova (dříve Souhradova) restaurace, zahradní penzion Josefa Staňka a novostavba Penzionátu a ozdravovny pražských policejních zaměstnanců zvaná Skleněný zámek. Pohlednice z 30 a 40. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

12 Partie v Červenských proudech zvaná Moravcovo peklo při pohledu proti vodě z levého břehu Vltavy. Foto: Josef Dostál (konec 50. let 20. století). Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

13 Vaziště vorů se splazem na dřevo na levém břehu Vltavy v Červenských proudech. Zde byla řeka klidnější a této partii říkali plavci Trnava. Foto: Josef Dostál (konec 50. let 20. století). Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

15 Partie z Červenských proudů. V pozadí na pravém břehu skála zvaná Na Zabilých. Fotografie ze 13. 9. 1960. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

16 Červenské proudy uzavírala budova starého plaveckého hostince U Lávičky stojící v zákrutu na pravém břehu řeky, doslova nadohled od Zvíkova. Fotografie z listopadu 1958. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Zvíkov – soutok Vltavy a Otavy

49°26'19,912"N, 14°11'31,484"E / částečně zatopeno / VD Orlík

56

01 Celkový pohled na soutok Vltavy (na snímku vlevo) a Otavy pod hradem Zvíkovem. Pohlednice z 30. let 20. stol. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Král českých hradů. Takové přízvisko dostal od velkého českého kasteologa Augusta Sedláčka hrad Zvíkov. Dnes je středobodem celého regionu, značkou i symbolem Písecka a Středního Povltaví. Zatímco ve středověku představoval pevný a nedobytný bod, v 19. století se silueta hradu se svou pohádkovou polohou zařadila k ikonám romantismu. Po napuštění Orlické nádrže se v přilehlém údolí skryly pozůstatky středověkého městečka, které se dříve pod hradem rozkládalo. Jeho název Zvíkovské Podhradí však z map nezmizel, dnes ho má jižně od hradu posazená obec s původním názvem Karlov.

Královský hrad na skalnaté ostrožně nad soutokem dvou řek byl na pozůstatcích pravěkého hradiště založen někdy před rokem 1234, z té doby pochází i Hlízová věž v hradním jádru. Jeho rozvoj je spjat především s Přemyslem Otakarem II. Do konce 13. století byl vystavěn palác, hradby s branami a baštami, hospodářské budovy a ikonická věž zvaná Hláška. Karel IV. zařadil Zvíkov mezi nezcizitelné hrady. Za husitských válek byl obléhán a roku 1431 přešel do držení Rožmberků. Renesanční přestavba proběhla v polovině 16. století, kdy byl přebudován hradní palác a budovy dostaly nové sgrafitové omítky. Význam Zvíkova však postupně upadal, hlavně od roku 1622, kdy byl obléhán a následně vyrabován císařskými vojáky. Poté přestal sloužit jako sídlo vrchnosti a byl využíván spíše

pro hospodářské účely. Na počátku 19. století byl již zříceninou, na jeho konci však Schwarzenbergové začali s jeho postupnou rekonstrukcí.

V roce 1960 zcela změnila podobu hradu vzedmutá vodní hladina Orlické přehrady. Zatímco nedaleký zámek Orlík měl být původně ponechán svému osudu, o Zvíkovu se vůbec nespekulovalo. Byl brán z obou historických objektů jako ten cennější, a proto se s jeho záchranou neotálelo. Obvodové hradby byly podezděny, zpevněny betonovými injekcemi a vyspárovány.

Podhrad. Okolí soutoku Otavy s Vltavou bylo pravděpodobně osídleno již v období mladšího pravěku. Zalidnění oblasti ve středověku pak pravděpodobně úzce souvisí se vznikem hradu. První stavby začaly živelně růst na jeho

- 02** Soutok Vltavy s Otavou a hrad Zvíkov na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru z let 1826–1843, na ortofotu z počátku 50. let 20. století a ze současnosti. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, 1826–1843 © Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz / Historické ortofoto © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010 Podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009 / Ortofoto, 2019 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

- 03** Panoramatická kresba zachycující poslední otavský zákrut pod hradem Zvíkovem těsně před soutokem s Vltavou. Právě v těchto místech na pravém břehu Otavy se původně rozkládala osada Podhrad. Kresba byla pořízená v rámci rozsáhlého průzkumu a mapování zátopové oblasti VD Orlík organizovaného Československou akademií věd v roce 1959. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

severním svahu, a to hlavně na straně otavské. S hradem sdílelo městečko s názvem Podhrad či Podhradí i opevnění a dotvářelo tak obranný systém celého komplexu. Přístup do Podhradu byl možný pouze skrz hrad, přesněji cestou přes Dolejší bránu opatřenou padacím mostem a příkopem, nebo přes řeku pomocí přivozů či provizorních dřevěných mostů. Ty však bývaly často ničeny velkou vodou a dřenicemi, byly však až do období třicetileté války stále obnovovány. Pak je – tedy až na několik krátkodobých výjimek – nahradily přivozy. V posledním období dokázali převozníci na svých plavidlech převážet i autobusy či těžké nákladní vozy.

Zhruba uprostřed městečka stál na vyvýšeném místě u hlavní cesty **gotický kostel sv. Mikuláše**, jednolodní stavba z druhé poloviny

- 04** Letecký pohled na celkovou situaci v prostoru soutoku Vltavy (nahore) a Otavy (dole). Pohlednice asi z poloviny 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Zvíkov – soutok Vltavy a Otavy

49°26'19,912"N, 14°11'31,484"E / částečně zatopeno / VD Orlík

58

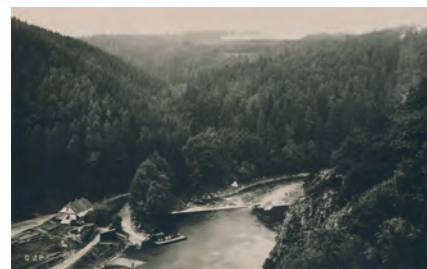
13. století. Koncem 18. století kostel, na rozdíl od hradní kaple, stále fungoval, o několik desítek let byl ale opuštěn i on. Ve stejné době zaniká i malý hřbitov v jeho těsném sousedství. Na počátku 20. století stály v místech bývalého kostela jen zbytky obvodových zdí. Z vybavení nejcenější trojkřídový oltář z počátku 16. století s reliéfem Klanění sv. Tří králů je dnes umístěn v sakristii kaple na Zvíkově. Z ostatních stavení v Podhradu jsou známy dvě brány – Otavská a Vltavská, dále konírny, panská lázeň, špitál či dvě krčmy. Za Otavskou branou stál mlýn, který je zmiňován poprvé v roce 1432, zřejmě je však jeho historie ještě mnohem starší. Jak začal strádat hrad, scházelo i městečko. Obyvatelé, úzce napojeni na hradní provoz, začínali hledat obživu jinde a místo opouštěli. Poslední chalupy vykoupil na začátku 19. století Karel Filip Schwarzenberg a jako náhradu dal původním majitelům pozemky na druhé straně hradu. V Podhradu zůstal pouze mlýn, poslední mlynář Arnošt Pulz zemřel roku 1918. K definitivnímu zániku místa došlo na počátku 60. let 20. století, kdy pozůstatky bývalého městečka zmizely pod hladinou nového jezera. Tomu předcházela důkladná archeologická průzkum celého zatopeného svahu. Při výkopových pracích v okolí byla odkryta místa starých žárových pohřebišť, kostrové hroby a jiné archeologicky cenné nálezy.

Současné Zvíkovské Podhradí.

Dnešní obec Zvíkovské Podhradí je nástupkyní starého podhradního městečka, a to i přesto, že se paradoxně pod hradem vlastně vůbec nerozkládá, ba přímo na opak. Obec Zvíkovské Podhradí nesla původně název Karlov na počest Karla Filipa ze Schwarzenberga, vítěze nad císařem Napoleonem v bitvě u Lipska. Vznikla po roce 1823 při postupném přesídlování obyvatel Podhradu do nově vybudovaných usedlostí. V roce 1870 měla obec,

05 Komunikace sestupující k přivozu přes Vltavu pod hradem od Jíckovic. U řeky chalupa přivozníka a poříčního dozoru. Pohlednice z 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

06 Přívóz přes Otavu pod hradem na komunikaci sestupující do údolí od Varvažova. Na Otavě jez s vorovou propustí a na levém břehu chalupa přivozníka a hostince U Smrtů. Pohlednice z 20. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

07 Odlesněné stráně mezi hradem a soutokem Vltavy a Otavy. Dobře patrná je historická komunikace sestupující z hradu k původnímu podhradí. U silnice zbytky kostela sv. Mikuláše. Fotografie z října 1959. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

08 Zřícenina kostela sv. Mikuláše s probíhajícím archeologickým výzkumem. Fotografie ze září 1959. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

09 Jednou z významných staveb podhradí byl i mlýn u přivozu přes Otavu. Pohlednice z počátku 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

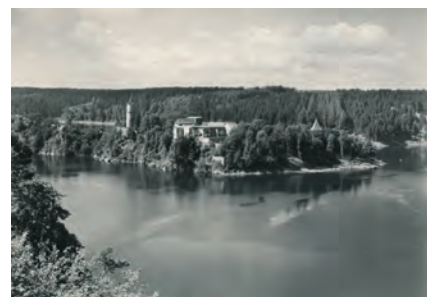
10 Chalupa přivozníka u přivozu přes Vltavu, pohled z levého břehu. Foto: Josef Dostál (konec 50. let 20. století). Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

11 Přívóz přes Vltavu při pohledu z levého břehu od skály pod hradem. V pozadí soutok s Otavou a limnigraf. Foto: Josef Dostál (konec 50. let 20. století). Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

12 Pohled z hradu do již vykáceného údolí Otavy. Foto: Josef Dostál (konec 50. let 20. století). Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

13 Trojice pohlednic s klasickým zvíkovským motivem vydaných koncem 50. let a počátkem let 60. pěkně dokumentuje období před, v průběhu a po napuštění VD Orlík. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

14 Jez s vorovou propustí pod hradem na Otavě. V pozadí zbytky náhonu k někdejšímu mlýnu a budova turistické ubytovny. Foto: Josef Dostál (konec 50. let 20. století). Archiv Městského muzea Týn nad Vltavou.

ležící na planině jižně od hradu, již 25 čísel popisných. Vysoký podíl mezi zdejším obyvatelstvem měli odjakživa lesní dělníci, voraři a rybáři. Rybářská tradice zde přetrvává dodnes, například ve formě tradičního jarního „cejnování“. V roce 1922 byl Karlov přejmenován na Zvíkovské Podhradí. Dnešními památkami jsou návesní kaplička sv. Václava z roku 1900 a boží muka. V kapličce byl donedávna umístěn zvon, nalezený roku 1947 na břehu Otavy, pocházející zcela jistě ze zaniklého kostela sv. Mikuláše. Nedalekou dominantou jsou i dva téměř totožné mosty přes Vltavu a Otavu. Do provozu byly dány v roce 1963 a při jejich stavbě byla poprvé u nás použita metoda tzv. letmé betonáže.

Těchnice / Technič

49°34'49,92"N, 14°9'39,28"E / zatopeno / VD Orlík

60

01 Celkový pohled na Těchnici od vorového přístavu s vazištěm na pravém břehu. Pohlednice z 30. let 20. stol. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Těchnice bývala malebnou obcí ležící v těsné blízkosti Vltavy, většina zdejších domků stávala na jejím levém břehu. Od řeky z dálky dobře viditelnou siluetu místa tvořila bílá špičatá věž kostelíka sv. Štěpána a dominantní masiv vrchu Boříma. Ten díky své výšce kraluje nad vodami Orlického jezera i dnes. Zato obec, ve které dříve bydlelo několik stovek obyvatel, je celá pod hladinou.

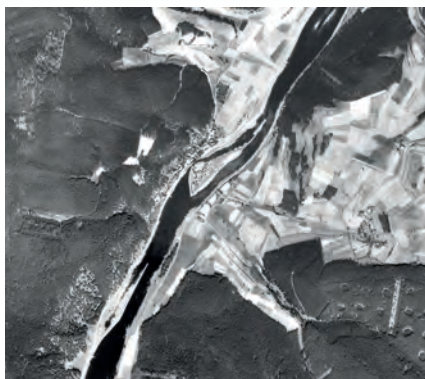
Těchnice, Technice, Technič, Těchnič, Technyč a i jinak, tak byla nazývána obec, jež byla založena snad ve 14. století. Již v době předhusitské zde totiž fungovala farní správa, která patřila k arcibiskupskému panství

v Příbrami. Po husitských válkách nebyla fara obnovena, alespoň farní lokálie vznikla až s Josefem II. roku 1787. V té době ves vlastnil rytířský rod Bukovanských Pintů z Bukovan, kteří ji získali roku 1585 od Hertvíka Zejdlice ze Šenfeldu. Od roku 1816 přicházejí zdejší majetky pod správu povltavských hegemonů – Schwarzenbergů. Po zavedení okresní správy se Těchnice rozkládala na pomezí hned čtyř okresů – píseckého, milevského, sedlčanského a příbramského.

Koncem 19. století žilo v táhlé obci více než tři sta obyvatel. Občerstvení nalézali ve třech hospodách, ve vsi nechyběla hájovna a pochopitelně ani přívoz, který sloužil jak lidem, tak jejich osobním či nákladním vozům. Přes řeku se ostatně místní přepravovali velmi často, na pravém břehu byla krajina rovnější a úrodnější,

proto řada hospodářů z břehu levého musela za svými políčky přes vodu. Děti chodily do jednotřídky, dospělí do kempelčiky a koloniálu. Stav hladiny, řečiště a přilehlé královky, stejně jak vždy rizikový průchod ledů bedlivě sledoval a na hladký říční provoz dbal poříční správce.

Po řece byl příjezd do Těchnice snadnější než po souši, se Zbeničkými Zlákovicemi byla ves spojena pouze úzkou stezkou, o něco širší, ale stejně špatná, byla cesta do Bohostic, a tak jediná alespoň trochu schůdná přístupová komunikace vedla na Korce a dále do Holušic a Bukovan. V Těchnici klapala kola dvou mlýnů. Přímo v obci byl mlýnář Alois Konvička, který vodní sílu točícího se železného kola využíval kromě mletí obilí i na řezání dřeva. Další mlýn stál kousek nad Těchnicí, na samotě

- 02** Vltavské údolí s vesnicí Těchnice a nejbližším okolím na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru z let 1826–1843, na ortofotu z počátku 50. let 20. století a ze současnosti. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, 1826–1843 © Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz / Historické ortofoto © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010 Podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009 / Ortofoto, 2019 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

- 03** Panoramatická kresba Těchnice pořízená v rámci rozsáhlého průzkumu a mapování zátopové oblasti VD Orlík organizovaného Československou akademií věd v roce 1959. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Korce. Tato lokalita však byla známa hlavně díky kamenolomům. Právě zde pracovala velká část mužů ze vsi. Nejprve zde lámali kámen pro empírový most na Podolsku či Negrelliho karlínský viadukt, později pro vznikající přehrady. Častým zaměstnáním byla i vorařina a s ní spojená práce v lesích. Zemědělská produkce nejednou končila na trzích v Praze, kam se spolu s hospodyněmi dostávala na vorových tabulích.

Dodnes „dochovaný“ kostel sv. Štěpána. Jednolodní kostel sv. Štěpána byl z dálky viditelným symbolem obce. Postaven byl ve 14. století, roku 1750 prošel barokními úpravami. Největším skvostem byla gotická žebrovaná klenba s terčovým svorníkem v presbytáři. Přes nespornou historickou hodnotu se své záchrany nedočkal. Komise pro vodní hospodářství Československé

- 04** Celkový pohled na Těchnici od hájovny na stráni nad vsí na levém břehu Vltavy. Dnes by stál fotograf na břehu orlického jezera. Hladina dosáhla až k základům zmíněné hájovny, ze které jsou dnes jen zbytky zdí těsně u hladiny. Fotografie z roku 1955. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Těchnice / Technič

49°34'49,92"N, 14°9'39,28"E / zatopeno / VD Orlík

62

05 Zamrzlý náhon s vodním kolem na spodní vodu a budova Konvičkova mlýna. Rok 1956. Archiv SOKA Příbram.

akademie věd, která se rázně zasadila o přesunutí kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou o několik desítek metrů výš a tím i o jeho uchování dalším generacím, zde pomoci nedokázala. Kostelík v Těchnici tak zůstal stranou veškerých debat a byl zanechán svému trudnému osudu. V kostele se poslední mše sloužila 3. listopadu 1957. Následně byl itinerář kostela rozvezen do jednotlivých chrámů v okrese Příbram, hlavní oltář do kostela v Rožmitále pod Třemšínem. Demolici prováděli orliční stavbaři. V porovnání s okolními budovami, které se rozebraly téměř celé, však byla více než symbolická, kostel se nechal v podstatě pouze vyhořet. Poslední nebožtík byl na hřbitově ležícím v těsném sousedství kostela pohřben v červenci 1953. 1. října toho roku totiž Okresní národní výbor v Příbrami pohřbívání v Těchnici zakázal. S vykopáváním mrtvol se začalo až po vystěhování většiny obyvatel v roce 1958. Pečický pohřební ústav převážel ostatky zemřelých do hromadného hrobu v Pečicích, pozůstatky mladší deseti let byly ukládány dle přání pozůstalých.

Ještě než v obci, o které se říkalo, že má „léčivé klima“ a že je vůbec nejkrásnější v celém Povltaví, naplno propukl vzrůstající se turistický ruch, přišel její zánik. Jako poslední odolávala zvedající se vodní hladině věž kostela sv. Štěpána, až do listopadu roku 1960. Pak se ponořila i ona a její tehdejší krásu mohou obdivovat již jen potápěči (14).

06 Pohled na Těchnici z věže kostela sv. Štěpána směrem k jihu. Rok 1956. Archiv SOKA Příbram.

07 Interiér kostela sv. Štěpána. I po 60 letech od zatopení údolí, mají potápěči při návštěvě kostela možnost narazit na litinové zábradlí, které je zachyceno i na této fotografii. Nedatováno, archiv SOKA Příbram.

08 Pohled na kostel sv. Štěpána z kamenné hráze, která naháněla vodu ke mlýnu v Těchnici. Pohlednice z 20. let 20. stol. Archiv Zdeňka Hamra.

09 Gotický kostel sv. Štěpána v Těchnici ze 14. století se hřbitovem. Před zátopou byl kostel vystěhován a byly strženy střechy. Samotná budova stojí na dně jezera dodnes. Fotografie z konce 50. let 20. stol. Archiv Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i.

- 10** Těchnice se rozkládala na levém břehu Vltavy. Jen kousek pod jezem na břehu pravém se pak vypínal i dnes nepřehlédnutelný vrch Bořím. Pohlednice z 30. let 20. stol. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

- 11** Pohled přes Vltavu z pravého břehu na přívos a hostinec U Přístavu hostinského Františka Ždáňského. Pohlednice z 30. let 20. stol. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

- 12** Stará roubená chalupa z roku 1779 stála pod jezem na pravém břehu Vltavy. Byla známá jako Koledera nebo také U Kolků. Fotografie z konce 50. let 20. stol. Archiv Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i.

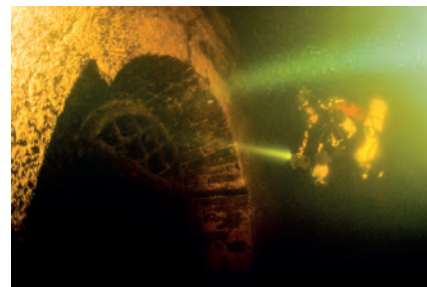
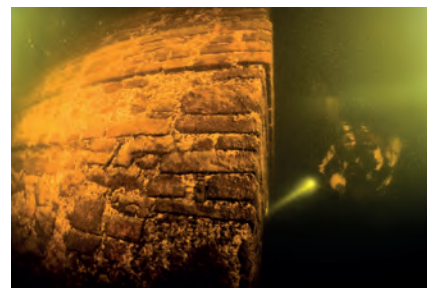
POVĚŠT O VRCHU BOŘÍMU

Mezi Zlákovicemi a Těchnicí, na pravém břehu Vltavy, stojí kopec kuželovitého tvaru. Na samém vrcholku hory chtěli Zlákovičtí kdysi postavit kostel. I dali se do práce. Ale běda! Co přes den vystavěli, bylo přes noc pobořeno. Po nějakém čase, když seznali, že veškerá jejich námaha je marná, zanechali práci. Říká se, že v noci byly stavebniny přenášeny do Těchnice a tam z nich byl vystavěn kostel sv. Štěpána, do kterého pak Zlákovičtí rádi chodili. A vrch se od té doby jmenuje Bořím.

POSLEDNÍ ZÁPIS V TĚCHNICKÉ FARNÍ KRONICE

Děkuji jménem všech farníků P. Bohu všemohoucímu za všechny milosti, jichž se dostalo všem, kdož do farního chrámu Páně těchnického přicházeli od jeho založení v r. 1384 až po dnešek. Kéž milostivý Bůh chrání nás všechny žijící dosud, jako chránil všechny generace minulé. Kéž s pomocí Boží všichni farníci těchničtí se shledají, když ne v chrámu Páně zdejší, tedy jistě v království Božím.

*Ukončeno a zaznamenáno
dne 16. října Léta Páně 1957,
P. Josef Malinský*

- 13** Smutný pohled na opuštěnou Těchnici se naskýtal posledním vltavským plavcům dopravujícím dřevo ze zátopové oblasti na stavbu přehrady. Fotografie z roku 1960. Archiv Etnologického ústavu AV ČR, v. v. i.

- 14** Soubor fotografií pořízených při ponoru ke kostelu v Těchnici uskutečněném 25. července 2008. Foto: Petr Slezák.

Moráň

49°46'55,994"N, 14°24'43,385"E / zatopeno / VD Slapy

64

01 Celkový pohled na Moráň od Královské. V pozadí, pod vrchem Slavínem, na levém břehu budova hostince Antonína Bartáka a budova mlýna. Pohlednice z 2. poloviny 30. let 20. století. Archiv Zdeňka Hamra.

Nevelká, dnes již neexistující osada **Moráň** se rozkládala na obou březích Vltavy u obce Čím v okrese Příbram. Osud Moráně byl po dlouhá léta úzce spjat s nedalekým dvorem Malčany, se kterým Moráň po většinu času tvořila jeden celek. Malčany jsou poprvé písemně připomínány roku 1325 jako majetek krále Jana Lucemburského. První písemná zmínka o Moráni se objevila v roce 1390 v urbáři benediktinského kláštera sv. Jana Křtitele na Ostrově. Od roku 1517 dvůr i s osadou připadl benediktinskému klášteru sv. Jana pod Skalou. Moráň tehdy tvořila zřejmě jen plavecká krčma a mlýn

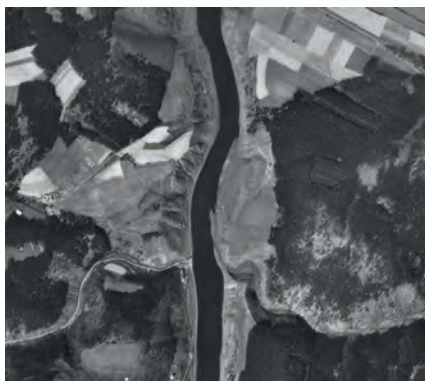
patřící ke statku. Od roku 1770 se v jedné z obytných místností Malčan nacházela i malá arkýřová kaple sv. Anny. Na střeše statku nad kaplí byla malá zvonice. Kaple i zvonička zanikly roku 1905 při velkém požáru statku. Roku 1850 se stala Moráň osadou obce Čím.

Centrum Moráně leželo pod vrchem Slavínem, v místech, kde se do Vltavy vlévá potok Mereda. Zde se nalézal již dříve zmiňovaný mlýn a hostinec a od roku 1734 zde stála i socha sv. Jana Nepomuckého. V širším slova smyslu byla osadou Moráni chápána řada chalup rozkládajících se na obou březích Vltavy, asi v kilometrovém úseku kolem soutoku Meredy a Jablonského potoka s Vltavou. Úředně byla však Moráni nazývána jen řada chalup na levém břehu. Samoty Kocanda a Chapovna, ležící na pravém břehu, patřily úředně

k Jablonné nad Vltavou. Samota Hruškov, taktéž na pravém břehu, patřila ke vsi Blaženice. Samota Povalilka, ležící na levém břehu níže po proudu, patřila ke vsi Buš.

Založení a existence Moráně byly úzce spjaty s plavbou na Vltavě. Moráň, ač nevelká svou rozlohou, byla významnou zastávkou vltavských plavců. Šlo totiž o poslední vhodné místo, kde mohli plavci zastavit a ukotvit své vory před vplutím do obávaných Svatojánských proudů. Ty jsou od Moráně sice vzdáleny ještě několik kilometrů, ale právě zde začíná řeka běžet poněkud rychleji a v případě nutnosti zakotvení a přenocování bylo toto možné buď na Moráni, nebo až ve Štěchovicích.

S vltavskou plavbou, a následně pak ve 20. letech 20. století se zvyšující se oblibou Vltavy jako místa výletů a trávení volného času, souvisela

- 02** Vltavské údolí s osadou Moráň na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru z let 1826–1843, na ortofotu z počátku 50. let 20. století a ze současnosti. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, 1826–1843 © Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz / Historické ortofoto © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010. Podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009 / Ortofoto, 2019 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

- 03** Mlýn a hostinec se sochou sv. Jana Nepomuckého na Moráni. Autor Antonín Levý, ilustrace z publikace Ottovy Čechy – Vltava, 1884.

- 04** Vltava na Moráni. Pohled od hostince Kocanda směrem k severu. Autor Antonín Levý, kolorovaná ilustrace z publikace Ottovy Čechy – Vltava, 1884 (výřez).

- 05** Výřez z mapy údolí Vltavy s uvedenou kilometrází a profilem říčního koryta. Mapa zřejmě z počátku 20. století. Archiv Povodí Vltavy s. p.

- 06** Hostinec Antonína Bartáka (vlevo), socha Černého sv. Jana a budova mlýna. Pohlednice z 20. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

i existence a prosperita zdejších plaveckých hostinců. Na Moráni se nacházely hned tři, přičemž šlo o velmi rozmanité podniky. Hostinec Antonína Bartáka byl přebudovanou starou místní krčmou. Šlo o patrovou budovu s ubytováním a tanečním sálem, stojící na levém břehu Vltavy v samém centru Moráně (06). Poněkud výše proti proudu, také na levém břehu řeky, stála o mnoho skromnější hospoda pana Aloise Vodrážky (14). Byla to roubená chalupa se zastřešenou verandou, která byla oblíbená hlavně mezi vltavskými plavci a vodními turisty. Třetím hostincem byla tzv. Kocanda (13) neboli hostinec Antonína Křížka. V prastaré povltavské chalupě na pravém břehu řeky se šenk nacházel přímo ve světnici a na řece před hospodou stávaly uvázané vory.

Zánik Moráně nenastal kvůli budování přehrady, ale začal již o několik let dříve. První obyvatelé se ze svých chalup na pravém břehu řeky vystěhovali již roku 1942 v souvislosti se zřízením výcvikového prostoru SS na Neveklovsku. V roce 1945, po jarním odchodu ledů a tím souvisejícím poničením některých budov, se z Moráně vystěhovali další starousedlíci. Odešli do pohraničí, kde jim byly přiděleny nové nemovitosti. Na jaře 1947 se Moráni opět prohnala děsivá ledová dřenice, která pobořila několik stavení a vyhnala z domovů další obyvatele. V té době se však již započalo s vykupováním nemovitostí pro stavbu přehrady, která byla zahájena roku 1949. Hladina Vltavy se nad údolím, kde se rozkládala Moráň, definitivně zavřela roku 1954. Osada s prastarým názvem Moráň tím definitivně zmizela z map, název Moráň nenese žádná nově vzniklá rekreační oblast ani letovisko na břehu jezera.

Do současnosti se zachovala jen jedna původní chalupa dnes stojící přímo na břehu jezera, několik chat zde vybudovaných již ze 40. let 20. století a statek Malčany s kapličkou opravenou v létě 2021 (11).

ČERNÝ SV. JAN

Podobně jako na počátku nedalekých Svatojánských proudů, tak i na Moráni stála na břehu Vltavy barokní socha sv. Jana Nepomuckého, zde zvaná Černý sv. Jan (07, 08). Socha pocházela z roku 1734, s podstavcem měřila na výšku přes 6 metrů a byla zřejmě zčásti polychromovaná. Na podstavci se nacházel latinský nápis s chronogramem znějící ve volném překladu „Postaveno na základě slibu ke cti a úctě Božského Jana Nepomuckého“. Socha se do dnešních dní bohužel nedochovala. Při velké ledové dřenici roku 1947 byla i s podstavcem ledovými krami stržena a již nebyla nikdy obnovena. Skončila uskladněna ve dvoře statku Malčany, kde postupem času podlehla zkáze a byla zničena. Pobořený barokní podstavec zůstal ležet na svém místě a v roce 1954 se ocitnul na dně nově vzniklého jezera. Zde byl dne 7. října 2012 pod nánosem bahna znovu objeven amatérskými potápěči a ve spolupráci s obcí Chotilsko byl na jaře 2013 po 59 letech znovu vyzdvížen nad hladinu. Dnes je možné jej obdivovat v nedalekém muzeu historie Vltavy v Chotilsku (10). (Pavelčík 2011)

09 Údolí Vltavy na Moráni. Pohled z pravého břehu k hostinci Antonína Bartáka. V popředí samota Kocanda. Pohlednice ze 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

07 Barokní socha Černého sv. Jana stála na levém břehu Vltavy mezi řekou a budovou mlýna. Fotografie asi ze 20. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

08 Barokní socha Černého sv. Jana. Pohlednice ze 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

10 Barokní podstavec sochy Černého sv. Jana vystavený v expozici muzea zaniklé Vltavy v Chotilsku. Foto: Vojtěch Pavelčík (12. 6. 2021).

11 Současný stav údolí Vltavy v místě někdejší osady Moráň. Foto: Vojtěch Pavelčík (12. 3. 2017).

12 Celkový pohled do údolí Vltavy na Moráni z lesního průseku na pravém břehu řeky. Na planině v levé části snímku areál statku Malčany. Pohlednice z poloviny 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

13 Hostinec Antonína Křížka zvaný Kocanda na pohlednici ze 30. let 20. století. Archiv obce Slapy.

14 Hostinec Aloise Vodrážky na pohlednici ze 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

15 Statek Malčany na náhorní plošině nad údolím Vltavy. Foto asi z počátku 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

POVĚST O ZALOŽENÍ OSADY

Název osady Moráň prý odkazuje na pohanskou bohyni Moranu (podobně například nedaleká ves Živohošť odvozuje svůj název od bohyně Živy) a ke vzniku názvu se dodnes dochovala tato pověst: V Čechách zuřil mor. Bylo tedy sebráno velké procesí z Prahy do Živohoště ke kostelu sv. Fabiána a Šebestiána, patronů proti moru. Zde byly vykonány modlitby a vřelé prosby. Když se procesí vracelo z pobožnosti zpět podél Vltavy, odpočinuli si její účastníci v místech, kde se později rozkládala Moráň. Zde prý náhle obdrželi zprávu o ústupu moru z Čech. Na paměť této události bylo místo pojmenováno Moráni a vrch, kde tuto radostnou novinu slavili, Slavínem. (Kopáček 1905)

01 Celkový pohled do údolí Vltavy nad Davlí. V popředí v řece Ostrov ve Sv. Kiliáně, za ním hřbet Sekanky oddělující údolí Vltavy a Sázavy. Za Sekankou vpravo osada Sázava. V údolí v pozadí městy Davle a nad ním Nové Oleško. Pohlednice z přelomu 30. a 40. let 20. stol. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Ostrovský klášter. Podle tradice založil Ostrovský klášter nedaleko soutoku Sázavy s Vltavou již Přemyslovec Boleslav II. v roce 999. Místo prý bylo vybráno proto, že zde rostl posvátný lipový háj, kam pohané chodili slavit slunovrat. Na pustém ostrově v řečišti Vltavy benediktní postavili klášter sv. Jana Křtitele na Ostrově (*Sancti Johannis Baptistae in Insula*). Řeholníci přišli až z bavorského Niederalteichu a podíleli se také na kolonizaci blízké krajiny a vzniku několika obcí v okolí. Založení vsi – tzv. vysazení – předcházela

zdlouhavý proces klučení lesa. Dodnes jej můžeme v některých názvech obcí rozeznat – např. Březová, Oleško nebo Hvozdnice. Ve výčtu vesnic patřících klášteru v roce 1310 byly vesnice v těsném i vzdálenějším okolí, např. Sázava, Krňany, Nahoruby či Štěchovice. Dále klášteru přináležela proboštví u Sv. Jana pod Skalou, Zátone a Slaného. Většímu rozšiřování ostrovského území zamezil vznik cisterciáckého kláštera na Zbraslavi roku 1292.

Původní dřevěné provizorium kláštera bylo postupně nahrazeno kamennou architekturou. Vyrostla zde románská bazilika zasvěcená sv. Janu Křtiteli, se třemi apsidami a dvouvěžovým průčelím. Komplex budov dále tvořilo opatství s rajským dvorem, hospodářská stavení a klášterní

zahrada. Těžké časy nastaly po roce 1278, kdy klášter a jeho vesnice vyplenila vojska Rudolfa Habsburského a braniborského markraběte Oty. Sotva se klášter vzpamatoval z této pohromy, počátkem 15. století budovy kláštera zachvátil požár.

02 Celkový pohled na Davlí s osadou Sázava, v pozadí soutok Vltavy se Sázavou na konci prvního desetiletí 20. století. Dobová pohlednice, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

03 Okolí Davle a Sv. Kiliána s Ostrovem na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru z let 1826–1843, na ortofotu z počátku 50. let 20. století a ze současnosti. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, 1826–1843 © Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz / Historické ortofoto © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010. Podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009 / Ortofoto, 2019 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

04 Klasický záběr na soutok Vltavy (vpravo) se Sázavou u Davle. V pozadí vlevo ostroh Sekanka. Dobová pohlednice z přelomu 20. a 30. let 20. století, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

05 Městys Davle se rozkládá na levém břehu Vltavy, pod soutokem se Sázavou. Železný most byl přes řeku vybudován obcí v letech 1904–1905 a spojil tak městys s novým nádražím a osadou Sázava. Dobová pohlednice z 20. let 20. století, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Následné husitské války dílo zkázy dokonaly, na Ostrově už klášter nebyl obnoven a komunita řeholníků se usadila v někdejší proboštví u Sv. Jana pod Skalou. Ačkoli se v pozdějších letech objevily snahy ostrovské sídlo obnovit, už k tomu nikdy nedošlo. Ruiny klášterních budov se dodnes skrývají na ostrůvku uprostřed Vltavy.

Na několika místech u nás našli archeologové vzácné románské podlahové dlaždice z pálené hlíny, jejichž původ je spojován s Ostrovským klášterem. Existuje více než sto typů zdobených dlaždic s geometrickými, rostlinnými a zvířecími motivy. Výrobky ostrovské dílny byly odhaleny v bazilice sv. Vavřince na Vyšehradě, v rotundě sv. Václava na Malé Straně či v rotundě sv. Petra ve Starém Plzenci.

Kromě hmotných památek nelze zapomenout ani na produkci zdejšího skriptoria. Jeho činnost je doložena již na přelomu 11. a 12. století díky dochovanému latinskému rukopisu Řehořových dialogů. Další je žaltář Codex Ostroviensis napsaný před rokem 1204, obsahující nekrologium úmrtí ostrovských opatů. Z ostatních památek jmenujme ještě tzv. ostrovské urbáře z let 1388 a 1390, které jsou dodnes bohatým pramenem hospodářských dějin kláštera.

Jediným zasvěcením svatému Kiliánu v českých zemích se může pochlubit kostel na levém břehu Vltavy

naproti Ostrovu, který benediktinští řeholníci vybudovali pro misijní účely. Kostel je prvně v písemných pramenech zmíněn až v roce 1323. Postupně zde vyrostly další stavby, barokní areál dnes zahrnuje kromě kostela i zvonici, faru a dvě kaple. Při faře byla v 70. letech 18. století založena první davelská škola.

Unikátní obrazové svědectví vzhledu krajiny kolem soutoku Sázavy s Vltavou nabízí panorama Davida Altmanna z Eidenbergu z roku 1640. Důvodem jeho vzniku bylo chystané splavnění řeky a zachycuje oba břehy Vltavy od Prahy

06 Artefakty z vykopávek kláštera na Ostrově u Davle v expozici lapidária Národního muzea na výstavišti v Praze Holešovicích. Foto Vojtěch Pavelčík (2014).

07 Výstavba vodního díla Vrané zvedla hladinu Vltavy až ke Štěchovicím a Sázavě k Pikovicím. Proměnou samozřejmě prošla i samotná Davle. Některé domy kolem vody musely být zbourány, břehy byly nově opevněny. Železný most přes Vltavu musel být z důvodu zachování plavby parolodí zvednut. Dobová pohlednice z počátku roku 1936, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

po Svatojánské proudy. Dobře si tak můžeme prohlédnout pozůstatky klášterních staveb na ostrově, ves Hradištko a okolí.

Na přelomu 15. a 16. století vznikl na ostrově mlýn, který byl roku 1687 přesunut na levý břeh řeky pod kostel sv. Kiliána na místo někdejší fary. Po ničivé povodni však bylo rozhodnuto, že objekt bude přeměněn na faru a mlýn bude obnoven na místě blíže Davli. Nový mlýn tak vznikl ve 40. letech 18. století v lokalitě Šabatka.

Sekanka. V místě, kde se voda Sázavy navždy spojí s Vltavou, na vysokém skalnatém ostrohu stávala mezi lety 1250 a 1278 osada s městotvorným náběhem. Vznikla jako další součást kolonizačních aktivit kláštera. Dnes se lokalitě říká Sekanka podle cesty vysekané ve skále, původní jméno však neznáme. Zdejší obyvatelé se věnovali převážně řemeslu (hrnčířství, kovářství) a obchodu. Vzhledem k omezené ploše na ostrohu zde téměř neprobíhala zemědělská činnost. Vpád Braniborů v roce 1278 přinesl její konec. Špatně dostupná poloha a omezené zdroje pitné vody byly patrně důvodem již sídlo neobnovit a spíše jej přesunout. O lokalitě s několika desítkami stavebních parcel nejsou dochovány žádné písemné prameny. Průzkum

08 S očekávaným napuštěním vodního stupně Vrané přišla do Davle doslova budovatelská horečka. Mnohé místní restaurační podniky se začaly měnit na hotely a zahradní restaurace. I výletní restaurace U Topolů na Sázavě prošla velkorysou přestavbou. Dobová pohlednice z roku 1936, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

zaniklého sídliště byl započat až v době, kdy se v pískovně na sázavském břehu v 50. letech 20. století začaly objevovat části lidských koster. Právě tam mohl stávat dřevěný kostel obklopený hřbitovem, případně byli zdejší obyvatelé duchovně obhospodařování farností u kostela sv. Kiliána na levém břehu Vltavy. Směrem od Hradištko bylo městečko opevněno kamennou hradbou s věžovitou stavbou (bránou). Sekanku počátku 13. století je možné navštívit díky vizualizaci v expozici Regionálního muzea v Jílovém u Prahy.

Davle. Jakýmsi náhradním sídlem řemeslníků se stala rozvíjející se Davle. Osídlení v okolí řeky je doloženo již ve středním paleolitu. Více se o Davli jako městečku začínáme dozvídat teprve od počátku 14. století, kdy zde sídlil klášterní notář. Svoji roli v rozvoji území hrály nálezy zlata v jílovském pásmu v oblasti Měchenicka a Klínecka. Davle coby městečko u soutoku dvou velkých řek žilo především z živností vztahujících se k vodě. Na vorech se po vodě splavovalo dříví, ale i jiný obchodní artikl (cihly, proutěná košťata), těžil se písek či kámen. V zimě se rozvážel led z řeky do okolních hospod. Další obživu nacházeli obyvatelé coby mlynáři, hostinští nebo hrnčíři. Hrnčířství bylo od středověku

09 Celkový pohled na osadu Sv. Kilián a Ostrov ještě před napuštěním přehrady Vrané, tedy ještě před realizací archeologického průzkumu z let 1933–34. Pohled směrem proti proudu Vltavy, ke Štěchovicím. Dobová pohlednice z počátku 30. let 20. století, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

10 Budova tzv. Šabatky ve Sv. Kiliáně u Davle. Původně šlo o mlýn zbudovaný u Vltavy na počátku 50. let 18. stol. Dobová pohlednice z 20. let 20. století, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

na Davelsku a Štěchovicku velmi rozšířeným řemeslem. Vyhlášenou dílnou s původní ruční výrobou tvrdé kameniny byla dílna bratří Davidů. Cihelna za obcí směrem k Měchenicím vyrostla ve velkém provozu zaměstnávající další místní obyvatele. Plavecké řemeslo bylo těžké a nebezpečné. Proto vznikla myšlenka založit v Davli roku 1897 podpůrný spolek Vltavan.

Vltava čas od času přinášela i povodně a ledové dřenic. Divokou řeku zklidnily ve 20. století stavby přehrad – Štěchovické (1944) a Vranské (1936). Především projekt prvně jmenované budil negativní reakce, neboť tím došlo k zatopení tzv. Svatojánských proudů. Přehrada u Vraného zvýšila hladiny obou řek u soutoku a zmenšila tím i původní rozlohu klášterského ostrova.

11 Vykopávky benediktinského kláštera na Ostrově ve Sv. Kiliáně u Davle probíhaly v letech 1933–1934. Pohled ze Sekanky. Dobová pohlednice z 1. poloviny 30. let 20. století, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

12 Před odkrytím základů kláštera při archeologickém výzkumu se na Ostrově nalézala vzrostlá vegetace, louky a polička místních obyvatel. Jediným výraznějším objektem vystupujícím nad terén byly zdi nacházející se u potahové stezky směrem k Sekance. Toto místo bylo mezi místními známo jako Klášterská. Dobová fotografie z počátku 20. let 20. století, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

13 Kostel sv. Kiliána na levém břehu Vltavy. Jeho předchůdce byl zřejmě zbudován nedlouho po založení kláštera na Ostrově. Vedle kostela samostatně stojící zvonice z roku 1768. V pozadí Ostrov a první domky Davle. Dobová pohlednice z 20. let 20. století, archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Doprava na Vltavě

72

Vltava sloužila jako dopravní cesta od nepaměti. První průkazná zmínka o plavbě vorů, dopravujících hlavně dřevo, sůl a kámen pochází ze 14. století. Převáženy byly i ryby, tuha, obilí a další kupecké zboží (01). Význam vorařské dopravy postupně ukončila stavba přehrad (Svoboda 2017).

Rozvoj vlastní lodní dopravy přichází v souvislosti se splavňovacími pracemi v řečišti, se zavedením parního stroje a s dobudováním koněspřežné železnice z Lince do Českých Budějovic, odkud byl náklad přepravován na sever prostřednictvím nákladních lodí (Větvička, Rendek 2007).

První parníky pro osobní lodní dopravu se na Vltavě objevily na počátku 2. poloviny 19. století. Roku 1865 byla pozdějším primátorem Dittrichem založena Pražská paroplavební společnost (PPS) s první plavbou z Prahy do Štěchovic. Osobní lodní doprava se rychle rozvíjela (Savický 2015). Spojení Praha–Slapy fungovalo třikrát denně (02). Velkokapacitní parníky pojmuly až 800 osob. Boom osobní dopravy utlumila až hospodářská krize počátkem 30. let 20. století. Přesto osobní doprava byla populární rekreační masovou atrakcí i v období socialismu, hlavně na trase Praha–Slapy a na hladinách dalších přehrad (03). V současné době dominují motorové lodě, přesto PPS stále disponuje funkčními historickými parníky. Stále oblíbené jsou výletní plavby na Slapy i okružní vyhlídkové plavby Prahou a vyhlídkové plavby na Lipně, Orlíku a na Slapech (Cacák, Kouba 2008; Hubert 2008).

Součástí dopravy na Vltavě se staly i četné přívozy (04), které byly nahrazeny mnoha mosty (Čáka 2002). V současné době fungují hlavně na vodní nádrži Lipno (05).

K říční flotile patří soukromé rekreační lodě (06) a hausbóty (07), které v poslední době doplňují moderní jachty (11). Díky procesu opětovného splavňování prostřednictvím

zdymsadel a lodních výtahů pro malé rekreační lodě je možné se plavit proti proudu až do Českých Budějovic (12).

Součástí dopravní infrastruktury jsou i mosty (13), z nichž některé patří mezi skvosty historické i moderní dopravní železniční i silniční architektury (Josef 2002).

Prvky 08, 09 a 10 ukazují současnou dopravní infrastrukturu na vodních nádržích Lipno, Orlík, Slapy.

01 Dva vorové prameny čekají na odtah do Vraného. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, dobová pohlednice, 2. polovina 30. let, autor neznámý.

02 Přívoz a přístaviště paroplavby ve Vraném. Zdroj: Archiv Zdeňka Hamra, dobová pohlednice, 30. léta 20. století, autor neznámý.

03 Přístaviště pod Zvíkovem na vodní nádrži Orlík, masová obliba rekreační dopravy v období socialismu. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, přelom 60. a 70. let 20. století.

04 Kovárna – Zrůbek. Prámový přívoz na Zrůbku. Zdroj: Archiv Městského muzeum Sedlčany, fotografie, 20. léta 20. století, autor neznámý.

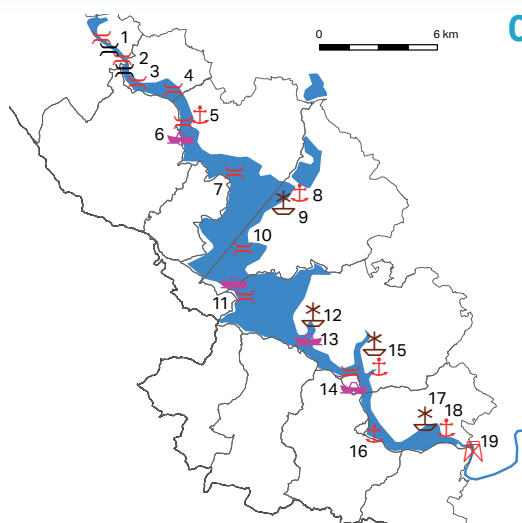
05 Přívoz na Lipně, zkracující automobilistům trasu o několik desítek kilometrů. Foto: Dana Fialová, Horní Planá, 2019.

06 Hladinu přehradních jezer i tok řeky od ústí po České Budějovice brázdí motorové čluny různých velikostí. Foto: Dana Fialová, 2019.

07 Obliba hausbotů přetrvává z let dávných a v posledních letech je patrný nárůst jejich počtu. Slapská vodní nádrž. Foto: Dana Fialová, 2019.

08 Historická a současná dopravní infrastruktura na přehradě Lipno. Sestaveno na základě: Mapy II. vojenského mapování. Mapy.cz. Pozn.: Čísla označují jednotlivé prvky. 1 Nová Pec-Bělá, 2 Kovárna-Hory, 3 Hefenkrieg-Slielzenberg, 4 Pihlov, 5 Horní Planá, 6 Horní Planá-Bližší Lhota, 7 Fischerhausen-Stuben, 8 Černá v Pošumaví, 9 Černá v Pošumaví, 10 Fleisheim-UnterWulldau, 11 Dolní Vitavice-Kyselov, 12 Hrdoňov, 13 Hrdoňov-Svatý Tomáš, 14 Frymburk-Frydáva, 15 Frymburk, 16 Přední Výtoň, 17 Lipno, 18 Lipno, 19 přehradní hráz Lipno I.

11 Soukromé jachty jsou důležitým rekreačně-dopravním prvkem na vodních nádržích. Po roce 1989 došlo k nárůstu jejich počtu, komfortu vybavení i modernizaci zázemí (přístavy). Foto: Dana Fialová, Slapy, 2013.

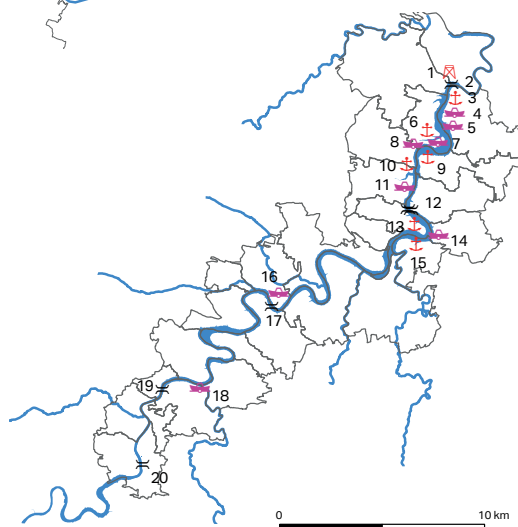

12 Zdymadla a lodní výtahy pro malé rekreační lodě, dobudovávané v posledním desetiletí, umožňují plavit se proti proudu až do Českých Budějovic. Foto: Dana Fialová, Hněvkovice, 2020.

13 Podolské mosty v roce 1960. Železobetonový obloukový most, postavený v letech 1938–1941. Pod ním řetězový most, rozebraný v 60. letech a v 70. letech umístěný ve Stádleci nad Lužnicí. Zdroj: Archiv Městské muzeum Týn nad Vltavou, fotografie Josefa Dostála.

— státní hranice
— hranice katastrálního území
— vodní tok
— vodní plocha
— současný most
— historický most
— bývalý přívoz
— přístaviště
— přístaviště pro malé lodě
— hráz
— marina

09 Historická a současná dopravní infrastruktura na přehradě Slapy. Sestaveno na základě: Mapy II. vojenského mapování, mapy.cz. Pozn.: Čísla označují jednotlivé prvky. Historické přívozy: 1 U Rabiňáka-Babor, 2 Královská, 3 Moráň, 4 Živohošť, 5 Kobylníky-Ústí, 6 Cholíň, 7 Buzice. Současné silniční mosty: 8 Slapská přehradní hráz, 9 Živohošťský most, 10 Cholíňský most, 11 Vestecský most, 12 Kamýcký most. Současná rekreační přístaviště: 13 Slapská přehrada, 14 Skalice, 15 Žďán, 16 Měřín, 17 Hrdlička, 18 Živohošť – lanový park, 19 Stará Živohošť, 20 Nová Živohošť.

0 10 km

10 Historická a současná dopravní infrastruktura na přehradě Orlík. Pozn.: Čísla označují jednotlivé prvky. Historické přívozy: 1 přehradní hráz Orlík, 2 Rybárna, 3 Orlík – hráz, 4 Popelíky, 5 Zlázkovice, 6 Trhovky, 7 Těchnice-Trhovky, 8 Podskalí, 9 Podskalí, 10 Radava, 11 Velký Vír, 12 Orlík – zámek, 13 Orlík, 14 Žďákovský most, 15 Staré Sedlo, 16 Ochoz-Husárna, 17 Zvíkov-Varta, 18 Zvíkov – hrad, 19 Zvíkovský Vltavský most, 20 Zvíkovský Otavský most, 21 Červená II, 22 Červená, 23 železniční most u Červené, 24 Červená, 25 Podolsko, 26 Podolský most, 27 Podolský most, nyní tzv. Stádlecký most, 28 Podolsko, 29 Strouhy, 30 Jehnědlo-Vranov, 31 Hladná.

74 Historie plavení dřeva

Již naši praprapředkové si uvědomovali výhody, které přinášel život na březích potoků a řek. Voda nebyla jen životodárnou tekutinou, poskytovala obživu a postupně začala být využívána také její síla. Kdy si lidé poprvé všimli, že kmeny stromů dokážou plout na hladině a kdy je napadlo spojit je dohromady v primitivní plavidlo, není známo. Plavení dřeva na českých řekách je písemně doloženo od 12. století, ale nevíme, zda se jednalo o dřevo volné nebo svázané do vorových tabulí. Teprve privilegium

PLAVECKÁ HANTÝRKA (SLOVNÍČEK PLAVECKÉHO NÁZVOSLOVÍ)

- Břežní voda** – normální voda, za níž se pluly vory nejlépe
- Faktor** – zprostředkovatel mezi zaměstnavateli a plavci
- Houžev** – zkroucený kmínek mladého stromku sloužící k vázání vorů
- Opačina** – nebo také vopačina, tj. veslo na boku a na zadáku pramene, otočené proti proudu
- Pramen** – několik vorů spojených za sebe
- Předák** – první vor v pramenu opatřený vesly, na kterém plul vrátní s dalším plavcem
- Ráz** – jedna plavba a cesta zpět
- Slabé stříhy** – druhý a třetí vor spojené dlouhými houžvemi, aby v zákrutech mohly zatáčet
- Splaz** – výše položené vaziště vorů s delším svahem k řece
- Stolička** – lavice u vesel na předním voru, o kterou se plavci mohli opřít a na klidné vodě odpočinout
- Střídy** – vorové tabule bez názvu
- Šáry** – hromady klád na vazišti
- Šíf** – stabilní loď s plochým dnem sloužící k přepravě soli, kamene a dalších komodit
- Šífarna** – potahová stezka na březích řeky, sloužící k vlečení lodí pomocí koní zpět proti proudu
- Šrek** – brzdový kůl sloužící k zastavení voru
- Ušení** – prosekání konců klád, aby mohly být navzájem spojeny do vorové tabule
- Vořina** – tyč provlečená otvory v kládách, držící je pohromadě
- Vrata** – propust v jezu
- Vrátný** – vedoucí osádky pramene, který musel před komisí prokázat důkladnou znalost řeky
- Zadák** – poslední vor
- Záslapní voda** – velká voda

(Zdroj: Fröhlich, J., Velková, R.: Lidé od vody)

Jana Lucemburského z roku 1316 dokládá voroplavbu již v plném rozkvětu. Karel IV. pak stanovil, že všechny jezy na Vltavě musí být konstruovány tak, aby nebránily plavbě vorů a jejich propusti musely mít stanovenou šířku 20 loktů, tedy téměř 12 metrů. Zároveň na řece zrušil velké množství celnic, které bránily rozmachu voroplavby. Vybírání poplatku omezil jen na několik míst – Hlubokou, Újezdec, Zvíkov, Orlík, Kamýk, Braník a Vyšehrad. Na březích řeky vznikala města a osady, zvyšovala se spotřeba stavebního materiálu. Kromě dřeva se po řece dovážel kámen, písek, ale také rakouská sůl. K přepravě sypkých surovin se využívaly zejména velké lodě zvané šify.

Devatenácté století bylo ve znamení největšího rozkvětu voroplavby. Rostoucí poptávka po stavebním materiálu a zejména dřevu plaveném, které bylo u stavitelů velmi žádané, vedly k tomu, že z jihočeských vazišť bylo vypraveno kolem tří tisíc vorových pramenů ročně a Vltava se od jara až do prvních mrazů stávala rušnou dopravní tepnou. Původně se vory spojovaly pouze dřevem. Na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století se místo houžví začal používat 3–4 mm silný drát a místo ušení hřebíky. Vázání vorů pomocí drátu bylo rychlejší a dobře drželo. Navíc nemusely být odstraňovány konce klád znehodnocené prosekanými otvory. Plaveckému řemeslu udělalo konec budování přehrad Vltavské kaskády. Poslední vory propluly vltavským údolím v září 1960 a uzavřely více než tisíciletou tradici voroplavby.

Svatojánské proudy

Řečiště Vltavy bylo plné skalisek, velkých balvanů a ostrůvků. Plavba byla pro plavce nebezpečná a docházelo také k materiálním škodám. Snahou habsburských panovníků byla úprava řečiště tak, aby bylo splavné i pro lodě. K největším zásahům došlo v průběhu třicetileté

války. Tehdy strahovský opat Kryšpín Fuk nechal pomocí střelného prachu upravit nejnebezpečnější úsek Vltavy na panství Hradištko, které patřilo strahovskému klášteru. Po skončení těchto prací byl roku 1643 na skále nad Vltavou vztyčen sloup na počest císaře Ferdinanda III., donátora těchto úprav. V roce 1722 byla nedaleko sloupu postavena barokní socha sv. Jana Nepomuckého, po němž dostaly nebezpečné proudy jméno Svatojánské.

Z plaveckého života

S rozvojem voroplavby vznikaly na březích Vltavy celé plavecké osady a vesnice, kde se muži živili plaveckým řemeslem. Pocházely odtud vyhlášené plavecké rody, z nichž mnozí zkušení plavci získali vrátnský patent. Ten opravňoval držitele k vedení posádky voru (název je odvozen od jezových propustí, kterým se říkalo vrata). Mezinárodní vrátní mohli plout s vory až do Hamburku. I když se mužům plavicím vory říká voraři, oni sami toto označení nikdy nepoužívali (jedná se o slovo umělé). Vždy to byli plavci nebo také prameňáci, neboť několika vorovým tabulím spojeným k sobě se říkalo pramen. Plavci ovládali celou řadu dovedností, především se ale museli umět pořádně ohánět sekerou. Dříví, které se přes zimu vykácelo, bylo povozy dopraveno na takzvané splazy, místa nad řekou, odkud se kmeny válely dolů k vodě. Zde se upravovaly a sestavovaly se z nich vory. Ještě předtím bylo nutné, také zejména v zimních měsících, nadělat houžve. Jednalo se o kmínky mladých smrčků, které se napařily nad ohněm a poté krouživým pohybem stáčely, aby získaly ohebnost. Houžve sloužily ke spojování jednotlivých vorů v pramen. První vor, zvaný předák, byl vepředu opatřen dvěma (někdy i třemi) vesly zhruba deset metrů dlouhými, další vory se řadily tak, aby nejslabší byly vzadu. Druhý a třetí vor nazývané slabé stříhy, nebo

- 01** Vltavský pramen právě proplul pod železným viaduktem na Červené. V pozadí Šejharův mlýn a budova penzionátu pražských policejních zaměstnanců (Skleněný zámček). Pohlednice ze 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

- 02** Po vybudování VD Vrané končila plavba vltavských pramenů dočasně ve Štěchovicích. Řeka zde po vzdutí již netekla a prameny musely být na náklady státu do plavební komory ve Vraném přetahovány remorkéry. Pohlednice z konce 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

také „ve slabejch“, vázané delšími slabovými houžvemi, umožňovaly předním vorům v zákratech řeky dobře zahýbat. Za nimi se pak stácel celý pramen, který mohl mít několik vorových tabulí a dosahoval délky okolo dvou set metrů. V souvislosti se stavbou přehrad a velikostí plavebních komor byla od čtyřicátých let minulého století stanovena délka pramenů na 130 metrů. Na druhém voru – „slabáku“ byla napnuta ve směru plavby plachta s nápisem, který oznamoval, kdo je majitelem dřeva, takzvaná firma. Pod ní pak bylo napsáno jméno vrátného, řídicího plavbu pramene. Na druhém nebo třetím voru mívali plavci ohniště vytvořené z drnů vykopaných na břehu. Na něm si vařili polévku praženku nebo bramboračku, pro zahřátí také čaj. Některý z dalších vorů byl

- 03** Vltavský pramen minul zámek v Českém Krumlově, podplul Lazebnický most a pomalu opouští centrum města. Vpravo kostel sv. Jošta. Pohlednice z 20. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

- 06** Vltavotýnští kluci pózují fotografovi na pramenu uvázaném u levého břehu mezi horním jezem a železným Štefánikovým mostem v Týně nad Vltavou. Pohlednice z 20. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

opatřen brzdícím zařízením zvaným šrek, vor se pak nazýval šrekový. Jednalo se o silnou kládu (šrek), která se dala v případě potřeby otvorem spustit a drhnutím o dno řeky brzdila. Na některém z dalších vorů bylo další veslo zvané „vopačina“, otočené proti proudu, kterým se pramen mohl v případě potřeby usměrňovat. Stejně veslo bylo i na posledním voru zvaném „zadák“.

- 04** První tabule (předák) vltavského pramenu vplouvá do retardérové propusti jezu elektrárny Nový mlýn. Fotografie zřejmě ze 30. let 20. století. Autor neuveden. Státní oblastní archiv v Třeboni.

- 05** Dvojice vltavských pramenů s přivěšeným šifem tažené remorkérem se blíží k plavební komorám VD Vrané nad Vltavou. Pohlednice z konce 30. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

- 07** Vorové vaziště Babice se rozkládalo na levém břehu Vltavy mezi Koňenskem a Újezdem. Právě zde se setkávaly a byly převazovány prameny z Vltavy a Lužnice. Pohlednice z 20. let 20. století. Archiv Rudolfa Kosteckého.

Na Vltavě pluli na pramenech zpravidla tři plavci, podle stavu vody zvládli plavbu od Týna do Prahy za tři až pět dní. Na noc plavci „chytali“ prameny tam, kde stávaly plavecké hospody. Nový plavec musel před první plavbou ukázat dovednost v práci se sekerou, musel si sám vytesat veslo. Bylo také zvykem, že na první plavbě se prováděl křest nového plavce, aby se nebál vody a voda jej chránila.

Vodáctví na Vltavě: historie, tradice a popularita

76

Když pomíneme fenomén vorařství, skutečnou sportovní a rekreační vodáckou historií na Vltavě je možno vysledovat od 70. let 19. století, kdy byly z Anglie dovezeny do Čech první kanoe a splouvána Vltava z Českých Budějovic až po ústí, asi o 10 let později i kanadskými kajaky.

Na přelomu století vznikají kanoistické kluby a pořádají se závody. Roku 1922 se poprvé jede závod z Českých Budějovic do Prahy nonstop, kdy vítězové na lodi téměř 120 kg těžké dosáhli času 27 hod. 12 min.

Vodáctví se stává důležitým prvkem skautského, turistického, sokolského, ale hlavně trampského hnutí (01, 02), z jehož podhoubí vyrůstají i mnozí olympijští medailisté. Trampské osady byly zakládány přímo u Vltavy a jejich přítoků (03). V zakládání osad trampové postupovali vesměs proti proudu řek. První doloženou trampskou osadou u nás se stala v roce 1919 Ztracená naděje (Lost Hope) na břehu Vltavy mezi Štěchovicemi a Třebenicemi, později nazývaná zkráceně „Ztracenka“.

Oblíbené byly i pramice umožňující poskytnout vodácký zážitek celým rodinám s dětmi. Vodácký zájem o delší pobyt na řekách dokládá i stavba prvních hausbótů (04).

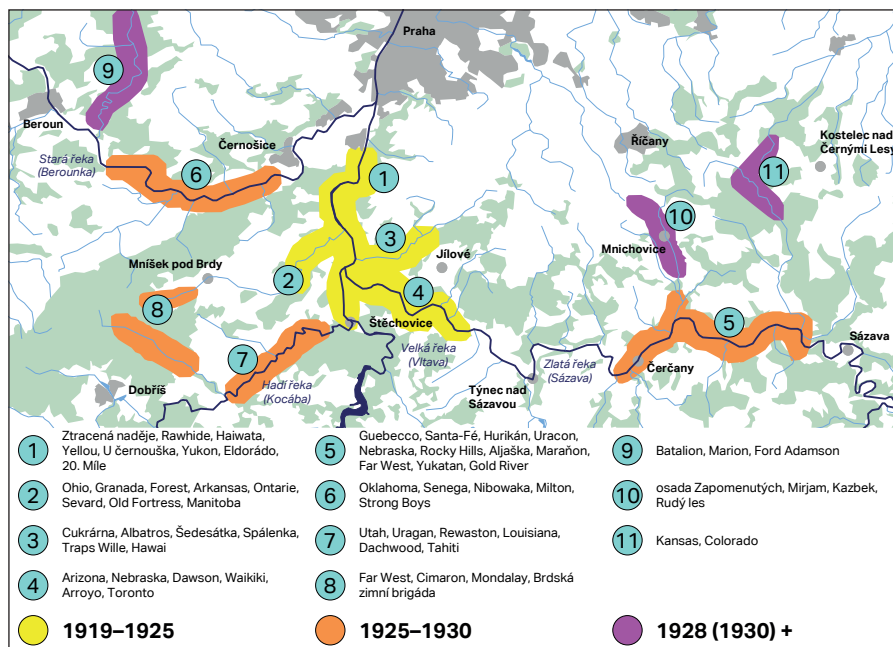
Oblíbenost vodáctví spočívala nejen v relativní blízkosti Prahy, ale především díky neregulované Vltavě. Nejromantičtější a nejdivočejším kaňonem byly Svatojánské proudy (05). Další částí řeky, která lákala vodáky a byla charakteristická svým úzkým hlubokým kaňonem s divokými peřejemi, byly tzv. Červenské proudy, které se táhly od železničního mostu u Červené nad Vltavou až téměř ke Zvíkovu.

01 Vodáctví na Vltavě. Zdroj: Archiv Dany Fialové, fotografie, konec 20. let 20. století, autor neznámý.

02 Trampští vodáci u skaliska Svině pod Županovicemi. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, dobová pohlednice, polovina 30. let 20. století, autor fotografie Karel Resch.

03 Vývoj zakládání trampských osad na Vltavě („Velké řece“) a jejich přítocích – Kocábě („Hadi řece“), Sázavě („Zlaté řece“) a Berounce („Staré řece“). Názvy osad byly inspirovány často místopisem Divokého západu, který trampové romanticky napodobovali na základě četby dobrodružných knih, zhlédnutí westernových filmů i vyprávění o anabázi legionářů – navrátilců z bojišť 1. světové války. Zdroj: Vágner, J., Procházka, P. (2004), s. 255.

04 Výletní hausbót, zakotvený u Sejkého ostrova. V pozadí na skále statek Kobylníky (není vidět). Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, fotografie, 30. léta 20. století, autor neznámý.

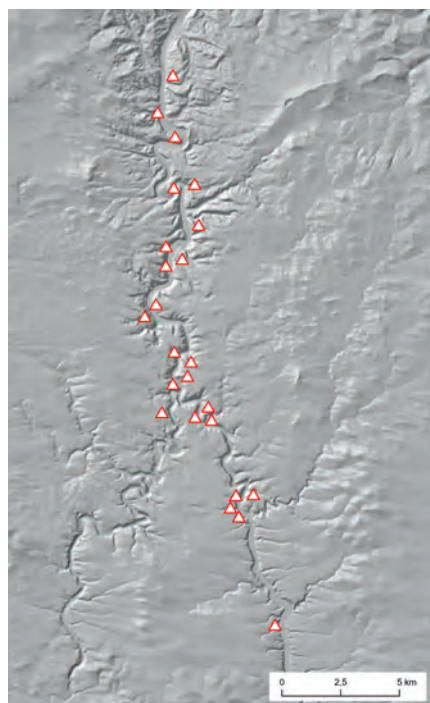
05 Skalisko Sedlo s Ferdinandovým sloupem a peřej Horní slap ve Svatojánských prouděch. Oblíbené romantické místo nejen pro trampy-vodáky, ale i na koupání. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, fotografie, 40. léta 20. století, autor neznámý.

06 Vodácké táboření v lokalitě nad Saníkem u samoty Pazderny (Červená nad Vltavou). Zdroj: Archiv Městského muzeum Týn nad Vltavou, fotografie, kolem 1960, autor Josef Dostál.

07 Vodáci-kanoisté na vodní nádrži Lipno, v pozadí nové sídliště a přístaviště výletních motorových lodí v Lipně n. Vlt. Zdroj: SOKA Český Krumlov, pohlednice, 30. léta 20. století, autor Sláva Štochl.

08 Tábořiště v okolí Orlíku před zatopením přehradou. Zdroj: Cacák, Kouba (2008), s. 277.

09 Trampové na kanoi u nového Podolského mostu na vodní nádrži Orlík, která zatopila oblíbené tradiční Červenské proudy. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, dobová pohlednice, 40. léta 20. století.

10 Českým Krumlovem proplulo v roce 2018 více než 100 000 vodáckých turistů. Foto: Dana Fialová, 2018.

Stát	Počet medailí celkem	Počet zlatých medailí	Počet medailí na 1 mil. obyv.
Německo	20	8	0,25
Francie	18	7	0,28
Slovensko	14	8	2,8
Česko	11	3	1,04
Spoj. království	9	2	0,14
USA	5	1	0,02
Austrálie	5	0	0,2

11 Počty olympijských medailí v kanoistice na divoké vodě (1992–2016). Zdroj: Seznam olympijských medailistů v kanoistice, 17. červen 2017, United Nations Population Division.

12 Vodáctví na Vltavě si i přes všechny moderní trendy a komercializaci stále uchovává svoji rodinnou popularitu. Foto: Vojtěch Pavelčík, 2021.

Výstavba Vltavské kaskády výrazně omezila dlouhé vodácké plavby. Zaniklo tak až 150 km atraktivního úseku Vltavy. Bylo vytvořeno velké množství nebezpečných a často nesjízdných jezů. Organizované vodácké hnutí našlo své místo i pod hlavičkou socialistických sportovních svazů. Lidé však hojně hledali únik, hlavně z pozdější normalizační šedé každodennosti, únikem do přírody, na řeku. Vodácká tábořiště vznikala i na středním a horním toku (**06, 08**), na kajacích i kanoiích se jezdilo i na vodních nádržích (**07, 09**).

Ani po roce 1989 popularita vodáctví neklesá, což dokazují i úspěchy českých olympijských kanoistů na divoké vodě. Mezi lety 1992 a 2016 získali 11 medailí, z toho 3 zlaté. V přepočtu na počet obyvatel Češi zauímají jasně 2. místo na světě (**11**), za bezkonkurenčními Slováký (14 medailí z toho 8 zlatých). I v rychlostní kanoistice doposud 20 získaných medailí udržuje Česko na 8. místě světového žebříčku. Vodáctví se komercializuje, vznikají mnohé půjčovny a další doprovodné služby, oblíbené jsou nafukovací rafty (**10**). Dochází ke značné koncentraci vodáckých turistů, i zahraničních, např. v nejvýznamnějších turistických destinacích. Přesto si však české vodáctví uchovává stále svoji tradiční rodinnou popularitu (**12**). Pandemie covid-19 umožnila zklidnění na nejexponovanějších místech a návrat k rodinným kořenům vodáctví v menších skupinách.

Druhé bydlení podél Vltavy

78

Pod pojmem druhé bydlení se skrývají aktivity v objektech určených k individuální rekreaci. Většina si tak představí chataření a chalupaření, ale tento pojem skrývá i další fenomény vycházející z potřeb urbanizované a industrializované společnosti, neboli lidí žijících v znečištěném a přelidněném městském prostředí, kteří mají potřebu odpočinku v přírodě blízké venkovské krajině. A takovou krajinou bezesporu bylo a je údolí Vltavy, ať již ve své původní či vodními nádržemi pozměněné podobě.

Na požávku obyvatel města po pobytu v přírodě reagovali venkované nabídkou tzv. letních bytů, kdy část své chalupy pronajímali na léto tzv. luftákům. Podnikavější stavěli pro „luftáky“ i samostatné domy – vily (02). Podobně tak činilo i bohatší městské obyvatelstvo, a tak léto a víkendy trávili ve vlastní rekreační vile. Tyto objekty se nacházely zpravidla v dobré dopravní dostupnosti od velkých měst a rozšířily tak původní venkovská sídla, do kterých přinesly již na počátku 20. století městský způsob života. Např. Vrané nad Vltavou, Měchenice, Davle (03).

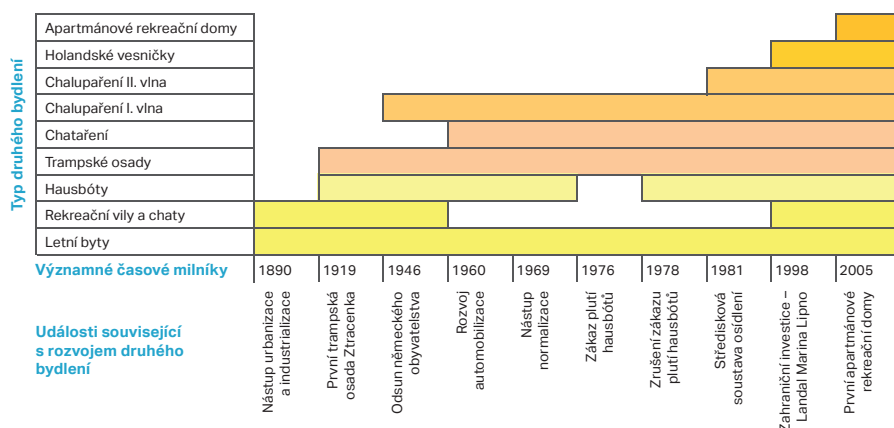
Vltavské břehy výrazně zasáhl a pozměnil další fenomén – tramping (04). Na území Česka se intenzivně formoval ve 30. letech 20. století, byl nejen hnutím mladých lidí toužících po svobodném pobytu ve volné přírodě, ale nedílnou součástí proměn společnosti ve sféře kulturní, sexuální i politické. Za jeho kolébku je považováno přírodně atraktivní a dobře dostupné jižní zázemí Prahy, tzv. Zlatý kříž – oblast soutoků řek Velké (Vltavy), Hadí (Kocáby), Zlaté (Sázavy), Staré (Berounky). Nejhmataelnějším otiskem tohoto fenoménu v krajině jsou trampské osady (04), které přežily dodnes (05) a lze je považovat za jednu z inspirací pro vznik chataření. Chaty – objekty postavené primárně pro rekreační využití (06) – lemují téměř celý

tok Vltavy (07) a tvoří specifické sídelní útvary. Chatové osady ožívají o letních víkendech a prázdninách a nacházejí se zpravidla na místech, kde by historické venkovské osídlení nevzniklo (těžko dostupný, zemědělsky nevyužitelný terén) (08).

Dalším typickým prvkem druhého bydlení je chalupaření – kdy objekty původně určené k obytné, či k výrobní funkci, slouží již jen k rekreaci. V první vlně byly k dispozici objekty uvolněné odsunem německého obyvatelstva, ve druhé přesunem venkovského obyvatelstva do měst (09).

K nejnovější formě druhého bydlení patří výstava tzv. holandských vesniček – areálů moderních domů

pro rekreaci (10) mající podobu obdobnou jako zástavba v rezidenčních suburbiech. Dále pak rekreační apartmánové domy, kde jsou k rekreaci využívány bytové jednotky. Tyto objekty mají různou architektonickou podobu ladící či kontrastující s okolím, a běžný pozorovatel je nerozliší od trvale obydlených domů či hotelů (11). Zpravidla se jedná o objekty pro movitější klientelu. Za pravý opak můžeme považovat na trvalo zaparkované karavany či maringotky (12) v areálech kempů a tábořišť či na hladině nebo nad hladinou zakotvené hausbóty.

01 Schéma rozvoje druhého bydlení

02 Vila Mařenka v lokalitě Šefrova při pohledu z levého břehu. Lokalita se nachází v oblasti Solenické podkovy, kde je hladina Vltavy vzduta přehradou Kamýk. Zdroj: Městské muzeum Netvořice, 1930, autor neznámý.

03 Na fotografii Nové plovárny v Měchenicích při ústí Bojovského potoka do Vltavy nyní skryté hladinou přehradní nádrže Vrané vidíme i řadu nových vil sloužících k rekreaci. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, 30. léta 20. století, autor Josef Dvořák.

04 Tramská osada Ztracenka v lokalitě Svatojánských proudů je považována za první tramskou osadu v Česku. Některé původní chaty jsou pod hladinou Štěchovické nádrže, několik jich však bylo přeneseno do úbočí nad hladinu a dodnes plní svoji funkci. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, 20. léta 20. století, autor neznámý.

05 Centrem tramské osady bývalo hřiště spolu s osadní chatou. Zde snímek z osady Proudů založené roku 1926, která se dodnes nachází nad hladinou Štěchovické vodní nádrže v katastru obce Krňany. Foto: Dana Fialová, 2019.

06 Na dobové fotografii z roku 1938 vyfoceném poblíž Živohoště se v popředí nachází tradiční chata. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, 1938, autor neznámý.

07 Poslední chaty na levém břehu Vltavy v místě připravované výstavby přehrady Hněvkovice. Zdroj: Archiv Městského muzeum Týn nad Vltavou, 1986, autor neznámý.

08 Chatové osady tvoří zpravidla shluky chat různého typu, od původních dřevěných srubů (06), přes unifikované z 60. a 70. let po současné moderní novostavby. Foto: Dana Fialová, 2019.

09 Rekreační chalupy původně sloužily jako domy k trvalému bydlení, mohou být situované jak v zastavěné části obce, tak na samotě. Foto: Dana Fialová, lokalita Bučily, 2018.

10 Novostavby rekreačních domků se začaly na našem území objevovat koncem 90. let 20. století. Zprvu byly stavěny pro nizozemskou klientelu, proto je ušlo označení „holandské vesničky“. Lokalita Frymburk – Větrník. Foto: Dana Fialová, 2019.

11 Apartmánové rekreační domy jsou budovány na zelené louce nebo vznikají přeměnou podnikových ubytovacích zařízení či průmyslových staveb. Lipno Lake Resort. Foto: Dana Fialová, 2018.

12 Jako objekty druhého bydlení slouží i na trvale zaparkované maringotky doplněné různými podomácku vyrobenými verandami. Tábořiště Lavičky na břehu vodní nádrže Orlik. Foto: Dana Fialová, 2021.

Rekreace v oblasti vodní nádrže Lipno

80

Oblast Vltavy, dnes skryté přehradním jezerem Lipno, skýtala v minulosti obživu pro dřevaře, plavce, pastevce, byla významnou oblastí pěstování lnu a jeho zpracování, těžby grafitu (Hůrka – Černá v Pošumaví) a rašeliny (Dolní Borková) (Hudičák a kol. 2016). Vhodným přivýdělkem pro obyvatele těchto pošumavských obcí bylo i poskytování ubytování prvním rekreativům. Nejprve pro letní rekreaci např. ve Frymburku (01), od 30. let 20. století i pro zimní v Nové Peci (03). Zásadním zásahem do života v této oblasti byly nejprve události po II. světové válce spojené s odsunem původního obyvatelstva, nedostatečným dosídlením a posléze vznik přehradní nádrže, která sice skryla meandrující koryto Vltavy splouvané prvními vodáky, ale nabídla největší vodní plochu „České moře“. To se velmi rychle po svém vzniku stalo oblíbenou rekreační destinací, zejména jako cíl letních dovolených trávených pod stanem. Politické události konce 60. let a normalizační proces doprovázený budováním železné opony znemožnily rekreační využívání pravého břehu jezera. Levý břeh sloužil individuální rekreaci v kempech, chataření a především vázanému cestovnímu ruchu v podnikových rekreačních zařízeních. Proslulý byl dětský tábor Větrník poskytující prázdninové radovánky dětem zaměstnanců jihočeských papíren na jehož místě nyní stojí resort Village Lipno Lakeside (06), areál pro školy v přírodě ve Frymburku – dnes Wellnes hotel Frymburk či v 80. letech areál hotelu Montana v Hrdoňově určený pro výběrovou rekreaci ROH (revoluční odborové hnutí). Od roku 1963 oblast nádrže, s výjimkou části patřící obci Lipno nad Vltavou, patří do CHKO Šumava, která tvoří od roku 1991 ochranou zónu pro národní park. Této polohy obec Lipno nad Vltavou využívá koncem 90. let, upravuje svůj územní plán a svůj rozvoj zaměřuje na cestovní ruch, pro který má ideální

lokalizační podmínky. Získává zahraniční investory a buduje rozsáhlý rekreační areál s novými atraktivitami. Stává se tak nejrychleji rostoucí destinací cestovního ruchu v Česku (Horáková, Fialová 2014). Zvyšuje a zkvalitňuje ubytovací kapacity pro letní cestovní ruch a zásadně rozšiřuje infrastrukturu zimní rekreaci – lyžařský areál Kramolín, který byl do té doby jen lokálního významu. Stává

01 Frymburk býval oblíbeným letoviskem, jehož hosté navštěvovali přilehlé lesy a užívali radovánky ve vodách Vltavy na koupališti nad Vltavským mlýnem (cca 1 km proti proudu). Dnešní hladina přehradního jezera dosahuje téměř k budově školy před kostelem. Zdroj: Archiv Fotoatelieru Seidl, 1927, autor Josef Seidl.

03 Za kolébku zimní rekreace v této oblasti můžeme považovat Novou Pec. V její původní části u Schwarzenberského kanálu, nedaleko Želnavského smyku, postavil v roce 1932 schwarzenberský nadhajný Franz Springr hotel Springr. Sloužil jako základna zimních sportů a lyžařských turnajů. Byl zde postaven i lyžařský můstek. Na fotografii je pak patrný další hotel „Bílý“ – velká budova vlevo od stromořadí v centru snímku. Zdroj: Archiv Zdeňka Hamra, dobová pohlednice, 30. léta 20. století, autor Josef Seidel.

se tak celoroční destinací masového cestovního ruchu, v kontextu oblasti Lipna pak spolu s Černou v Pošumaví s dominantně turisticko-rekreační funkcí (10). Oblast vodní nádrže Lipno tak nabízí rekreační vyžití pro milovníky tichých zákoutí v náručí krásné přírody i pro náročné zákazníky poptávající služby nejvyšší kvality, které neodrazuje množství návštěvníků.

02 Hotel v Jenišově je důkazem rekreační tradice v oblasti. Sídlo se nacházelo jihozápadně od Horní Plané, bylo zbouráno před zátopou. Dnes na prostranství před bývalým hotelem nalezneme tenisové kurty v bezprostřední blízkosti jezera. Zdroj: Archiv Národního památkového ústavu, dobová fotografie, autoři Vladimír Hyhlík, Věra Pospišilová.

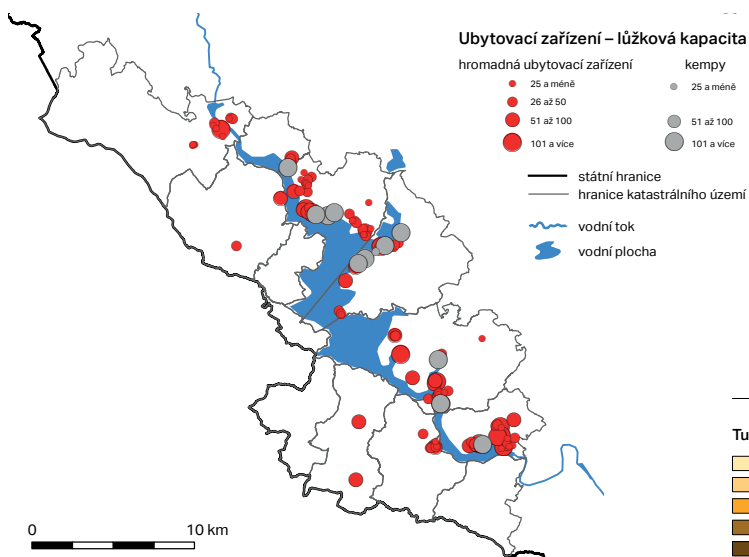
04 Po vzniku jezera byla dominantní „dovolenková“ rekreace pod stanem. Do konce 60. let bylo možné využívat i pravý břeh přehradního jezera ke kempování, poté byl vstup zakázán s výjimkami pro trvale žijící či pracující. Oblíbenou lokalitou byla oblast u Nových Domků s výhledem na Lipno nad Vltavou. Zdroj: Archiv Dany Fialové, 1969, autorka M. Pejchová.

- 05** Kempování doznalo v průběhu času výrazných změn především závislosti na technickém vybavení. Od plátěných „áček“ (vlevo) přes unifikované chatky bez sociálního zařízení (uprostřed) až po tzv. glamping (vpravo), který představuje spojení krásy, jedinečnosti, luxusu a kempování. Zdroj: (vlevo) Na terasách v Černé v Pošumaví, SOA Český Krumlov, pohlednice, 70. léta 20. století. Foto: (uprostřed) Chatky kempu Racek v Černé v Pošumaví, Dana Fialová, 2019. (vpravo) Luxusní jurty v kempu Modřín v Lipně nad Vltavou, Dana Fialová, 2013.

- 06** Obdobné lokality jako lokality druhého bydlení, ovšem s unifikovanými stavbami a doplněné obslužnou infrastrukturou, tvoří nově vznikající resorty. Na snímku Village Lipno Lakeside resort na místě pionýrského tábora Větrník. Foto: Dana Fialová, 2019.
- 07** Prvním podnikatelským počinem a zahraniční investicí spojenou s rozvojem masového cestovního ruchu byla Marina Lipno, vlastněná nizozemskou společností Landal, která vlastní a spravuje přes 40 obdobných resortů po celém světě. Foto: Dana Fialová, 2013.
- 08** Po přelomu tisíciletí dochází k boomeru výstavby rekreačních zařízení tzv. „holandských vesniček“, kde jsou stavěny objekty pro individuální rekreaci, zprvu primárně pro nizozemskou klientelu. Jejich údržbu a provoz zpravidla zajišťuje servisní společnost. Objekty mají v mnoha případech architektonickou podobu shodnou s domy v suburbích. Na snímku Villapark Lipno Dreams – v místní části Slupečná v obci Lipno nad Vltavou, objekty na stráni poblíž bobové dráhy. Foto: Dana Fialová, 2019.

- 09** Hromadná ubytovací zařízení s minimálně pěti pokoji a deseti lůžky v okolí vodní nádrže Orlík. Zdroj: Český statistický úřad 2020, Hromadná ubytovací zařízení České republiky 2020.

- 10** Turisticko rekreační funkce v kontextu regionu. Ukazatel je vypočítán jako počet potenciálních turistů a rekreaantů, kteří připadají na sto trvale žijících obyvatel. Zdroj: Hromadná ubytovací zařízení ČR 2020, Katastr nemovitostí 2020, Statistický lexikon obcí ČR 2013, Vystoupil, J. a kol. (2007): Atlas cestovního ruchu ČR.

Rekreace v oblasti vodní nádrže Orlík

82

Okolí současné vodní nádrže Orlík bylo rekreačně atraktivní již před napuštěním přehrady. Místní obyvatelé, kteří se živilí převážně jako plavci, zemědělci, kameníci a mlynáři, často přes léto pronajímali části svých obydlí letním rekreantům (Kouba 2007). Již počátkem 20. století bylo kolem řeky také několik penzionů, tábořišť, letních táborů i rekreačních chat.

K intenzivnější stavbě rekreačních objektů dochází až koncem 60. let. V první fázi se jednalo především o objekty vázaného cestovního ruchu (tzv. podniková rekreace). Přičemž největší kapacita byla v podobě kempů a bungalovů. Vzniklo ale

i několik velkých hotelů vyšší kategorie a v obci Vystrkov areál luxusních lesních vil pro nejvrcholnější představitele státu (Koukalová 2019). Od 60. let do 80. let v území docházelo k budování objektů druhého bydlení (Kubeš 2004) a na druhé bydlení (chalupy) byly transformovány i domy ve vylidňujících se obcích.

V porovnání s obdobím před rokem 1989 můžeme pozorovat ve srovnání s jinými částmi Česka, relativní pokles kvality nabízených služeb (Hoffmanová 2016). Ten je spojený s úpadkem vázaného cestovního ruchu, který byl pro Orlicko charakteristický a nedostatečnou

modernizací stávajících objektů. Zásadním problémem, který vede ke stagnaci rozvoje cestovního ruchu v oblasti, je také dlouhodobě nízká kvalita vody v nádrži (Frantál 2009).

Porovnáme-li turisticko-rekreační funkci jednotlivých katastrů sledovaného území (08), je patrná značná koncentrace turisticko-rekreační funkce do severní části přehrady v okolí turisticky atraktivního a Praze blízkého hradu Orlík. Další významnou oblastí je Zvíkovsko a okolí řeky Otavy poblíž Písku. Jedná se o katastry, v nichž se nacházejí obce s největší koncentrací hromadných ubytovacích zařízení (09).

01 V letech 1924 až 1928 byla vybudována mezi Pískem a Zvíkovem 25 km dlouhá turistická trasa Sedláčková stezka. Po napuštění přehrady byla přeložena výše nad údolí, protože její severní část byla zatopena. Dnes je na její trase vedena červená turistická značka, která je součástí celoevropského systému turistických značených tras a nese označení E10. Na fotografii pocházející z 30. let je partie Sedláčkovy stezky s výhledem na pozdně gotický kostel sv. Anny z let 1545–1548. Kostel, ač vystavěn na ostrohu, se dnes nachází necelých 20 m nad hladinou přehradní nádrže. Kostel je zapsán na seznamu kulturních památek a turista se k němu dostane po zelené turistické trase, cyklista po Vltavské cyklotrase 7.1149 EV7, která je součástí sítě EuroVelo. Zdroj: Archiv Zdeňka Hamra, dobová pohlednice, autor neznámý.

02 Oblíbeným výletním místem byly Červenské Proudů, které představovaly výzvu jak pro plavce, tak i pro vodáky. Zdroj: Archiv Městského muzeum, 60. léta 20. století, autor Josef Dostál.

03 Dnešní podoba Červenských proudů se zbytky hřbitovní zdi při románském kostele sv. Bartoloměje, viditelné při snížení vodní hladiny. Kostel byl v roce 1960 přenesen mimo zatopenou lokalitu. Foto: Dana Fialová, 2021.

04 Již během výstavby přehrady se počítalo s využitím nově vzniklé vodní plochy pro rekreaci. Nicméně po dokončení stavby nádrže měl vznik turistické infrastruktury zpoždění a turisté se koncentrovali jen do několika málo oblastí (Kouba 2007). Pro rekreační účely bylo plánováno využít i nově vzniklé sídliště (na fotografii restaurace, jež byla jeho součástí) pro stavební dělníky v Solenicích. Avšak poloha ani kvalita budov nebyla pro rekreanty příliš atraktivní a tento plán nebyl realizován. Zdroj: Soukromý archiv Terezy Kúsově, dobová pohlednice.

05 Pohled na kemp Popelíky na pravém břehu v blízkosti přehradní hráze. Zdroj: Soukromý archiv Terezy Kúsově, dobová pohlednice.

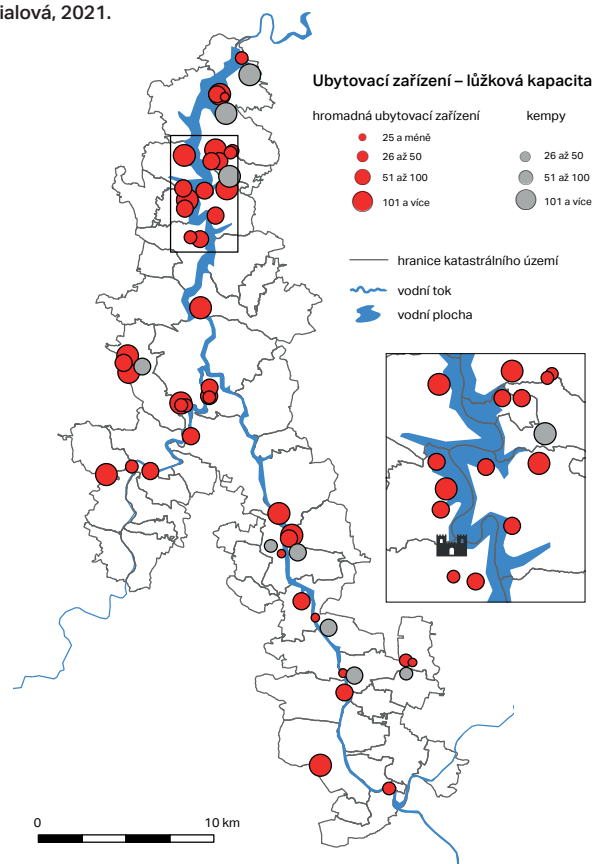
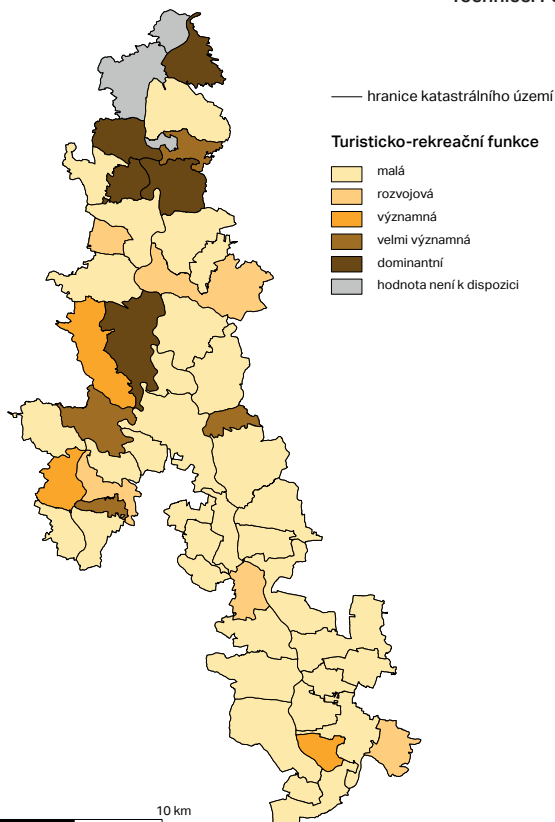

06 Rekreační chaty (na fotografii vlevo dole, lokalita Rybárna, místní částí Doubrava v obci Chrástky) vznikly v lokalitě Nového Mlýna (fotografie vlevo nahoře), kde byla před zatopením elektrárna, která zásobovala od roku 1929 pivovar v Protivíně. V případě nižšího stavu vody jsou vidět její zbytky a bývalý jez s retardérovou propustí. Ta je 63 m dlouhá a mezi vodáky byla vždy velmi oblíbená. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, dobová pohlednice, 50. léta 20. století. Foto: Dana Fialová, 2021.

07 Lokality kempování se za posledních 60 let příliš nezměnily. Největší kempy vznikaly již od 60. let. Mezi ně se řadí například výše zobrazené Popelíky **(05)** nebo autokemp Velký Vír. Změnila se však částečně forma kempování. Ke klasickým stanům přibyla obytná auta, karavany a mobilní domy. Ty si někteří majitelé nechávají v kempech celoročně a postupně je přeměňují v jakési hustě umístěné chatky. Na horním obrázku pravo je příklad upravené a na stálo zaparkované maringotky. Na spodním obrázku vpravo především „vylepšené“ obytné karavany v tábořišti Lavičky na levém břehu nad zatopenou obcí Těchnice. Foto: Dana Fialová, 2021.

83

08 Turisticko rekreační funkce v kontextu regionu. Ukazatel je vypočítán jako počet potenciálních turistů a rekreaantů, kteří připadají na sto trvale žijících obyvatel. Zdroj: Hromadná ubytovací zařízení ČR 2020, Katastr nemovitostí 2020, Statistický lexikon obcí ČR 2013, Vystoupil, J. a kol. (2007): Atlas cestovního ruchu ČR.

09 Hromadná ubytovací zařízení s minimálně pěti pokoji a deseti lůžky v okolí vodní nádrže Orlík. Zdroj: Český statistický úřad 2020, Hromadná ubytovací zařízení České republiky 2020.

Rekreace v oblasti vodní nádrže Slapy

84

Vltava v místě dnešních Slap vždy představovala významné lákadlo pro rekreaty, především z blízké Prahy. Mezi nejznámější lokality patřily z Prahy dobře dostupné Svatojánské proudy, Živohošť, Moráň a Žďáň. Mnohé z těchto lokalit byly zatopené, nicméně s vodní nádrží vznikly i nové možnosti rekreace. Vlastní technický projekt přehrady doprovázelo zhotovení územního plánu širší oblasti kolem nádrže ve Státním ústavu pro rájónové plánování v Praze. Jedním z prvotních úkolů bylo zamezit živelnosti ve výstavbě rekreačních zařízení a vymezit vhodné plochy, které byly legislativně „chráněny“ Krajským národním výborem v Praze. Posléze bylo přistoupeno k zpracování podrobných urbanistických studií, jež souborně řešily rekreační zařízení kolem vodního díla (05).

S armádou, ovšem nikoli Českou, je spojen téměř celý pravý břeh Slapské vodní nádrže. V době protektorátu Čechy a Morava byla oblast využita jako vojenský výcvikový prostor Waffen-SS. Tyto vysídlené oblasti následně poskytly prostor pro rekreační chalupaření (Bičík a kol. 2001), které společně s chatami představují značnou část ubytovacích kapacit a sytí turisticko-rekreační funkci lokality (09). V kontextu zájmového regionu byla velmi vysoká turisticko-rekreační funkce změřena především v k. ú. Rabyně a Živohošť s extrémní koncentrací hromadných ubytovacích zařízení. V menších k. ú. (jižněji) velmi vysokou turisticko-rekreační funkci tvoří kempy. V oblasti Slap nalezneme chaty z různého období i různého typu. Od původních dřevěných srubů přes montované objekty průmyslově vyráběné v 70. letech po výstavní objekty nejmodernějšího typu. Zájmové území se řadí k nejméně intenzivněji chatařsky využívaným prostorům v celém Česku (Vágner, Fialová a kol. 2004; Vágner, Müller, Fialová 2011).

01 Budova plaveckého hostince Antonína Bartáka na Moráni, která sloužila jako penzion pro letní hosty. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, dobová pohlednice, konec 30. let 20. století, autor neznámý.

02 Rekreační oblast Živohošť – pravý břeh, kde se zprvu v souladu územním plánem rozrůstala rekreační oblast. Později došlo k zahuštění zástavby zejména živelně vznikajícími objekty individuální rekreace v 70. letech 20. století. Zdroj: Archiv Dany Fialové, dobová pohlednice, 70. léta 20. století.

03 Živohošť byla navštěvovanou rekreační lokalitou i v době původní toku řeky. Na staré pohlednici je vpravo dole hotel Roušavý. Zdroj: Archiv Vojtěcha Pavelčíka, dobová pohlednice, konec 30. let 20. století, autor Josef Dvořák – fotograf Davle.

04 Na fotografii rekreační budova vystavěná v souladu s územním plánem, která je dodnes využívána. Foto: Dana Fialová, 2013.

05 Podrobný územní plán rekreačního střediska Živohošť – pravý břeh. Autor: Cingroš, S., Mareš, F., Zdroj: Cingroš, Pavlíšek, Šaman, 1959.

06 Původní ubytovny stavebních dělníků – sídliště Nová Rabyně – později v souladu s plánem sloužily k rekreaci až do 90. let, kdy byl objekt privatizován. Vzhledem ke špatnému podnikatelskému záměru postupně chátrá a svůj účel neplní.

07 Poloostrov Žďán koncem 60. let postupně zaplňovaný rekreačními objekty hromadné i individuální rekreace, které později milosrdně skrývá vzrostlá vegetace. Zdroj (nahore): Archiv Dany Fialové, dobová pohlednice. Foto (dole): Dana Fialová, 2019.

08 Podél břehů najdeme spíše než ojedinelé chaty, celé chatové osady. Zde na fotografii osada Kobylníky, která převzala název po původním zatopeném sídle. Foto: Dana Fialová, 2013.

10 Původní a současná podoba vojenské zotavovny Měříň. Nahoře na fotografii ze 70. let. Dole současná výrazně větší podoba areálu, který může na rozdíl od minulosti navštěvovat i široká veřejnost. Součástí je vyhříváný bazén, wellness centrum a víceúčelové sportovní haly. Zdroj (nahore): Archiv Dany Fialové, dobová pohlednice. Foto (dole): Dana Fialová, 2019.

11 Mezi druhé bydlení můžeme zařadit i hausbóty, které tvoří kolorit břehů přehrady. Foto: Dana Fialová, 2019.

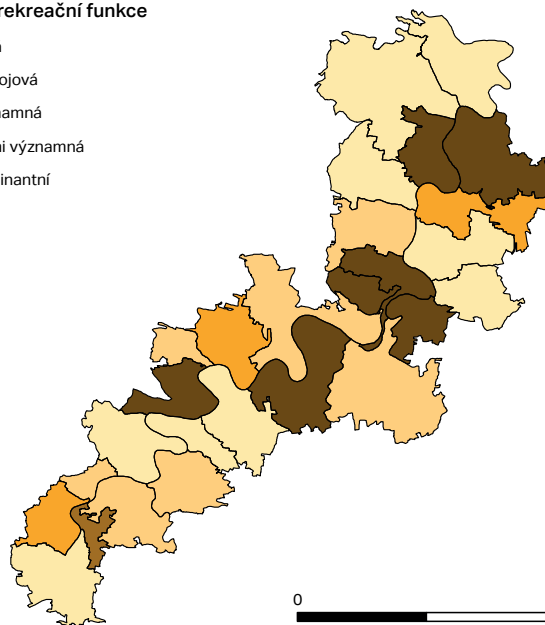

12 V rozmezí let 1976 a 1978 musely hausbóty opustit hladinu jezera. Řada z nich byla lokalizována v osadě Koníček při Jablonském potoce, kde některé již zakotvily natrvalo, jiné se vrátily zpět na vodu. Foto: Dana Fialová, 2013.

— hranice katastrálního území

Turisticko-rekreační funkce

- malá
- rozvojová
- významná
- velmi významná
- dominantní

0 10 km

09 Turisticko-rekreační funkce v kontextu regionu. Ukazatel je vypočítán jako počet potenciálních turistů a rekreatantů, kteří připadají na sto trvale žijících obyvatel. Velmi vysoká turisticko-rekreační funkce byla změřena především v k. ú. Rabyně a Živohošť s extrémní koncentrací hromadných ubytovacích zařízení. V menších k. ú. (jižněji) velmi vysokou turisticko-rekreační funkci tvoří kempy. Zdroj: Hromadná ubytovací zařízení ČR 2020, Katastr nemovitostí 2020, Statistický lexikon obcí ČR 2013, Vystoupil, J. a kol. 2007: Atlas cestovního ruchu ČR.

Jak je již řečeno na jiném místě této výstavy, dobová místopisná pohlednice se stala nejen dokumentem života své doby, ale často zcela neplánovaně také médiem dokumentujícím změnu a stav krajiny v daném místě/lokalitě.

V době největšího rozkvětu měly svoji pohlednici zcela jistě města, obce a turisty a výletníky vyhledávaná místa, ale mnohdy i zdánlivě nevýznamné lokality. Pohlednice byly zejména obchodním artiklem, tedy musely se líbit. Fotografové tak šli na jistotu a vybírali převážně malebné, popisné a osvědčené záběry. Tak se stávalo, že fotografie se často opakovaly a postupem času vznikly původně neplánované, nicméně zajímavé kolekce fotografií stejného místa z různých období.

Tento stav krásně ilustruje 9 pohlednic zachycujících údolí Vltavy mezi Štěchovicemi a Brunšovem. Jde o osvědčený motiv zachycující v celkovém pohledu téměř vše podstatné. Místo, z kterého bylo fotografováno, je dnes zčásti zarostlé náletem, i po více než 100 letech je však zřejmé, že fotograf dokumentující tuto krajinu by místo k pořízení snímku pravděpodobně neměnil. Kolekce pohlednic zachycuje Štěchovice přibližně v letech 1910–1946. Za tu dobu se městyse proměnil z malebného venkovského městečka na vyhledávané letovisko s novým mostem a přehradou s hydroelektrárnou.

- 01** Štěchovice a Brunšov na fotografii pořízené cca kolem roku 1910. Na záběru ještě nestojí kostel sv. Jana Nepomuckého, budovaný v letech 1911–13. Pod ústím Kocáby do Vltavy je na levém břehu dobře patrný areál Chroustovy loděnice. V pozadí, za řadou topolů, je možno ještě vytušit později zasypané slepé rameno Vltavy. Fotograf Antonín Ferdinand Wanner, Štěchovice.

- 02** Štěchovice a Brunšov na fotografii pravděpodobně z roku 1914. Nový kostel i s farou a areálem hřbitova již stojí. U nábřeží v centru městyse, před hotelem U Parolodi, přístaviště paroplavby. Fotograf Antonín Ferdinand Wanner, Štěchovice.

- 03** Štěchovice a Brunšov na fotografii z počátku 20. let 20. století. Kromě vzrostlejší vegetace a aktuálně zvýšené hladiny Vltavy se toho od stavu na předešlém snímku moc nezměnilo. Fotograf Josef Dvořák, Davle.

- 04** Štěchovice a Brunšov na fotografii pravděpodobně z let 1925–26. Oproti předešlému snímku opět žádná zásadní změna. Autor neznámý.

- 05** Štěchovice a Brunšov na fotografii z konce 20. let. V té době se budovala nová silnice kolem řeky a v souvislosti s připravovanou výstavbou VD Vrané probíhaly i další regulační práce. Centrum Štěchovic tehdy prodělalo velkou změnu. Nábřeží bylo zvýšeno o 2–3 metry. Hotel U Parolodi byl zcela přebudován. Pomník padlým z Velké války byl z nábřeží přemístěn. Chroustova loděnice byla přesunuta k nově vybudovanému bazénu u ústí Kocáby do Vltavy. Zřejmě fotograf Josef Dvořák, Davle.

- 06** Štěchovice a Brunšov na fotografii z poloviny 30. let. 20. století. Štěchovice se proměnily v moderní prvorepublikové letovisko a centrum výletů do nedalekých Svatojánských proudů. Na obou březích jsou dobře patrné nově přebudované nábřeží i stanice paroplavby. Autor neznámý.

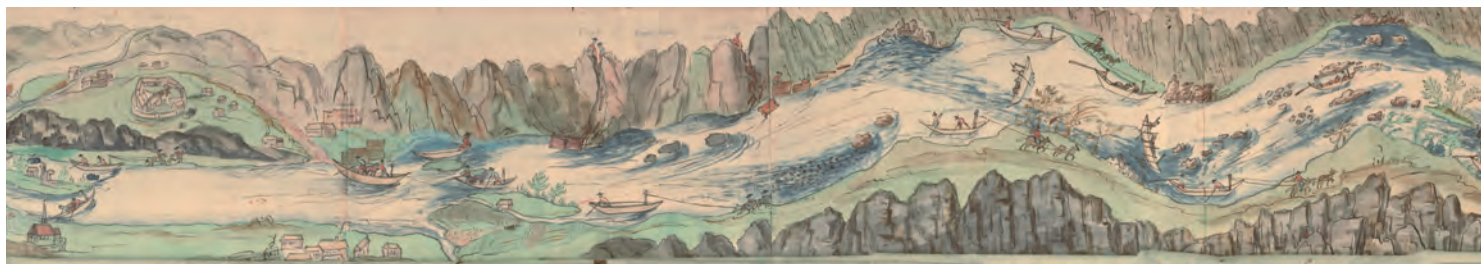
- 07** Štěchovice a Brunšov na fotografii pravděpodobně z podzimu 1938. Další velká proměna započala. V letech 1937–39 spojil oba břehy Vltavy impozantní a na svou dobu zcela unikátní betonový most. V pozadí, na konci Svatojánských proudů v partii Na Buku, začíná výstavba přehrady. Konec největší místní atrakce – Svatojánských proudů se nezadržitelně blíží. Autor neznámý.

- 08** Štěchovice a Brunšov na fotografii z března 1940. V důsledku výstavby VD Vrané došlo na jaře 1940 při jarním tání a odchodu ledů k nahromadění ker ve zdrži a ucpání koryta řeky. Po zvednutí hladiny byla část městyse zatopena a zavalena až několik desítek centimetrů tlustými ledovými krami. Mnoho budov bylo pobořeno, staveniště přehrady zcela zatopeno. Odklizení ker trvalo několik týdnů a poslední roztály až v měsíci květnu. Fotograf Josef Dvořák, Davle.

- 09** Štěchovice a Brunšov na fotografii z roku 1946. Život oblíbeného letoviska se po válce vrací k normálu, i když Svatojánské proudy již neexistovaly. Přítomnost hned 4 parolodí však dokazuje, že se stále jednalo o oblíbené výletní místo. Po ledové katastrofě z jara 1940 byly některé domy přestavěny, jiné zbourány a nahrazeny novými. V pozadí již dokončené těleso přehrady. Zcela vpravo, na vrchu Homole, objekt betonárky sloužící při stavbě bazénu přečerpávací elektrárny. Fotograf Josef Dvořák, Davle.

01 Část unikátního Altmannova panoramatu Vltavy z roku 1640. Panorama je dlouhé 2,7 m a zachycuje Vltavu od Svatojánských proudů až ke Karlovu mostu. Výřez zachycuje úsek od Horního slapu ve Svatojánských proudech po ostrov ve Sv. Kiliáně u Davle. Zdroj: Národní archiv, fond Premonstráti Strahov, Sbirka map a plánů inv. č. 136.

Před výstavbou přehrad byl tok Vltavy na mnoha místech klidný, na jiných se zrychloval a na několika lokalitách tvořil i divoké peřeje (proudy). I dnes jsou známé Čertovy proudy nad Vyším Brodem, méně již zaniklé proudy Červenské (u Červené nad Vltavou) a Bučilské (u osady Bučily na Sedlčansku). Taktéž již neexistující, přesto širokou veřejností dodnes vyhledávané a oblíbené jsou i tzv. Proudů Svatojánské u Štěchovic, a to i přesto, že zde řeka již téměř 80 let žádné peřeje netvoří.

Ve středověku a jistě i dříve tvořila Vltava významnou dopravní komunikaci, která umožňovala dopravu různých komodit (hlavně dřevo, sůl, kamení atd.) napříč českou kotlinou. Již roku 1316 udělil Starému Městu pražskému panovník Jan Lucemburský privilegium týkající se právě dopravy dřeva po Vltavě. Je však nepochybné, že vltavská plavba existovala v nějaké podobě již mnohem dříve, a v době absence vhodných komunikací, tak jak je známe dnes, byla řeka nepostradatelnou dopravní páteří.

Svatojánskými proudy je nazýván asi 7 km dlouhý úsek Vltavy nad Štěchovicemi, který v tomto úseku spadá asi o 20 m. V hlubokém skalnatém kaňonu s několika zákruty tvořila řeka před výstavbou VD Štěchovice divoké přeje, které byly pro vltavské

plavce obtížně překonatelnou překážkou. Celý úsek počínal velkou skálou zvanou Sedlo, která vybíhala z levého břehu až do poloviny řeky a tvořila tak hrdlo s peřejí nazývanou Horní slap. Šlo o nejnebezpečnější místo tohoto úseku, kde skončila životní pouť mnoha vltavských plavců. Pod Horním slapem se nacházel u další skály v řečišti tzv. slap Dolní.

Splavnění. Řeka byla v průběhu historie postupně splavnňována a čištěna od skal a balvanů. Šlo však často jen o dílčí úpravy. O systematické splavnění řeky se zasloužil až strahovský opat Kryšpín Fuk (asi 1575–1653), jenž si od císaře Ferdinanda III. vyžádal patent, který jej těmito pracemi pověřoval. Fuk nechal u malíře a hydrografa Davida Altmanna z Eidenburgu zpracovat plán obou břehů řeky v úseku Proudů–Praha a v letech 1641–1643 probíhaly na řece na tu dobu rozsáhlé úpravy. Jako upomínku na tyto práce byl na skále Sedlo na počátku proudů v roce 1643 vztyčen kamenný památník nazývaný Ferdinandův sloup.

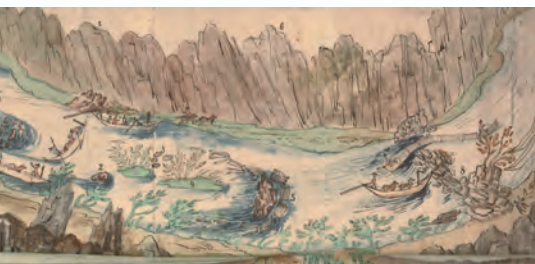
Výletní místo a rekreace. S pokračujícím zpřístupňováním Povltaví v průběhu 19. století se ze Svatojánských proudů stávalo zajímavé výletní místo. Zejména obyvatelé Prahy uvítali zavedení paroplavby na Vltavě mezi Prahou a Štěchovicemi. První parník připlul do Štěchovic 26. srpna 1865 a značně tím urychlil cestování mezi Povltavím a hlavním městem. Návštěva proudů, do té doby značně komplikovaná, se tak stala záležitostí jednoho dne. Tím započala i poměrně rychlá přeměna Štěchovic z ospalého městečka na soutoku Vltavy a Kocáby ve vyhledávané

letovisko plné výletních hostinců, letních bytů. Od konce 19. století začali místní podnikatelé a plavci nabízet početným výletníkům též velmi populární a atraktivní projížďky proudy na výletních lodicích. Většina výletů do proudů probíhala podle scénáře: ráno parolodí do Štěchovic, občerstvení v místním hostinci, pěšky přes vrch Kolna do proudů k Hornímu slapu a k sv. Janovi, koupání, splutí proudů na výletní lodici zpět do Štěchovic, občerstvení v místním hostinci, parníkem návrat do Prahy.

Proudy lákaly nejen běžné výletníky, ale i turisty, milovníky přírody, trampy a vodáky. Není náhodou, že

02 Celkový pohled do údolí Vltavy na počátku Svatojánských proudů. Na řece patrná peřej Horní slap. V těchto místech vyrostla v letech 1949–54 přehrada Slapy. Pohlednice z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

- 03** Partie v proudech pod Třebenicemi zvaná „V roháčích“. Skaliskům v řece říkali plavci „vlci“. Pohlednice kolem roku 1910 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

- 04** Pohled do údolí Vltavy od Třebenic. V popředí dodnes stojící tzv. Dvořákův statek. Pohlednice kolem roku 1910 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

- 05** Skalisko Dolní bednář na pravém břehu Vltavy pod Třebenicemi. V pozadí budova Dvořákova statku. Pohlednice kolem roku 1910 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

- 06** Mapa v úseku tzv. Svatojánských proudů z konce 30. let 20. století s turistickými trasami v okolí Štěchovic a Slap. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

- 07** Letecký snímek Vltavy v úseku tzv. Svatojánských proudů z roku 1953. Peřeje jsou již 10 let minulostí. Na snímku je zachyceno i staveniště Slapské přehrady v místě počátku někdejších peřejí. Obdobný snímek s ještě existujícími proudy (tedy před rokem 1943) bohužel neexistuje. Zdroj: © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010 Podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009.

08 Zákruty Vltavy pod Třebenicemi. Vlevo Bílá skála, za ní Mařenka. Na vrcholu v pozadí je v poslední době hojně navštěvovaná vyhlídka Máj. Pohlednice kolem roku 1910 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

09 Závěrečné partie Svatojánských proudů na Dolním Buku nad Štěchovicemi – místo, kde později vyrostla hráz přehrady Štěchovice. Pohlednice kolem roku 1910 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

10 Skála Sedlo s pískovcovým Ferdinandovým sloupem z roku 1643, na vrcholu železný rakouskouherský orel. Po převratu v roce 1918 byl orel stržen a údajně vhozen do Vltavy. Jeho replika se na vrchol vrátila až při opravě sloupu v roce 2021. Pohlednice z počátku 20. stol. z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

11 Výletníci s vlahkou zemí koruny české u Horního Slapu. Pohlednice kolem roku 1910 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

12 Celkový pohled do údolí Vltavy s peřejí Horní slap a skaliskem Sedlo z pomyslné současné hráže přehrady Slapy. Pohlednice kolem roku 1910 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

13 Přístaviště výletních lodí později zvaných „biograf“ nad Horním slapem. Na snímku dvě plně obsazené lodě. Pohlednice kolem roku 1908 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

nově vzniklý Klub českých turistů (1888) vyznačil v roce 1889 svou první turistickou značku právě na trase Štěchovice – Svatojánské proudy. Byla to značka červená a její replika je na části trasy dnes opět obnovena. Svatojánské proudy jsou spojeny i s historií českého trampingu. V roce 1918 vznikla na levém břehu Vltavy, v údolí pod vrchem Kletecko, první trampská osada Ztracenka. Následovala řada dalších, často dodnes existujících osad. Na rozdíl od skautů, turistů a běžných výletníků imponovala trampům právě ona neorganizovaná, divokost a se-pjetí s přírodou, které bylo v proudech pro pražskou mládež téměř nadosah.

Výstavba přehrad. Od počátku 20. století s přestávkami probíhala diskuse o dalších úpravách Vltavy, jejím splavnění a výstavbě soustavy přehrad. Přímo ve Svatojánských proudech byly plánovány hned dvě

přehrady, k nimž bylo vypracováno několik variant projektů. Výstavba první přehrady, přímo nad Štěchovicemi, na konci Svatojánských proudů v lokalitě zvané „Na Buku“, byla zahájena na podzim 1937. I přes problémy se stavbou, materiálem i dělníky, vyvolanými světovou válkou, byla přehrada napuštěna v roce 1943. Tím definitivně zmizely peřeje, největší atrakce Svatojánských proudů, a cestovní ruch začal pomalu upadat. Na počátku roku 1949 byla zahájena stavba druhé přehrady (Slapské) v místě Horního slapu, tedy na počátku proudů. Tím definitivně zmizelo i místo se symboly proudů, kterými bylo jednoznačně skalisko Sedlo s peřejí, na ní umístěný Ferdinandův sloup a v sousedství stojící socha sv. Jana Nepomuckého.

14 Teprve roku 1914 pronikla do proudů civilizace v podobě první výletní restaurace s hostinskými pokoji. Postavit ji nechal pan Král, majitel nedalekého statku Záhoří u Slap. Pohlednice z roku 1914 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

15 Výletníci a turisté koupající se v okolí Horního slapu. Na skále Ferdinandův sloup, v pozadí socha sv. Jana Nepomuckého. Pohlednice z 20. let. 20. stol. z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

- 16** Přistaviště paroplavby před hotelem U parolodi ve Štěchovicích. Pohlednice kolem roku 1910 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

- 17** Nábřeží ve Štěchovicích bylo doslova lemováno výletními hostinci. Pohled od Brunšova. Pohlednice kolem roku 1915 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

- 18** Celkový pohled na Štěchovice s novým kostelem sv. Jana Nepomuckého od architekta Kamila Hilberta. V pozadí konec Svatojánských proudů na Dolním buku. Pohlednice kolem roku 1915 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

SOCHA SV. JANA

Naši předkové dříve neznali tento úsek řeky jako „Svatojánské proudy“, vždy to byly jen „proudy“ anebo „Štěchovické proudy“. Tradice pojmenování „Svatojánské proudy“ začíná až roku 1722, kdy byla na počátku peřejí, nedaleko skály Sedlo, umístěna socha sv. Jana Nepomuckého, ochránce plavců a lidí od vody. Od té doby je název Svatojánské proudy dodnes používán. Sochu můžeme na břehu Vltavy nalézt i v současnosti, i když kvůli výstavbě VD Slapy musela být i společně s Ferdinandomým sloupem z původního místa přemístěna pod přehradu.

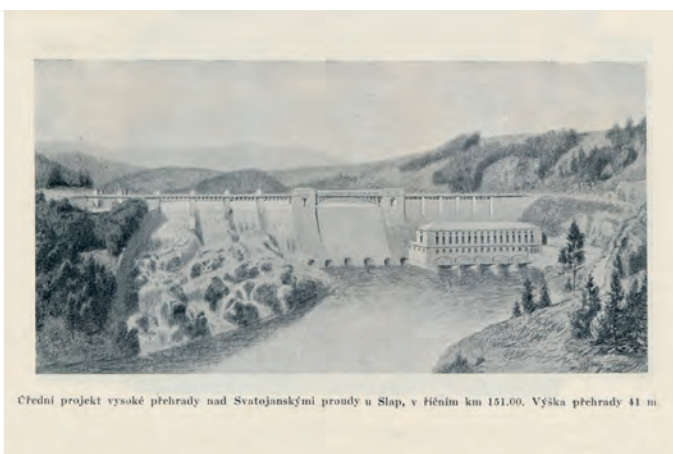
- 19** Dvojice ilustrací z poloviny 20. let 20. stol. s nerealizovanými projekty přehrad ve Svatojánských proudech u Slap a Štěchovic. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

- 20** Socha sv. Jana Nepomuckého byla na počátku proudů umístěna v roce 1722. Socha prošla opravou v roce 1890, ale již roku 1908 musela být pro špatný stav nahrazena sochou novou. Reprodukce zachycuje výřez ze stereofotografie z počátku 20. století z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

- 21** Nová socha sv. Jana Nepomuckého od sochaře Čeňka Vosmíka instalovaná v roce 1908. 4. října téhož roku ji přijel osobně vysvětit strahovský opat Metoděj Jan Zavoral. Socha je dnes umístěna na levém břehu Vltavy pod Slapskou přehradou. Pohlednice z let 1908–14 z archivu Vojtěcha Pavelčíka.

Po Vltavě od pramene na Zbraslav na dobových místopisných pohlednicích

92

V oboru dokumentace zaniklé krajiny není jistě možné opomenout jedinečný zdroj materiálu, který poskytují dobové místopisné pohlednice. Ve srovnání s historickými fotografiemi jsou právě dobové pohlednice pro zájemce z řad široké veřejnosti asi nejdostupnějším materiálem. Nacházejí se ve sbírkách mnohých muzeí a soukromých sběratelů, dodnes je najdeme v nabídce téměř každého antikvariátu či internetového aukčního portálu. Vytvořit ucelenou tematickou sbírku pohlednic sice vyžaduje dlouhodobý zájem a nemalé finanční prostředky, přesto jde o způsob, jak se může i amatérský zájemce o historii relativně poměrně snadno dostat k zajímavým materiálům.

Prezentovaná kolekce pohlednic Vltavy je výběrem místopisných pohlednic produkovaných v 1. polovině 20. století a je složena z několika sbírek uložených jak v depozitářích státních institucí, tak v albech soukromých sběratelů.

Historie pohlednice

Historie pohlednice se začala v našich zemích odvíjet v 2. polovině 19. století. Jejím předobrazem byl tzv. korespondenční lístek, který byl v Rakousku-Uhersku zaveden roku 1869. Až od roku 1872 bylo možné na korespondenční lístky přitisknout i jednoduchý obrázek. Vše se ovšem odehrávalo pouze v režii státu. Privátním vydavatelům byla produkce pohlednic povolena až roku 1884. Teprve s jejich nástupem se začíná psát historie pohlednice tak, jak ji známe dnes. Obrazová informace nesená pohlednicí se rychle stala rovnocenným partnerem informace psané a papírové kartičky představovaly propracovaný propagační materiál. Pohlednicová produkce se postupem času vyvinula do nepřehledného množství žánrů a motivů.

V důsledku stavu polygrafického průmyslu nebylo zpočátku možné na pohlednicích reprodukovat reálné fotografie. Ty, pokud byly předlohou

001 Pramen Vltavy / Josef Seidel / 1904 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

motivů, musely být ručně překresleny a reprodukovány například jako litografie. Již na konci 19. století se však objevují i pohlednice přímo fotografické, tedy vlastně fotografie poslané jako pohlednice. V té době jde ovšem spíše o okrajovou a zřejmě poměrně drahou techniku, i když technická kvalita těchto fotopohlednic je i po více než 120 letech udivující. Pohlednice byly ještě řadu let hlavně tištěny (litografie, světlotisk atd.) a teprve ve 20. letech 20. století nastupuje díky zlevnění výroby na trh převážně pohlednice fotografická. Nutno dodat, že jejich masová výroba přinesla ve srovnání s fotopohlednicemi z konce 19. století nižší kvalitu.

Místopisné pohlednice a Vltava

Pro nás, jako pro zájemce o historii a proměnu krajiny, jsou nejzajímavější pohlednice místopisné (tedy pohlednice zachycující reálné místo/krajinu), vytvořené na základě reálných fotografií. Právě tyto pohlednice zachycují města, vesnice, přírodní zajímavosti, krajinné partie i technická díla. Je potřeba si uvědomit, že pohlednice v 1. třetině 20. století byla skutečně masovým prostředkem komunikace široké veřejnosti. Pohlednic bylo ve srovnání s dneškem odesíláno denně obrovské množství a lidé si jejich prostřednictvím sdělovali běžné informace. Dobová místopisná pohlednice se stala nejen dokumentem života své doby, ale neplánovaně často také médiem dokumentujícím změnu a stav krajiny v daném místě.

002 Kvilda / Josef Seidel / 20. léta 20. stol. / archiv Jan a Blanka Reinhardtovi

Místopisné pohlednice byly vydávány v nepřehledném množství motivů. Každé město, často i ulice, téměř každá ves, výletní místo, památka či malebná krajinná partie měly svou pohlednici. Zájmu vydavatelů pohlednic se nevyhnula ani řeka Vltava. Řeka se na pohlednicích objevuje jako mimoděk, je jen součástí širší krajinné scenerie, záběru města či vsi. Existují však i výjimky, na kterých tvoří hlavní motiv. Nechybí tak záběry od pramene Vltavy, z divokých peřejí v Čertových či Svatojánských proudech nebo romantické říční zákruty u Solenic.

Ráz Vltavy se v průběhu toku proměňuje, a krajina, kterou protéká, je tak velmi různorodá. Kolekci pohlednic zachycujících Vltavu není možné chápat jako jednoduší celek. Pokud je mi známo, ani v historii nebylo toto téma na pohlednicích prezentováno v celé šíři svého rozsahu, ale bylo postupně složeno z pohlednic od mnoha vydavatelů a z různých časových období. Pohlednice, na kterých je Vltava zachycena, byly produktem jak velkých vydavatelských firem, tak i řady regionálních fotografů-vydavatelů (Josef Seidel, Josef Wolf, foto Plichta, J. Příhoda, Karel Resch, Josef Dvořák, Antonín Wanner a další), kteří si zcela přirozeně dokumentovali svůj kraj, své město. Opomenout nelze ani fotografy amatéry, milovníky přírody, památek či turistiky, kteří na svých cestách fotografovali a své snímky pak používali a posílali jako pohlednice.

003 Františkov / Josef Seidel / před 1918 / archiv Jan a Blanka Reichardtovi

004 Borová Lada / Josef Seidel / 30. léta 20. stol. / archiv Jan a Blanka Reichardtovi

005 Horní Vltavice / Josef Seidel / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

006 Lenora / Josef Seidel / 1914 / archiv Jan a Blanka Reichardtovi

007 Soumarský most / Josef Seidel / počátek 30. let / archiv Zdeňka Hamra

008 Nové údolí / František Seidel / 2. polovina 30. let / archiv Jan a Blanka Reichardtovi

009 Stožec – hostinec U Pstruha / autor neznámý / počátek 30. let / archiv Jan a Blanka Reichardtovi

010 Černý kříž / autor neznámý / asi 20. léta 20. stol. / archiv Jan a Blanka Reichardtovi

011 Želnavá / Nová pec / František Seidel / 2. polovina 30. let / archiv Vojtěcha Pavelčíka

012 Želnavá / Nová pec / Josef Wolf / 1926–29 / archiv Jan a Blanka Reichardtovi

013 Srdce Vltavy u Horní Plané / Josef Seidel / 20. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

014 Horní Planá / Josef Seidel / 1925 / archiv Zdeňka Hamra

Po Vltavě od pramene na Zbraslav na dobových místopisných pohlednicích

94

015 Radslav / Josef Mayer / kolem 1920 / SOA Český Krumlov

016 Dolní Vltavice / Josef Mayer / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

017 Vítkův kámen / Josef Seidel / 1932 / archiv Zdeňka Hamra

018 Frymburk / Josef Wolf / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

019 Přední Výtoň / Josef Seidel / 30. léta 20. stol. / SOkA Český Krumlov

020 Přední Výtoň – pohled k Lipnu / František Seidel / 1937 / archiv Museum Fotoateliér Seidel

021 Lipno / František Seidel / 1945 / archiv Museum Fotoateliér Seidel

022 Lipno / Orbis / počátek 50. let 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

023 Loučovice – kostely sv. Oldřicha a sv. Prokopa / Josef Seidel / asi 20. léta 20. stol. / archiv Museum Fotoateliér Seidel

024 Loučovice / Josef Seidel / kolem 1918 / SOkA Český Krumlov

025 Loučovice – železniční trať / Josef Seidel / 1914 / SOkA Český Krumlov

026 Čertovy proudy / Josef Wolf / 30. léta 20. stol. / archiv Jan a Blanka Reinhardtovi

027 Vyšší Brod / Josef Seidel / 1900 / SOKA Český Krumlov

028 Bílý mlýn / Josef Seidel / před 1918 / archiv Zdeňka Hamra

029 Rožmberk / Josef Wolf / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

030 Gabrielov – švýcarský dům / Josef Seidel / 1905 / archiv Zdeňka Hamra

031 Zátouň / autor neznámý / před 1918 / SOKA Český Krumlov

032 Větřní – Pečkovy mlýny / Josef Wolf / asi 20. léta 20. stol. / SOKA Český Krumlov

033 Spolí / Josef Seidel / 1909 / SOKA Český Krumlov

034 Český Krumlov / Micko / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

035 Černice / Josef Seidel / 30. léta 20. stol. / archiv Museum Fotoatelier Seidel

036 Rájov / Josef Seidel / před 1918 / archiv Zdeňka Hamra

037 Zlatá Koruna / Josef Wolf / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

038 Dívčí kámen – pohled z hradu / Josef Seidel / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

Po Vltavě od pramene na Zbraslav na dobových místopisných pohlednicích

96

039 Holubov – elektrárna / Josef Seidel / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

040 Pozdřaz / F. Künzl / před 1918 / archiv Zdeňka Hamra

041 Březí / Josef Seidel / 30. léta 20. stol. / archiv Museum Fotoateliér Seidel

042 Boršov / Josef Seidel / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

043 Poříčí / autor neznámý / před 1918 / archiv Zdeňka Hamra

044 České Budějovice / autor neznámý / před 1918 / archiv Zdeňka Hamra

045 Hluboká / autor neznámý / před 1918 / archiv Zdeňka Hamra

046 Hluboká / Josef Seidel / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

047 Hluboká obora / Josef Seidel / 20. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

048 Karlův hrádek / autor neznámý / 20. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

049 Purkarec / autor neznámý / 1909 / archiv Zdeňka Hamra

050 Jaroslavice / autor neznámý / 20. léta 20. stol. / archiv Rudolfa Kosteckého

051 U Bočků / nákladem B. Kučery / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

052 Hněvkovice / autor neznámý / 20. léta 20. stol. / archiv Rudolfa Kosteckého

053 Týn nad Vltavou / autor neznámý / 1899 / archiv Rudolfa Kosteckého

054 Soutok Vltavy a Lužnice / autor neznámý / kolem 1900 / archiv Rudolfa Kosteckého

055 Kořenso / foto Chocholáč / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

056 Újezd – vaziště vorů / nákladem B. Kučery / 20. léta 20. stol. / archiv Rudolfa Kosteckého

057 Nový Mlýn – elektrárna / autor neznámý / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

058 Horní Lipovsko / autor neznámý / kolem 1910 / archiv Rudolfa Kosteckého

059 Dolní Lipovsko / autor neznámý / 20. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

060 Horní Kotánek / autor neznámý / 20. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

061 Bouda / autor neznámý / před 1918 / archiv Zdeňka Hamra

062 Podolsko / nákladem Čenka Dunovského / 1940 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

Po Vltavě od pramene na Zbraslav na dobových místopisných pohlednicích

98

063 Saník / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Rudolfa Kosteckého

064 Červená nad Vltavou – viadukt / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

065 Červená nad Vltavou – kostel / Gustav Jilovský / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

066 Červenské proudy / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

067 U Lávičky / autor neznámý / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

068 Zvíkov / nákladem V. Ramaizl / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

069 Letošnice – elektrárna / foto Plichta / 20. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

070 Žďákov – pila / nákladem F. Cmunta / kolem 1910 / archiv Rudolfa Kosteckého

071 Žďákov / autor neznámý / 20. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

072 Orlík / Gustav Jilovský / 20. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

073 Velký Vír / foto Tichý / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

074 Mlýnec / autor neznámý / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

075 Podskalí / foto Plichta / 20. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

076 Korce / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

077 Těchnice / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

078 Bořim / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

079 U Zvonu / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

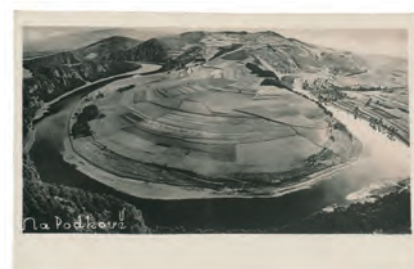
080 Orlické Zlákovice / Orbis / 50. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

081 Zavadilka / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

082 Solenice / Karel Resch / 40. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

083 Podkova / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

084 Šefrovná / foto Plichta / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

085 Voznice / autor neznámý / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

086 Proudkovice / Karel Resch / 40. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

Po Vltavě od pramene na Zbraslav na dobových místopisných pohlednicích

100

087 Kamýk nad Vltavou / Karel Resch / 40. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

088 Velká / Karel Resch / 40. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

089 Vestec – nový most / nákladem J. Příhoda / konec 30. let / archiv Vojtěcha Pavelčíka

090 Vestec / Karel Resch / 40. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

091 Zdrábek / Karel Resch / 40. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

092 Bučily / autor neznámý / 20. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

093 Bučilské proudy / nákladem A. Vystyd / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

094 Zvírotice / J. Rezek / před 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

095 Županovice / Karel Resch / kolem 1940 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

096 Svině – skalisko / Karel Resch / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

097 Cholín / B. Hečl / kolem 1920 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

098 Cholín – koželužna / nákladem J. Příhoda / před 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

099 Oboz / nákladem J. Příhoda / před 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

100 Smilovice – partie na Vltavě / Foto-fon / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

101 Sejce / nákladem J. Příhoda / 1927 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

102 Sejký ostrov / Foto-fon / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

103 Ústí / nákladem J. Příhoda / 20. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

104 Živohošť / nákladem J. Šťastný / před 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

105 Živohošť – přívos / nákladem J. Šťastný / před 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

106 Moráň / Josef Dvořák / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

107 Královská / autor neznámý / 30. léta 20. stol. / archiv Zdeňka Hamra

108 U Babora / Foto-fon / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

109 Na Skalici / Foto-fon / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

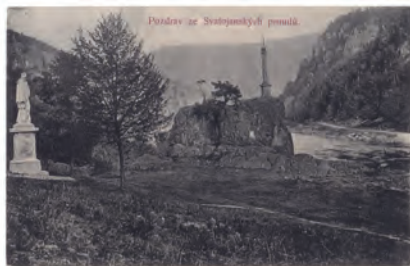
110 Nerealizovaný projekt přehradu u Slap / autor neznámý / 1927 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

Po Vltavě od pramene na Zbraslav na dobových místopisných pohlednicích

102

111 Hotel Záhoří / Orbis – Svět
v obrazech / 40. léta 20. stol. /
archiv Vojtěcha Pavelčíka

112 Svatojánské proudy / A. F. Wanner /
kolem 1910 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

113 Třebenice / A. F. Wanner / před 1918 /
archiv Vojtěcha Pavelčíka

114 Štěchovice – stavba přehrady /
A. F. Wanner / 1940 / archiv
Vojtěcha Pavelčíka

115 Štěchovice / Josef Dvořák /
před 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

116 Štěchovice – přístaviště paroplavby /
A. F. Wanner / před 1918 / archiv
Vojtěcha Pavelčíka

117 Brunšov / A. F. Wanner / před 1918 /
archiv Vojtěcha Pavelčíka

118 Šlemín / A. F. Wanner / před 1918 /
archiv Vojtěcha Pavelčíka

119 Mandát / A. F. Wanner / před 1918 /
archiv Vojtěcha Pavelčíka

120 Sv. Kilián / Josef Dvořák / 20. léta
20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

121 Ostrov u Davle / Josef Dvořák /
kolem 1930 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

122 Soutok Vltavy a Sázavy / Josef
Dvořák / kolem 1930 / archiv
Vojtěcha Pavelčíka

123 Sázava / Josef Dvořák / počátek 30. let 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

124 Davle / Josef Dvořák / před 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

125 Měchenice / Josef Dvořák / kolem 1930 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

126 Holubov / A. F. Wanner / před 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

127 Na Leznici / Josef Dvořák / kolem 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

128 Skochovice / J. Rezek / před 1918 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

129 Stavba přehrady ve Vraném / Josef Dvořák / 1934 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

130 Vrané nad Vltavou / Josef Dvořák / kolem 1925 / archiv Vojtěcha Pavelčíka

131 Strnady / Josef Dvořák / 30. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

132 Jarov / Josef Dvořák / 20. léta 20. stol. / archiv Vojtěcha Pavelčíka

133 Závist / autor neznámý / před 1918 / archiv Zdeňka Hamra

134 Zbraslav / autor neznámý / před 1918 / archiv Zdeňka Hamra

Mapová díla dokumentující řeku Vltavu

104

Vedle říčních map věnovaných přímo řece Vltavě lze mnoho dalších informací čerpat také z mapových děl, dokumentujících celé území českých zemí. Mezi takové se v rakouské monarchii 18. a 19. století řadila vojenská mapování, jimž předcházelo mapování Jana Kryštofa Müllera. Produkci map pro válečné a hospodářské účely měl na starosti Generální štáb ve Vídni, který řídil mapovací práce pro celou monarchii.

Dochovaly se mapy I., II. a III. vojenského mapování a Müllerova mapa Čech, jež představují stěžejní díla umožňující studium řeky a jejího okolí v širším kontextu. Od 1. čtvrtiny 19. století bylo v souvislosti s fiskálními potřebami mapováno také v rámci nově vznikajícího tzv. stabilního katastru, který doprovodily velmi podrobné mapy. Z nich v současnosti nejzajímavější jsou tzv. císařské povinné otisky, které byly ručně kolorovány a archivovány ve Vídni pro všechna tehdejší katastrální území.

Mapy I. vojenského mapování

Vzhledem k nedostatku kvalitních map padlo v polovině 18. století rozhodnutí, že bude vytvořena podrobná topografická mapa habsburské monarchie. Téměř celou tehdejší monarchii se podařilo zmapovat za 23 let. V našich zemích toto mapování, někdy také zvané Josefské, probíhalo v 60. letech 18. století, konkrétně Čechy byly zpracovány mezi lety 1764 a 1767. Mapování probíhalo v poměrně velkém měřítku 1 : 28 800,

vybrané oblasti i v polovičním. Hodnota byla odvozena z požadavku, aby vzdálenost 1 000 pochodových kroků (400 vídeňských sáhů) odpovídala vzdálenosti jednoho vídeňského palce (26,34 mm) zobrazené na mapě. Jeden mapový list zobrazoval území 209 km² na ploše 618×408 mm. Celá monarchie byla složena z 5 400 takových sekcí.

Přesnost map velmi utrpěla absencí měřické geodetické sítě. Používaly se vesměs metody založené na odhadech či krokování a jen částečně grafické protínání pomocí měřického stolku. Mapovaly se pouze polohopisné prvky, většinou vojensky důležité: komunikace rozlišené podle sjízdnosti, různé typy budov (kostely, mlýny), využití půdy (orná půda, louky, lesy, pastviny), vodní toky a plochy, mosty a lávky. Jednotlivé složky byly barevně rozlišeny, a proto je bylo možné snadno identifikovat. Mapy byly ručně kolorovány. Reliéf terénu byl vyjádřen lavírováním – kreslířskými šrafami. Výškopis však měřen nebyl.

Byl vytvořen i vojensko-topografický popis území, který obsahoval další informace, které v mapě nebyly, např. šířka a hloubka vodních toků, stav silnic, cest, zásobovací možnosti a další. V Čechách bylo vytvořeno 273 mapových sekcí a 19 svazků vojensko-topografického popisu. Význam I. VM spočívá především v jeho podrobnosti a písemném operátu a v době jeho zhotovení – tedy zobrazuje největší rozkvět kulturní

barokní krajiny a před nástupem průmyslové revoluce.

Mapy II. vojenského mapování

Jednalo se o první mapování celé monarchie již s geodetickými základy a tedy výrazně přesnější než předešlé. Matematické základy byly odvozeny z map stabilního katastru – bylo použito Cassiniho transversální válcové zobrazení ekvidistantní v kartografických polednicích, v různých souřadnicových soustavách.

Měřítko se od I. vojenského mapování nezměnilo, Čechy byly mapovány v letech 1842–1852. Reliéf byl nově vyznačen tzv. Lehmannovými sklonovými šrafami, které svou polohou naznačovaly směr svahu a silou jeho strmost nejdříve v barvě černé a později v hnědé barvě a byly konstruovány na matematickém základu. Výškopis však stále nebyl měřen, zobrazeny byly pouze výšky bodů trigonometrické sítě.

Mapy III. vojenského mapování

Především rozmach industrializace byl podnětem pro zahájení dalšího, třetího vojenského mapování. Důležitou změnou bylo zejména zařazení přesnějšího výškopisu, který byl hlavním neduhem předchozího mapování. Po zavedení metrické soustavy v Rakousko-Uhersku

Zdroj snímků vojenského mapování: © Austrian State Archive / Military Archive, Vienna; © Laboratoř geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně – www.geolab.cz; © Ministerstvo životního prostředí ČR – www.env.cz.

01 I. vojenské mapování. Výřez listu okolo dnešního Kamýku nad Vltavou. Zdroj: viz poznámka.

02 II. vojenské mapování. Výřez listu okolo dnešního Hluboké nad Vltavou. Zdroj: viz poznámka.

03 III. vojenské mapování. Výřez listu okolo dnešního Orlíku nad Vltavou. Zdroj: viz poznámka.

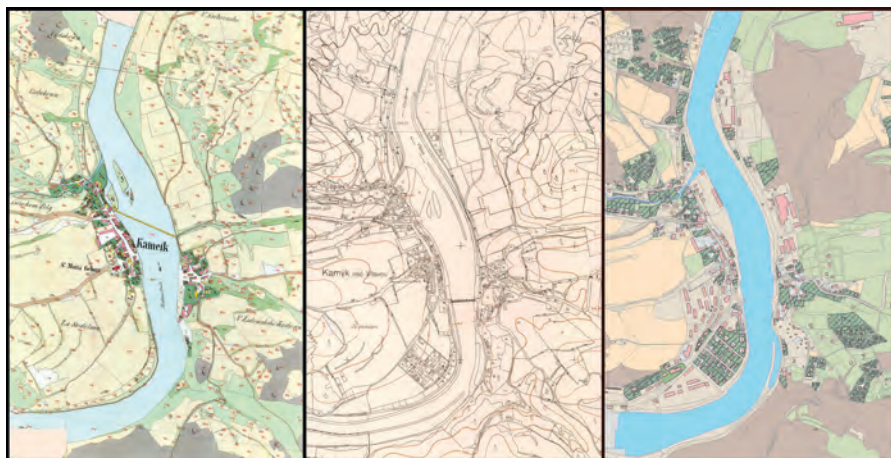
v roce 1875 bylo změněno i měřítko na 1 : 25 000, v němž vznikaly originální tzv. topografické sekce, v rukopisných originálech jedenáctibarevné. V Čechách se mapovalo v letech 1874–1880. Kromě polohopisu, kresleného smluveným znakovým klíčem, byl také zobrazen výškopis, a to kótami, šrafami a vrstevnicemi po 20 m, v plochých územích i po 10 m.

Čtyři takové sekce se spojovaly do tzv. speciální mapy 1 : 75 000, která již nebyla kolorovaná. Tyto mapy, někdy nazývané speciálky, byly patrně nejoblíbenější mapy z rakousko-uherské produkce, lze je nalézt v mnoha exemplářích a byly v dobách rozkvětu turismu u nás využívány i jako základ map v průvodcích či map turistických, neboť III. vojenské mapování bylo posledním mapovým dílem provedeným na našem území před vznikem samostatného Československa v roce 1918.

PODROBNÁ VELKOMĚŘÍTKOVÁ MAPOVÁ DÍLA

Mapy stabilního katastru

Na základě patentu vydaného v roce 1817 Františkem I. započalo vyměřování půdy za účelem výpočtu pozemkové daně. Základem byl přesný soupis a geodetické zaměření veškeré půdy, tzv. stabilní katastr. V českých zemích vznikala potřebná trigonometrická síť v letech 1821–1840, v letech 1826–1843 pak v Čechách probíhalo samotné mapování. Mapy byly vyhotovovány v měřítku 1 : 2 880 po jednotlivých katastrálních územích. Hranice byly v terénu vyšetřeny a označeny, zaměřené pozemky očíslovány a zobrazeny jako parcely. Tento katastr daně pozemkové platil až do roku 1927. Již od začátku byly také vytvářeny čistokresby ručně kolorovaných tzv. císařských povinných otisků, které se archivovaly. Představují dnes nejpodrobnější a ucelené mapové dílo velkého měřítko.

04 Srovnání podrobných mapových podkladů v oblasti Kamýku nad Vltavou – stabilní katastr, SMO-5 a RÚIAN.

Státní mapa 1 : 5 000 – odvozená (SMO-5)

Toto podrobné mapové dílo, vydávané postupně od roku 1950, bylo kombinací polohopisu odvozeného z katastrálních map a výškopisu převzatého z různých vhodných existujících podkladů, například z topografických map v systému S-1952. Polohopis zobrazoval sídla, dopravní síť, vodstvo, lesy, správní hranice a značkami místopisné podrobnosti, jako jsou mosty, kříže, sochy, komíny, věže apod., vše v šedé barvě. Výškopis byl znázorněn hnědými vrstevnicemi, výškovými kótami a podle potřeby technickým nebo topografickým šrafováním včetně popisu.

Vojenské topografické mapy

Od 50. let začalo vznikat nové topografické mapové dílo na základě vyhodnocení fotogrammetrických leteckých dat, což výrazně urychlilo celé mapování. První mapy v měřítku 1 : 25 000, graficky dle tehdejšího sovětského vzoru, byly dokončeny do roku 1957 a na toto mapování navázalo další, které do roku 1971 pokrylo území tehdejšího Československa mapami ve velmi podrobném měřítku 1 : 10 000. Vzhledem k datu vzniku zejména měřítko 25 tisíc ukazuje řeku Vltavu ještě bez většiny změn 2. poloviny 20. století, pouze

vodní nádrž Slapy je již vyznačena v zatopeném stavu. Tyto mapy si lze prohlédnout také na podlaze.

Registr územní identifikace, adres a nemovitostí (RÚIAN)

RÚIAN je jedním ze čtyř základních registrů ČR dle zákona č. 111/2009 Sb. a jsou v něm vedeny pro veřejnou správu závazné údaje o administrativním územním členění, budovách a adresách. Atributy těchto údajů jsou identifikační (kódy, názvy, například parcelní číslo, kód obce) a lokalizační (například definiční body, hranice a vazby na další jednotky, například příslušnost obce k obci s rozšířenou působností). Údaje RÚIAN jsou dostupné pomocí tzv. veřejného dálkového přístupu a představují aktuální data s úrovní podrobnosti katastrální mapy, tedy vhodná např. pro studium vývoje krajiny, urbanizace apod.

05 Původní tok Vltavy před zátopem Lipna na TM25. Topografické mapy ČSSR. Ústřední archiv zeměměřictví a katastru.

Staré rukopisné mapy řeky Vltavy

106

01 Mapa A

Řeka Vltava, naše nejdelší a patrně neznámější řeka, spolu se svým okolím představuje území, kde došlo ve 20. století vlivem výstavby tzv. Vltavské kaskády k výrazným změnám říční krajiny. Krajina dávno před budováním těchto hydrologických děl je zachycena na starých rukopisných mapách řeky, zobrazujících tok a průběh jeho úprav během 18. a první poloviny 19. století.

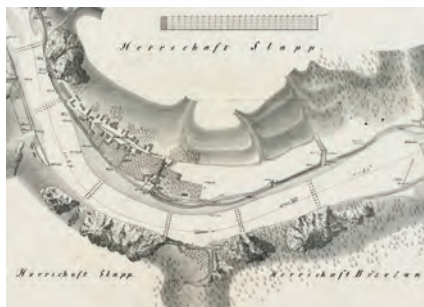
Řeka Vltava byla významnou dopravní tepnou i zdrojem vodní

06 Panoramatický náčrt řeky Vltavy – tzv. Altmannovo panorama (1640). Zdroj: Národní archiv v Praze.

07 Přehledka kladu listů vybraných představovaných map. Podkladem je Základní mapa ČR, © ČÚZK.

02 Mapa B

síly. Obchod se dřevem a cennou solí byl na této řece závislý. Již od dob Karla IV. a dále v 16. století probíhaly různé splavňovací práce. Jejich intenzita znovu narůstala od 17. století. S rozvojem zeměměřičtví a kartografie vznikaly první říční mapy, především pro potřeby zlepšení možnosti dopravy po řece a řízení splavňovacích prací.

Zhruba do konce 17. století byly náčrty, mapy a plány Vltavy a Labe pořizovány bez přesnějších měření a bez měřítek (příklad na **06**). Nejstarší nedatovaná kreslená mapa Vltavy z Prahy do Mělníka pochází z doby kolem roku 1600.

Po roce 1770 začalo v souvislosti s posledními pracemi na splavnění řeky (dokončeným roku 1777) vznikat větší množství map a plánů, dokumentujících především okolí řeky, plavební překážky, jezy a výhony, potahové stezky a další plavebně důležité informace.

V archivních fondech byla dohledána pětice rukopisných map, vzájemně různých co do obsahu, zpracování i úrovně podrobnosti. Dvě mapy poskytl Národní archiv v Praze a další tři exempláře SOA v Třeboni, pobočka v Českém Krumlově.

Mapa A

Mapa je v knižní podobě a německý text na deskách napovídá, že pochází z poloviny 18. století, nicméně není přesně datována. Jako titul je též uvedeno *Böhm. Generalien Mappen – Darstellung des Moldauflusses*. Je uložena ve SOA v Třeboni,

03 Mapa C

na pobočce v Českém Krumlově (sign. 401). Mapa znázorňuje řeku Vltavu v rozsahu větším než většina ostatních v té době zpracovaných děl – zhruba od Loučovic po Prahu.

Mapa je zpracována formou samostatných grafických listů spojených vazbou a označených římskými číslicemi I až XX. Mapové pole je velké 42×26,6 cm, netvoří však vždy přesný obdélník. Listy na sebe mají zřejmě navazovat, ovšem určité části řeky nejsou na mapě vůbec zachyceny. Na rozdíl od ostatních map tato obsahuje největší množství vysvětlujících textů v němčině – legendy se vyjadřují např. k jezům, mlýnům, lávkám, peřejím či dalším k řece přiléhajícím jevům, označují místa neschůdná nebo obtížná pro plavbu, uvádějí příslušnost sídel nebo budov k panstvím a další, mnohdy až velmi obsírně vyprávěné informace.

Mapa B

Další mapa je bez názvu a datace ve formě 94 jednotlivých mapových listů o velikosti zhruba 34,5×29,0 cm. Jde o černobílou mapu velkého měřítká vycházející z map stabilního katastru, zpracovanou po polovině 19. století. Mapa je uložena v Národním archivu v Praze, fond 283, sign. C VII 3/1–94. Rozměr mapového pole na listech je přibližně jednotný a dílo zobrazuje v měřítku 1 : 2 880 úsek od pramene řeky až k Praze. Popis na mapě je v němčině a na mapě se nenacházejí další poznámky. Hlavní zajímavostí této mapy je však především množství číselných informací

04 Mapa D

k toku jako takovému – šířemi, hloubkami či rychlostmi toku jsou mapové listy hustě pokryty a přinášejí tedy podrobné hydrologické informace o stavu tehdejší vodní cesty.

Mapa C

Situations Plan des Moldau Flußes

Nedatovaná mapa s tímto názvem je v podobě dvou samostatných pásů a pochází ze SOA v Třeboni, pobočky v Českém Krumlově. Jeden pás zobrazuje území České Budějovice až Zvíkov (sign. 1638), na druhém pásu je znázorněno území od Zvíkova po Prahu (sign. 1636). Šířka pásů činí 47 cm, délka je vždy více než 3 m. Popis na mapě je v němčině. Vzhledem k průpichům v mapě je pravděpodobné, že sloužila jako základ pro další obdobné kopie,

05 Mapa E

jak bylo v době tvorby rukopisných map běžné. V archivu byly také exempláře dalších obdobných map identifikovány. Dílo neuvádí měřítko; jeho vypočtená hodnota se pohybuje okolo 1 : 21 000.

Mapa D

Moldau Charte

Mapa z roku 1776 s názvem *Moldau Charte* je ve formě 41 jednotlivého mapového listu. Listy jsou uloženy ve fondu 168, sign. C 14/1–41 v Národním archivu v Praze. Mapa je podepsána autorem Josefem Eberstem a bývá po něm někdy nazývána. Zobrazen je úsek od soutoku Vltavy s Malší až ke staroměstskému jezu.

Mapa je kreslena na základě geometrického zaměření a je na ní zachycen stav řeky po dokončení

vodních staveb v roce 1776. Různá období jsou odlišena barvami. Dílo bylo vytvořeno skupinou školených úředních zeměměřičů. Jejím základem mohly být příslušné sekční listy I. vojenského mapování, což není doloženo, ale je to teoreticky možné, protože již v roce 1767 bylo mapování Čech dokončeno. Mapa představovala určitý přelom v mapování českých řek.

Mapa E

Böhm. Generalien Mappen – Darstellung des Moldauflusses

Mapa je pravděpodobně z roku 1768 podle datace na deskách, mapové pole dále nese titul *Carte ideale de la Moldau*. Mapa je uložena v SOA v Třeboni (sign. 402) v podobě leporela o rozměrech 540×35 cm. Pravděpodobně se jedná o předchůdce Fremonte-Mrázovy mapy Vltavy z Prahy do Českých Budějovic, která byla orientační pomůckou pro inspekční plavbu r. 1769 – na mapě chybějí např. některé poznámky a celkově se jeví jako její zjednodušené provedení. Matyáš Mráz svou mapu nakreslil roku 1769.

Měřítko je přibližně 1 : 28 000, zhruba shodné s I. vojenským mapováním. Vybrané lokality jsou podrobněji popsány. Názvy jednotlivých mapových polí jsou ve francouzštině, některé popisy jsou v němčině. Týkají se popisu současného stavu, i rady, návrhy a rozhodnutí, které jezy a propusti upravit, které mlýny vykoupit a pily přeložit, kde prorazit průpichy nebo kde obnovit potahovou stezku.

08 Rukopisné mapy řeky Vltavy

prvek	mapa A	mapa B	mapa C	mapa D	mapa E
vznik	1768	polovina 18. století	po vzniku SK (40./50. léta 18. století?)	není známo	1776
archiv	SOA v Třeboni, pobočka Český Krumlov	SOA v Třeboni, pobočka Český Krumlov	Národní archiv v Praze	SOA v Třeboni, pobočka Český Krumlov	Národní archiv v Praze
úsek zobrazení	České Budějovice až Praha	Loučovice až Praha	pramen řeky až Praha	České Budějovice až Zvíkov, Zvíkov až Praha	soutok s Malší až Praha
podoba mapy	leporelo	knih	jednotlivé ML	dva pásy	jednotlivé ML
typ mapy	rukopisná	rukopisná	rukopisná	rukopisná	rukopisná
jazyková forma	francouzština, němčina	francouzština, němčina	němčina	němčina	němčina
typ písma	latinka – humanistická kurzíva	promícháno více typů	latinka – humanistická kurzíva	latinka – humanistická kurzíva	latinka – humanistická polokurzíva
materiál	ruční papír	ruční papír	ruční papír	ruční papír	ruční papír
typ měřítka	grafické	bez měřítka	grafické	grafické	grafické

Rekonstrukce původního údolí Vltavy před výstavbou Vltavské kaskády

108

Archivní zdroje prostorových dat (mapy, letecké snímky) umožňují provádět rekonstrukce a 3D vizualizace zaniklé krajiny. Tato plakátová prezentace se věnuje rekonstrukci 300 km dlouhého „předpřehradního“ údolí Vltavy zatopeného soustavou vodních nádrží v celkovém rozsahu od pramene Vltavy na Šumavě k soutoku s Berouňkou. Pro účely rekonstrukce zaniklého georeliéfu byly podrobně vyzkoušeny metody založené na archivních leteckých snímcích a starých mapách. Rekonstrukce tak rozsáhlého území je výjimečná, neboť celková plocha, která je předmětem rekonstrukce, činí 1670 km². (01)

Pro rekonstrukci údolí Vltavy jsme použili následující pracovní postup:

1. Výběr a zpracování map

Na základě zkušebního zpracování různých typů archivních dat, ze kterých je možné odvodit výškopis, byly pro rekonstrukci původního říčního údolí zvoleny mapy prvního vydání Státní mapy odvozené 1 : 5 000 (SMO-5). Jedná se o nejstarší mapovou sadu, která kompletně pokrývá celou Českou republiku a obsahuje výškopisné informace ve formě vrstevnic a výškových kót. První vydání SMO-5 zahrnuje mapy vydané mezi roky 1950 až 1959.

2. Vektorizace vrstevnic

Velký důraz byl kladen na přesnou digitalizaci vrstevnic. Celková délka digitalizovaných vrstevnic je více než 26 000 km – proto byl zvolen způsob poloautomatické vektorizace.

Digitalizované vrstevnice pocházejí z nejstarší ucelené mapové řady, která pokrývá celé zájmové území. Přestože jednotlivé mapové listy pocházejí z jedné mapové série, obsahují vrstevnice s různými intervaly odvozené z různých výškopisných map a dalších datových zdrojů. S ohledem na to není celá oblast pokryta vrstevnicemi o homogenním intervalu, ale

interval vrstevnic se mění od 1 m (nejpodrobnější) až po interval 20 m (nejobecnější). (02, 03)

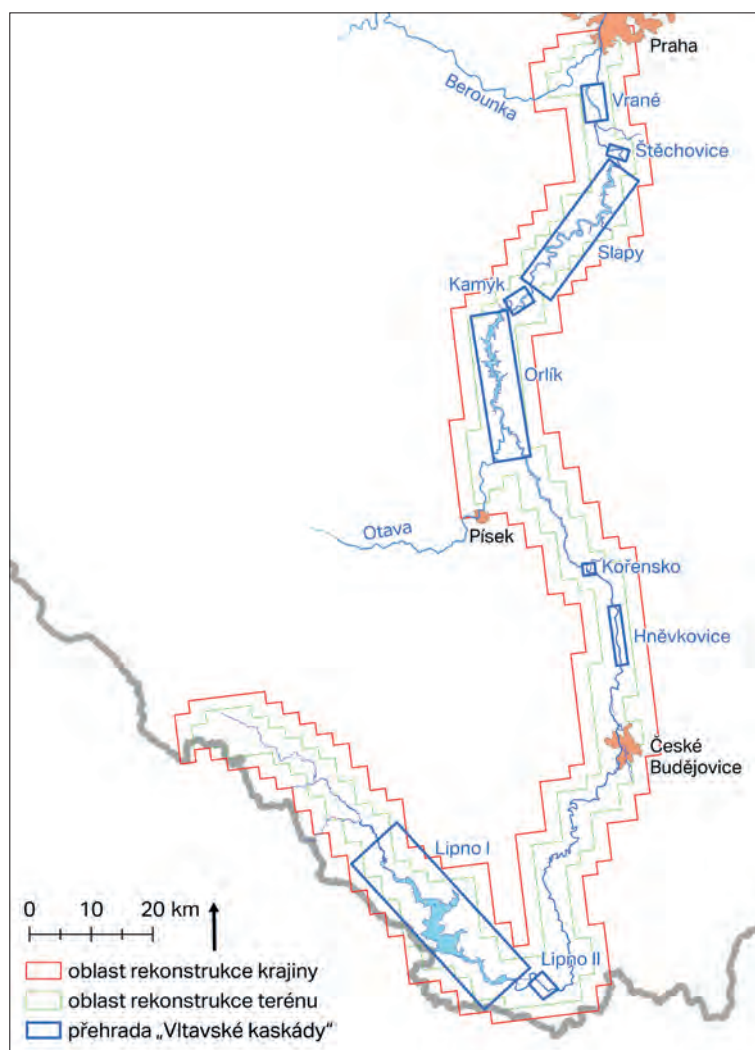
3. Tvorba DMR (digitálního modelu reliéfu)

Výsledný DMR primárně slouží jako podklad pro 3D tisk. Základním požadavkem bylo, aby vodní hladina řeky Vltava byla plochá, se sklonem odpovídajícím okolnímu terénu. Tento požadavek není realizovatelný pouze s využitím vektorizovaných vrstevnic. Do tvorby DMR tak byla zařazena další datová sada – výškové body podélného profilu Vltavy, odvozené z mapy z roku 1940. Tvorba DMR byla rozdělena na dva kroky – vodní tok a blízké okolí byl vytvořen jako triangulovaná

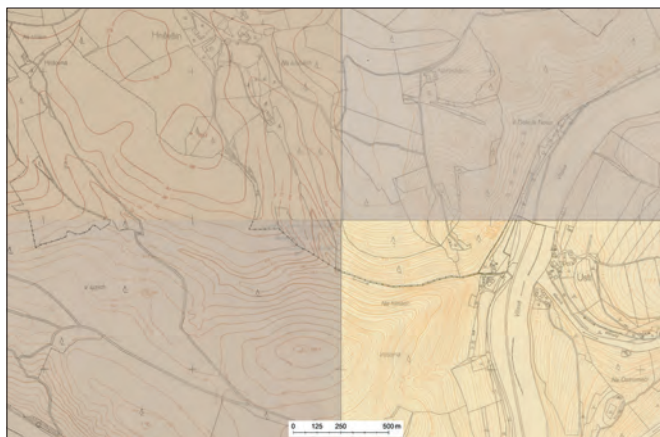
sít (tzv. TIN), která zachovává rovnou hladinu řeky, a zbytek oblasti, který byl odvozený rastrovou interpolací. Výsledný DMR je pak tvořen spojením těchto dvou přístupů. (04, 05)

4. Využití DMR pro různé typy vizualizací

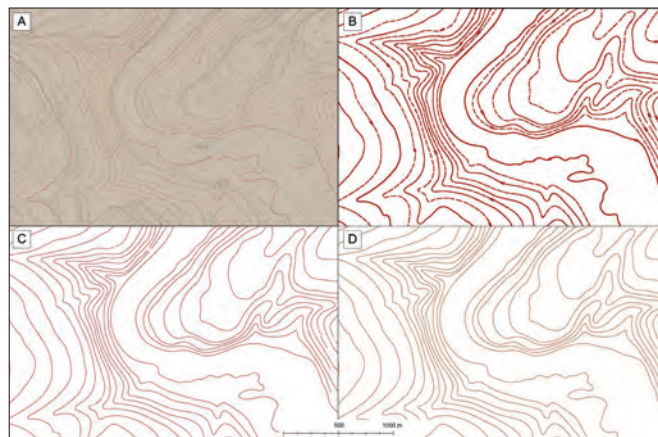
Výsledný DMR byl použit jako vrstva reprezentující původní tvar krajiny v prostředí mapové aplikace, pro vizualizace historického území formou virtuálních modelů, kde po opatření texturou tvořil základ celé 3D scény, a dále jako podklad pro vytvoření fyzických 3D modelů metodou CNC frézování a ručního kolorování pro oblasti vodních nádrží Lipno I, Orlík a Slapy. (06)

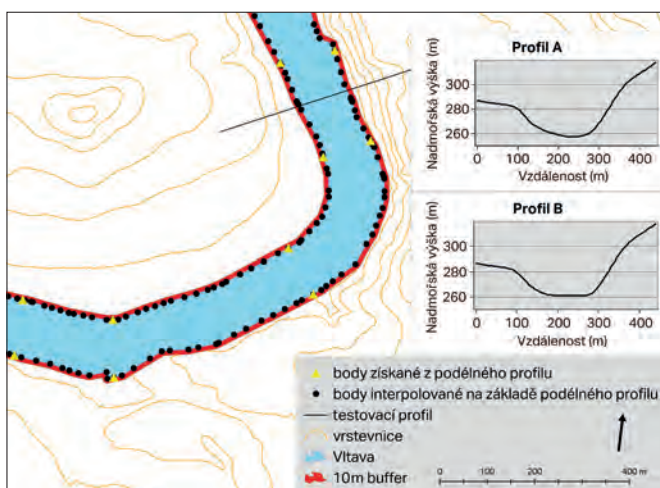
01 Vymezení sledovaného území podél toku Vltavy.

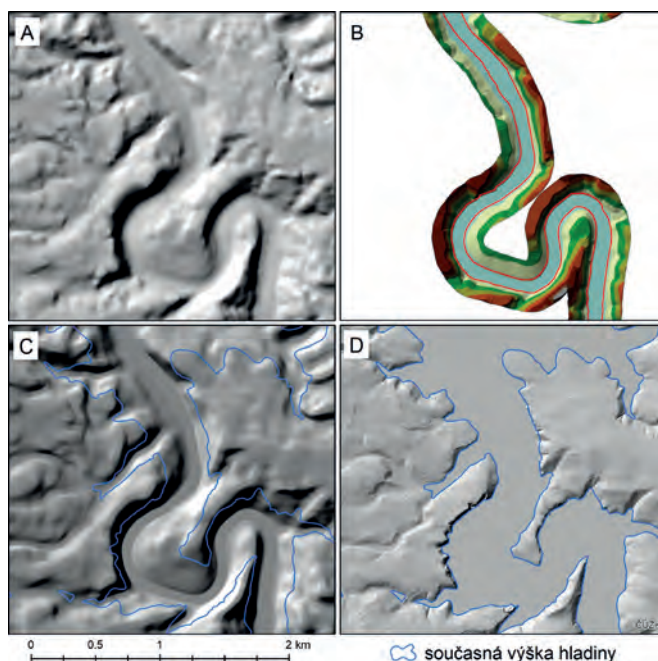
02 Georeferencované mapy SMO-5 složené do bezešvé mapy. Ukázka různorodého intervalu vrstevnic sousedních mapových listů.

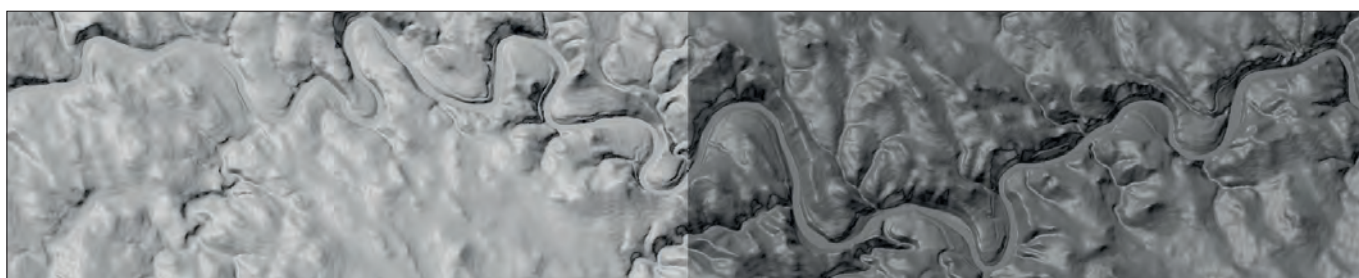
03 Poloaufomatická vektorizace vrstevnic. A – vstupní mapa. B – rastr převedený na dvě barvy a modifikovaný v prostředí ArcScan. C – surová vektorová data. D – manuálně vyčištěná vektorová data.

04 Výšková data použitá pro interpolaci – vrstevnice a body definující výšku hladiny Vltavy. Profil A ukazuje výsledek interpolace z vrstevnic, Profil B pak výsledek kombinace rastrové interpolace a triangulované sítě (zachovaná rovná hladina řeky).

05 Výřez výsledného DMR v oblasti Orlíku. A – DMR interpolovaný z vrstevnic. B – vodní tok a blízká oblast vytvořená jako TIN. C – spojení A a B dohromady. D – současný stav.

06 Ukázka rekonstrukčního 3D modelu v místě současné vodní nádrže Slapy připraveného na 3D tisk.

Zaklesnutí hladiny VD Orlík v zimě 2019/2020

110

Na přelomu let 2019 a 2020 se veřejnosti naskytla neobvyklá možnost alespoň částečně nahlédnout pod hladinu Vltavy v prostoru současného vodního díla Orlík. V zimním období se sice hladina nádrže snižuje pravidelně, ale v období říjen 2019 až březen 2020 byla hladina přehrady snížena o poznání více.

Důvodem byla plánovaná rekonstrukce a rozšíření lodního výtahu v prostoru hráze vodního díla. Hladina nádrže byla snížena oproti běžnému stavu až na úroveň kolem 336 m n. m., tedy v průměru o cca 14 m. Při této příležitosti bylo také prováděno prohlubování plavební dráhy mezi Pašovicemi a Kořenskem. Pokles hladiny se vzhledem k maximální hloubce nádrže 61 m nemusí jevit nijak velký, přesto byly břehy jezera na mnoha místech významně obnaženy. Přibližně v patnáctikilometrovém úseku, na konci vzdutí jezera mezi Sv. Janem u Chřeštic a Kořenskem, se pak řeka vrátila do svého původního koryta tak, jak ji znali naši předkové před výstavbou vodního díla.

Na březích se z vody vynořily zbytky potahových stezek, říčních navigací, původních samot, jezů, vorových propustí, mlýnů a mostů. To mělo za následek nebyvalý zájem veřejnosti, která o víkendech pořádala na některá zajímavá místa výlety, a při pěkném počasí zde bylo opravdu živo. Touto „povltavskou turistikou“ bylo v důsledku dobré dopravní dostupnosti zasaženo hlavně Podolsko a nejbližší okolí. K dalším zajímavým lokacím, zájem veřejnosti stíženým již o poznání méně, byly například i letoviště a mlýn v Červené nad Vltavou, Saník, Rejzík, Nový Mlýn a Hladná. Některé někdejší stavby byly na obnaženém dně velmi dobře patrné, na jiných místech však téměř vše překryly mohutné nánosy bahna, které původní koryto řeky zcela změnily.

01 Letecký snímek obnaženého jezu na Novém mlýně.
Stav z 11. 12. 2019, Laboratoř fotogrammetrie, ČVUT v Praze, Fakulta stavební.

NOVÝ MLÝN

GPS 49°16'26,746"N, 14°20'13,290"E

Na někdejší zaniklé stavby dnes upozorní snad jen rozpadající se stanoviště ovládání jezu na levém břehu a nevelký, vegetací zarostlý ostrůvek u břehu pravého (01). Při významnějším zaklesnutí hladiny jde ovšem o jednu z nejzajímavějších lokalit na odkrytém dně.

Na tomto místě se na Vltavě před napuštěním VD Orlík nacházel jez a u pravého břehu stával již v 18. století připomínaný mlýn s názvem Nový mlýn. Mlýn zde fungoval až do počátku 20. let 20. století, kdy ho koupilo Schwarzenberské panství, a mlynář se odstěhoval na nedaleké Kořensko. Mlýn byl pak postupně přebudován na tehdy moderní hydroelektrárnu, která byla dokončena

02 Celkový pohled na řeku s jezem a areálem elektrárny Nový mlýn na fotografii z 30. let 20. století. Archiv Zdeňka Hamra.

v roce 1929 a sloužila jako zdroj energie pro nedaleký pivovar v Protivíně. Při přestavbě byl přebudován i jez, který byl zvýšen na 2,8 m. Na místě mlýna byla postavena budova elektrárny s turbínami (02). Aby bylo možné přes takto vysoký jez zachovat plavbu, byla u levého břehu postavena mohutná, 62 m dlouhá retardérová propust s 22 žebry pro zpomalení odtoku vody.

Většina těchto staveb je dodnes zachována v řečišti Vltavy. Chybí jen obytné a hospodářské budovy na pravém břehu a samotný objekt elektrárny.

Při poklesu hladiny je tak možné na řece spatřit u levého břehu krásně zachovanou vorovou propust i s ocelovou klapkou. Řeku stále přehrazuje nepoškozený, téměř 3 metry vysoký jez. U pravého břehu stále stojí ledolamy, dobře je patrné někdejší umístění česel na vtoku do elektrárny, bahnem z části zanesený náhon i zbytky objektu s generátory.

Při bagrování dna pod Kořenskem a občasném souvisejícím zastavení průtoku Vltavy byly těsně nad kamenným jezem dokonce patrné i zbytky (hrana jezu i oba sruby) původního starého jezu Nového mlýna, který se zde nacházel ještě před vybudováním elektrárny.

REJZÍKOV

GPS 49°17'7,326"N, 14°20'28,160"E

V současnosti se na levém břehu nalézá rekreační zařízení a není patrný žádný náznak někdejší existence poměrně rozsáhlého objektu v řečišti Vltavy. I zde se nacházel jez s vorovou propustí a budova mlýna při levém břehu. Mlýn je zde doložen již roku 1669. V 18. a 19. století je zde doložena i plavecká hospoda. V letech 1915–17 nechal nový majitel mlýn přebudovat na hydroelektrárnu, která zásobovala stejnosměrným proudem nedaleké Vodňany. V roce 1926 město Vodňany elektrárnu odkoupilo.

Při dostatečném poklesu hladiny je na dně jezera dodnes velmi dobře zachovalý jez s téměř nepoškozenou vorovou propustí u pravého břehu (03). Na celém pravém břehu je velmi dobře patrné kamenné obložení a regulace břehu řeky včetně železných kruhů pro uvázání pramenů a loděk. Vzhledem ke skutečnosti, že řeka zde tvoří mírný levotočivý zákrut, na levém břehu se toho do dnešních dní mnoho nezachovalo. Přibližně od poloviny původního řečiště je levý břeh zanesen značnou vrstvou bahna. Levá polovina jezu tedy není viditelná. Stejně tak náhon k elektrárně a poměrně dlouhá strouha není vůbec patrná. Po rozsáhlých ruinách budov není ani památky, vše na levé straně řeky je překryto několikametrovou vrstvou bahna. Při pozvolném

03 Letecký snímek obnaženého údolí se zbytky jezu a vorové propusti u elektrárny Rejzíkovo. Stav z 11. 12. 2019, Laboratoř fotogrammetrie, ČVUT v Praze, Fakulta stavební.

vysychání a poklesu naplavenin je však po nějaké době možné na místě budovy elektrárny pozorovat náznak objektu obdélníkového tvaru, který napovídá, že nějaké zbytky budov se pod vrstvou bahna jistě dochovaly.

Zajímavá je skalní výklenková kaplička, nacházející se na pravém břehu řeky nedaleko od Rejzíkova. Dnes již téměř zcela zničena, za normálního stavu vody vykukuje nad hladinu jen obloukový portál. Zbytek kaple je zcela rozpadlý a při snížení hladiny řeky ji připomíná jen hromada cihel na dně jezera (04).

04 Zbytky skalní kaple nad Rejzíkovem na pravém břehu. Horní část oblouku vystupuje nad hladinu i při běžném stavu vody. Foto: Vojtěch Pavelčík (15. 11. 2019).

05 Celkový pohled na řeku v oblasti Rejzíkovo a směrem k Hornímu Lipovsku. Jez s propustí je dobře patrný, zbytky elektrárny a strouhy lze pod nánosem bahna u levého břehu jen vytušit. Foto: Jiří Jiroušek (7. 11. 2019).

06 Areál elektrárny Rejzíkovo při pohledu z pravého břehu Vltavy v září 1959. Archiv Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

07 Odtoková strouha pod elektrárnou Rejzíkovo. Objekt již částečně demolovaný. Foto: Josef Dostál (cca 1960). Archiv Městského muzea v Týně nad Vltavou.

08 Zachovaný jez a vorová propust při pohledu z levého břehu Vltavy. Foto: Vojtěch Pavelčík (10. 12. 2019).

Zaklesnutí hladiny VD Orlík v zimě 2019/2020

112 **PODOLSKO**

GPS 49°21'24,773"N, 14°16'22,976"E

Podolsko je dnes známé především díky svému železobetonovému obloukovému mostu přes údolí Vltavy. Na pravém břehu se nachází zimoviště lodí s lodním výtahem a chatová osada. Při běžném stavu vody nejsou po původní zástavbě žádné patrné zbytky. Existenci původního řetězového mostu naznačuje jen komunikace sestupující k Vltavě z obou břehů (09).

Již od nepaměti se právě v těchto místech nacházel poměrně významný přívoz přes řeku, který ovšem po výstavbě císařské silnice mezi Pískem a Tábořem kapacitně nepostačoval. Proto byl v letech 1847–48 vybudován řetězový most s dřevěnou mostovkou a s dvěma kamennými podpěrnými pilíři. Na řece se nacházel jez s poměrně velkým mlýnem a na pravém břehu nevelká osada zvaná Podolsko. V letech 1939–42 byl starý most nahrazen novým železobetonovým mostem, který slouží svému účelu dodnes (10). Řetězový most z roku 1848 byl v roce 1959 prohlášen technickou památkou a byl rozebrán. V roce 1974 byl znovu sestaven na Lužnici u obce Stádlec.

Zaklesnutí hladiny VD Orlík v zimě 2019/20 sice na Podolsku nedosahovalo takové úrovně, aby se zde řeka vrátila zcela do původního koryta, přesto i tak byly odkryty velmi zajímavé zbytky původní zástavby. Díky dobré dostupnosti autem se při zaklesnutí hladiny stalo Podolsko veřejností nejnavštěvovanější lokalitou.

Na levém břehu byla velmi dobře patrná komunikace sestupující až k někdejšímu nájezdu na řetězový most. Na silnici je dodnes dochovaný kamenný obloukový mostek přes potok. Mezi silnicí a řekou byly dobře patrné zbytky usedlosti (obytné a hospodářské budovy + stodola U Mářů). Kousek níže, v ohybu silnice směrem k někdejšímu mostu, zbytky

09 Letecký snímek údolí Vltavy v okolí mostu u Podolska. Stav z 11. 12. 2019, Laboratoř fotogrammetrie, ČVUT v Praze, Fakulta stavební.

cihlového domku výběřčího mýta. Přímo pod levobřežním obloukem nového mostu pozůstatky dalších budov, u řeky zbytky dlážděné silnice a nájezdu na most, včetně kamenných kuželů chránících mostní pilíře před poškozením kol povozů. Pod nánosem bahna lze tušit rozvalené části kamenných bloků sloužících k ukotvení řetězců mostu.

Na pravém břehu bylo možno při nejnižším stavu vody vejít na původní pravobřežní nájezd na most, ještě s původní dlažbou a z části zaasfaltovaným povrchem, i s původními žulovými patníky. Opět velmi dobře zachované a zde i dobře viditelné bloky pro ukotvení mostních řetězců.

Na obou stranách mostní kamenné brány byly viditelné dva betonové bunkry vz. 37. U nájezdu na most zbytky budovy a vchodu

do sklepa, trochu výše proti proudu, u ústí Budovického potoka, zbytky zdí dalších dvou usedlostí. Pod mostním obloukem je patrná srovnaná plošina po dalším objektu. Části původní silnice na pravém břehu byly překryty stavbou lodního výtahu. Vedle něho na břehu patrné zbytky areálu Charyparova hostince a poblíž bylo možné při nejnižším stavu vody spatřit nad hladinu vystupující střechu dalšího betonového bunkru vz. 37, který původně stál v cípu zahrady patřící k mlýnu. Z areálu mlýna byly patrné jen zbytky rozvalin hospodářských budov v horní části dvora. Budova mlýna byla srovnána se zemí a skryta pod hladinou Vltavy. Stejně tak nebyl vidět ani jez s vorovou propustí. Další budovy níže po proudu řeky u ústí Jetětického potoka již byly patrné jen v náznacích.

10 Nový a starý most na Podolsku při pohledu z pravého břehu. Foto z přelomu 30. a 40. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

11 Pohled po proudu řeky na jez a areál Honsova mlýna z mostovky. Foto z 50. let 20. století. Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

ČERVENÁ NAD VLTAVOU

GPS (mlýn) 49°21'24,773"N, 14°16'22,976"E;
GPS (kostel) 49°24,04508'N, 14°14,33170'E

Na stav před napuštěním VD Orlík v současnosti upomíná jen nad zátopovou čáru „přenesená“ stavba původně románského kostela sv. Bartoloměje připomínaného již roku 1190. Nespornou dominantou vltavského údolí je monumentální železniční viadukt z roku 1889 (12).

Červená nad Vltavou byla ve 20. a 30. letech 20. století vyhlášeným a velmi známým letoviskem. Nešlo o klasickou obec, ale spíše o řadu chalup, hostinců a penzionů roztroušených kolem Vltavy v délce cca 3 km, až ke zmíněnému kostelu sv. Bartoloměje na počátku tzv. Červenenských proudů.

Ani zde nebylo při zaklesnutí hladiny 2019/20 vltavské údolí obnaženo až k původnímu korytu řeky, nicméně zejména na pravém břehu bylo možno vidět rozsáhlé a velmi zajímavé ruiny některých budov.

Proti proudu řeky nad viaduktem bylo možno na písčitém břehu místy rozeznat těleso původní silnice od nádraží Jetětice k řece. Dobře byl patrný kamenný propustek nad potokem od Jetětic. U železničního viaduktu byly na úrovni zátopy patrné zbytky rozvalin (hromady červených cihel) po Penzionu pražských policejních zaměstnanců (tzv. Skleněný zámeček), kde doposud stojí betonový sloupek od brány vjezdu do areálu. Dobře rozeznatelná byla i silnice ke mlýnu, kterou lemovaly rozvaliny nedalekého statku a budovy pošty. Hladinou nádrže zůstaly zakryty zbytky mlýna i ruiny budov nalézajících se níže po proudu řeky u ústí Hrejkovického potoka. Pod areálem přeneseného kostela sv. Bartoloměje bylo však možné na pravém obnaženém břehu najít zbytky areálu původního hřbitova. Dobře patrné byly dva stupně teras i objekt márnice. Na břehu se stále nalézají pařezy po aleji lip,

12 Letecký snímek údolí Vltavy v okolí železničního mostu v Červené nad Vltavou.
Foto: Jiří Jiroušek (18. 12. 2019).

13 Letecký snímek částečně obnaženého areálu hřbitova a kostela v Červené nad Vltavou.
Foto: Jiří Jiroušek (18. 12. 2019).

kteřá stála nad areálem někdejšího kostela a lemovala cestu ke hřbitovu. Obnaženo bylo i původní místo, kde stála zvonice, a při nejnižším stavu hladiny bylo možné rozeznat i horní zeď původní kostelní lodi. Z věže a kostela se však mnoho nezachovalo, protože byl rozebrán a přenesen výše do svahu. Velmi dobře byla však patrná někdejší hrobka zemského guvernéra Antonína Rozsypala. Výše proti proudu, vedle areálu někdejšího kostela, bylo možné rozeznat ruiny fary a někdejší školy (13).

15 Pohled na jez a areál Šejharova mlýna s budovou Skleněného zámečku z mostovky železničního mostu.
Foto z přelomu 30. a 40. let 20. století.
Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

14 Areál kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou při pohledu po proudu řeky z levého břehu. Foto z 20. let 20. století.
Archiv Vojtěcha Pavelčíka.

Tvorba fyzických modelů velkých přehrad Vltavské kaskády

114

Vltavská krajina před stavbou kaskád byla geomorfologicky členitá i velmi divoká. Napuštění celé kaskády v průběhu druhé poloviny 20. století vzhled této krajiny zásadně proměnilo. Pro vizualizaci původní historické krajiny v kontextu se současným stavem bylo zvoleno vytvoření a prezentace velkoformátových fyzických 3D modelů tří největších přehradních nádrží, Lipenské, Orlické a Slapské. Cílem bylo názorně zobrazit původní říční krajinu a její širší okolí na velkoformátovém modelu. Kromě původní zaniklé krajiny bylo zásadní zobrazit i rozsah současných vodních nádrží a explicitně ukázat na změny v krajině. Důležitým kritériem byla také možnost snadné přepravy modelů. Pro lepší orientaci uživatele na modelu bylo, kromě standardních popisů jednotlivých lokalit (osídlení), použito také interaktivní světelné zvýraznění významných objektů a lokalit.

Příprava

Pro vytvoření 3D modelu zaniklé krajiny bylo nezbytné určit rozsah, rozměry a měřítko výsledných modelů a v návaznosti na to také připravit výškopisné a polohopisné podklady. Zároveň bylo nutné zohlednit rozměr plánovaných fyzických modelů, možnosti jejich transportu i rozlohu výstavních prostor.

Cílem bylo zobrazit většinu území přehradních nádrží Lipno (cca 30×10 km), Orlík a Slapy (cca 24×6 km) včetně širšího okolí. Každý model je složen ze dvou částí. (01)

- Rozměr modelu: 4×1 m (Orlík a Slapy) a 4×1,2 m (Lipno).
- Měřítko modelů: 1 : 6 000 (Orlík a Slapy) a 1 : 8 000 (Lipno).

Jako výškopisný podklad byl použit rekonstruovaný digitální model reliéfu historického údolí Vltavy, vytvořený v rámci projektu. Byl vytvořen s využitím výškopisu (vrstevnic) na mapách prvního vydání Státní mapy odvozené z počátku 50. let 20. století (ÚAZK). Pro zpřesnění byl použit i podélný

profil Vltavy z roku 1940. Území mimo vodní plochu přehradních nádrží je reprezentováno současným digitálním modelem reliéfu DMR 5G (ČÚZK). (02)

Pro názorné vyjádření povrchu na fyzickém modelu (zvláště rozměrného) je nutné výškopis zvýraznit, převýšit. Byl proveden zkušební 3D tisk vybraného testovacího území s koeficientem převýšení 2,5 a 3,5. Pro všechny tři modely morfologicky různého terénu byl vybrán koeficient převýšení 2,5. (03)

Jako polohopisná složka reprezentující původní zaniklou krajinu byl využit vektorový model stabilního katastru, který vznikl vektorizací císařských otisků map stabilního katastru (ÚAZK). Vektorový model byl částečně zjednodušen (sloučení stejných typů povrchů, odstranění drobných ploch). Následně byla z dat vytvořena textura, reprezentující zaniklou krajinu okolo roku 1840. (04, 05)

Posledním důležitým podkladem byla, v rámci projektu vzniklá, databáze významných objektů souvisejících s řekou Vltavou, jejím hospodářským a společenským životem.

Realizace

Výroba modelů proběhla ve spolupráci s firmou PKmodel. Původně byl zvažován 3D tisk – takto vytvořený model by ovšem musel být složen z mnoha dlaždic, bylo by nutné řešit vzájemné spojení i vyhlazení povrchu (viz testovací model). Jako vhodnější byla vybrána metoda frézování povrchu do desky umělého dřeva Ebazell, používaného mimo jiné pro architektonické modely. Po opakovaném a stále jemnějším vyfrézování modelů byl povrch ručně začištěn a vyhlazen. Poté byl opakovaně aplikován akrylový nátěr. (06, 07)

Na připravený terén bylo třeba přenést polohopisnou složku, texturu. Jako jedna z možností bylo zvažováno využití dataprojektorů

umístěných nad modelem a promítání různých textur na povrch modelu. To však vyžadovalo náročné umístění projektorů, přesnou kalibraci více projektorů na každý model. Zásadním problémem by byla údržba, trvalost řešení a také cena. Dalším metodou bylo využití elastické transparentní fólie s natištěnou texturou. Obtížné řešitelné ale bylo přesné uchycení fólie na velmi členitý reliéf a následné těžko kontrolovatelné deformace kresby textur.

Jako nejlepší řešení se ukázala tradiční metoda ručního překreslení. Pomocí projektoru byla textura promítnuta na model a byla v obrysech překreslena. Poté byly jednotlivé plochy dobarveny. Pro detailní kresby obcí a usedlostí byl využit tisk na papír a následné nalepení na povrch. Ruční řešení umožnilo i simulovat nepravidelnost lesního porostu pískovým posypem. Celý model byl v závěru přelakován pro lepší fixaci kresby i nálepek. Nevýhodou ručního překreslení byla velká pracnost. Na druhou stranu ručně vytvořený model působí na pozorovatele příjemnějším dojmem. (08)

Dále bylo řešeno jakým způsobem vizualizovat současnou vodní hladinu, tj. ukázat rozsah zatopených oblastí. Původně se počítalo i s využitím skutečné tekutiny a možnosti „napouštění a vypouštění“ nádrží. Toto řešení by však bylo velmi náročné, především z hlediska zajištění trvalé nepropustnosti celého „vodního systému“ i spojuj dvou částí modelu. Velmi problematické by bylo také perfektní horizontální urovňování. Z těchto důvodů byla testována další metoda, vylití nádrží modelářskou transparentní licí pryskyřicí. Na testovacím modelu se však ukázalo, že tato technika je velmi náročná na výrobu. Vzhledem k hloubce nádrží by se v určitých lokalitách musela pryskyřice rozlévat v mnoha vrstvách a nebylo by možné zabránit tvorbě bublin. Zároveň by bylo velice obtížné pryskyřici rovnoměrně a přesně rozlít.

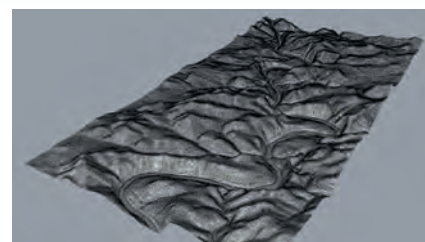

Jako výsledný postup byla vybrána vizualizace hladiny pomocí transparentní polyesterové desky PET-G Vivak, která byla přesně vyřezána a zasazena do předem připravené drážky reprezentující břeh nádrží. Tato vrstva je dobře průhledná a lze ji tónovat. (09)

Vybrané významné lokality a přírodní zajímavosti byly zvýrazněny pomocí interaktivně ovládaných diod. Na každém modelu je očíslovaný seznam přibližně 30 lokalit a číselník. Zadáním daného čísla je možné rozsvítit konkrétní lokalitu. U ostatních sídel na modelu je pouze štítek s popisem.

01 Ukázka části modelu historické údolí Vltavy.

02 Ukázka digitálního modelu reliéfu historického údolí Vltavy.

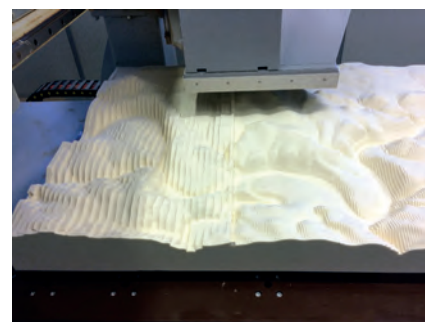
03 Testovací dlaždice vytvořená pomocí 3D tisku.

04 Ukázka listu císařských otisků map stabilního katastru – lokalita Orlík. Zdroj: ČÚZK.

05 Ukázka textury zaniklé krajiny kolem roku 1840 – lokalita Orlík.

06 Frézování povrchu modelu.

07 Frézování povrchu modelu.

08 Detail překreslené textury modelu.

09 Detail vizualizace hladiny pomocí transparentní PET-G desky.

3D počítačová vizualizace vybraných úseků řeky

116

Úvod

3D vizualizace umožňují prezentovat přístupnou formou výsledky výzkumu historického vzhledu zájmového území. Dvourozměrné podklady, jako jsou například staré mapy nebo výkresy, mohou být v některých případech špatně čitelné, zejména co se týče výškových poměrů v dané oblasti. Naproti tomu 3D vizualizace je na první pohled srozumitelná i zájemcům z řad široké veřejnosti. V našem

projektu se tvorba vizualizací zaměřuje především na okolí současných přehradních nádrží a výsledné trojrozměrné scény zachycují vzhled území před jeho zatopením. Klíčovým prvkem vizualizací jsou detailní 3D modely vybraných památkových objektů. Tyto modely vhodně doplňují jednodušší modely zástavby a okolní vegetace. Všechny jsou umístěny na digitálním modelu terénu potaženém vhodnými texturami.

Podklady

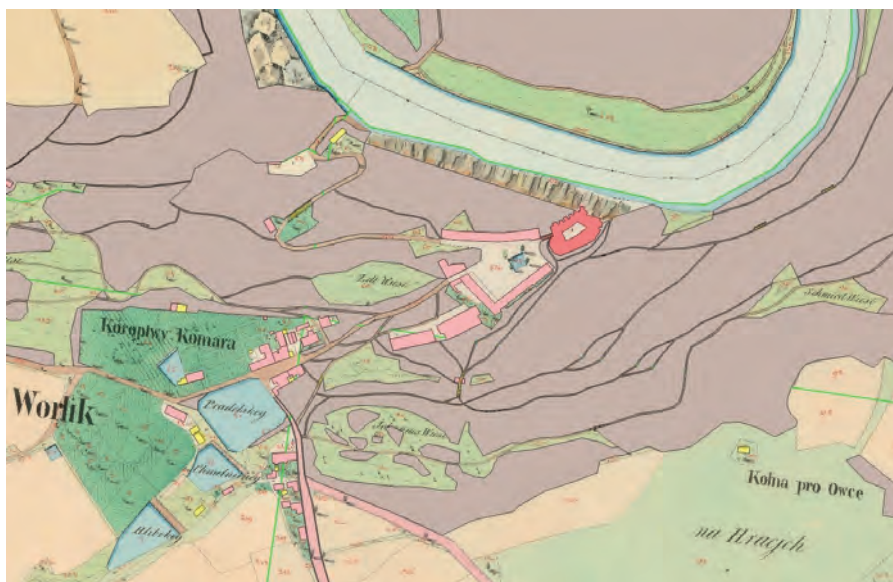
Nejdůležitějším podkladem pro tvorbu 3D scén jsou staré mapy a archivní plánová dokumentace (01). Z georeferencovaných starých map můžeme získat půdorysy budov a polohy stromů a dalších významných prvků a po vektorizaci slouží také jako základ pro textury povrchu. Archivní výkresy využijeme jako podklady pro 3D modelování významných budov. Dále potřebujeme digitální model terénu, který získáme například po vektorizaci výškopisu (vrstevnic) ze starých map (02). Historické fotografie a pohlednice nám umožní získat lepší představu o vzhledu modelovaného území.

3D modelování

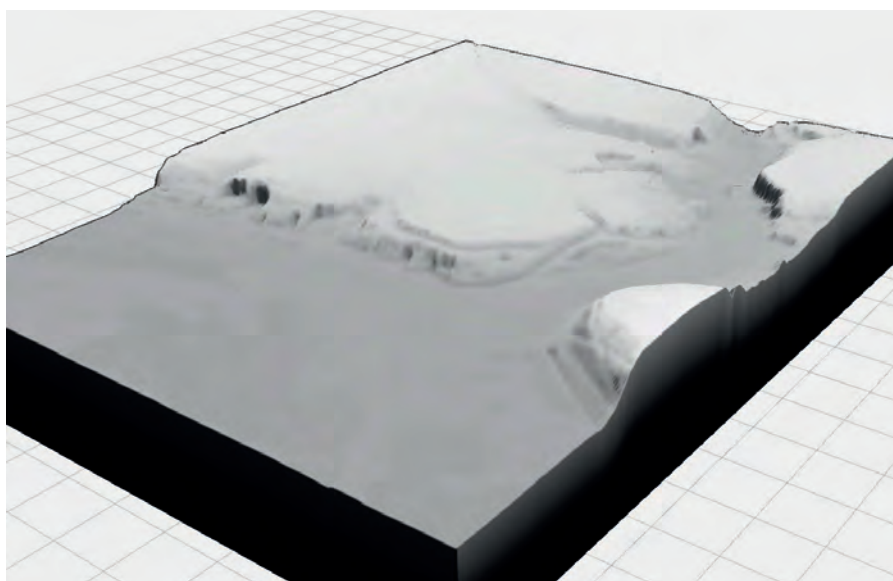
3D modely vybraných významných památkových objektů jsou vytvářeny ručně v CAD softwaru (03). Okolní zástavba a krajina je potom modelována procedurálně (04). Procedurální modelování umožňuje vytvářet modely rozsáhlých zastavěných oblastí časově úsporným způsobem. Základem jsou soubory pravidel navržené po studiu archivních pohlednic a fotografií, které umožňují automatizované generování výsledného modelu. Takto je možné modelovat budovy, ale také vegetaci a další krajinné prvky (05).

Vizualizace

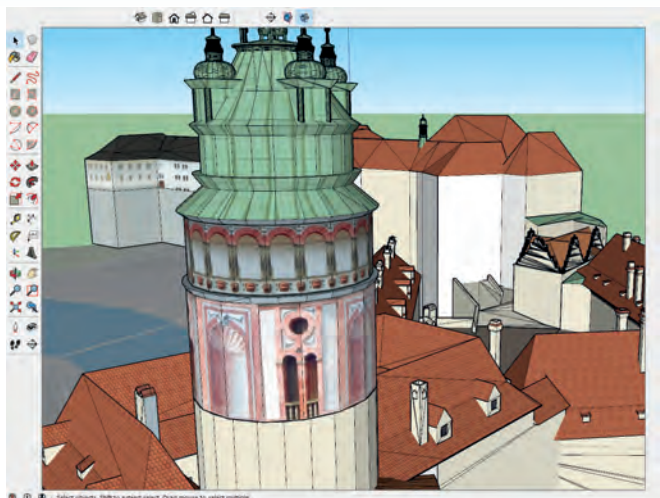
Prezentovat výslednou 3D scénu lze několika způsoby. První možností je využít programů pro renderování fotorealistických snímků a průletů. Ty poskytují velmi kvalitní výsledky (06), které jsou ale většinou omezeny na malé území a nejsou interaktivní. Druhou variantu představují 3D webové scény (07), kde jsou 3D modely publikovány jako webové služby. Takové scény mohou zobrazovat rozsáhlejší území a uživatelé si je mohou volně prohlížet ve webovém prohlížeči. Nejpokročilejší možností představuje využití prostředků virtuální reality (08).

01 Stará mapa s vektorizovanými půdorysy budov a lesy. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, ČÚZK (podkladová mapa), ČVUT, 2021 (vektorizace).

02 Digitální model terénu rekonstruovaný ze starých map. Zdroj: Jan Pacina a Darina Kratochvílová, 2021 (digitální model terénu), Státní mapa 1 : 5 000 – odvozená, ČÚZK (podkladová data).

03 Modelování v CAD softwaru. 3D model: Městský úřad Český Krumlov, KRAJINAK, o. s. a Pavel Tobiáš, 2021.

04 Procedurální modelování zástavby. 3D model: Michal Janovský a Pavel Tobiáš, 2021.

05 Procedurální modelování vegetace. Zdroj: Vojtěch Cehák, 2021.

06 Fotorealistická vizualizace. Zdroj: Markéta Pecenová, 2019, diplomová práce.

07 Model památkové budovy ve 3D webové scéně. Zdroj: Markéta Pecenová, 2019, diplomová práce.

08 Vizualizace ve virtuální realitě. Zdroj: Vojtěch Cehák, 2021.

Fyzikální modelování vodních děl

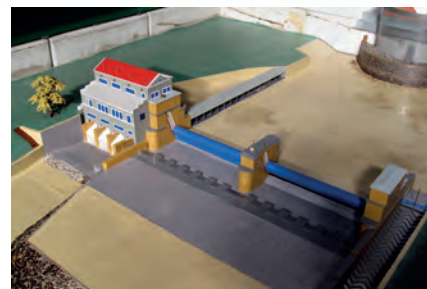
Vltavské kaskády

118

Fyzikální modelování je součástí projektové přípravy vodních děl u nás i ve světě již desítky let. Nejinak tomu bylo a je i v případě Vltavské kaskády. Fyzikální model dokáže nabídnout díky modelové podobnosti věrnou a hydraulicky funkční kopii vodního díla za zlomek finančních prostředků, díky čemuž je možné efektivně optimalizovat jednotlivé funkční prvky vodního díla. U složitých konstrukcí, kde nelze uplatnit klasické hydraulické výpočetní postupy, byly až do nedávna fyzikální modely nenahraditelné. S rozvojem výkonu výpočetních prostředků se v posledních letech začínají uplatňovat i 3D matematické modely, které se mnohdy vzájemně doplňují s modely fyzikálními. Od 30. let 20. století byla v hydrotechnické laboratoři Výzkumného ústavu vodohospodářského T. G. Masaryka realizována řada modelů (01, 07, 10, 11, 12, 14) pro optimalizaci jednotlivých prvků budovaných přehrad (Štěchovice, Slapy, Lipno, Orlík a Kamýk). Jednalo se zejména o posouzení a optimalizaci kapacity spodních výpustí a bezpečnostních přelivů, tlumení energie ve vývarech, stability dna navazujících koryt toku apod. (prof. Dr. Ing. Jaroslav Čábelka, DrSc., Dr. Ing. Ladislav Lískovec, Ing. František Špánek a Ing. Petr Hoření, CSc.). Po dostavbě všech vltavských nádrží byl ve VÚV TGM vytvořen i ucelený model celé Vltavské kaskády (08, 09). Podobně zaměřená pracoviště jsou též součástí stavebních fakult v Praze a v Brně. Ve vodohospodářské laboratoři Fakulty stavební ČVUT v Praze byla realizována také řada projektů týkajících se Vltavské kaskády. Zejména v nedávné době, při zprovoznění Vltavské vodní cesty až do Českých Budějovic (02, 03, 04, 05, 13), kdy byla řešena řada problémů týkajících se vhodného plnění a prázdnění plavebních komor, stability dna koryt či nautických podmínek na vodní cestě, včetně obratišť a vjezdů do přístavů a plavebních komor, nebo bezpečnosti přehrad při extrémních průtocích (06).

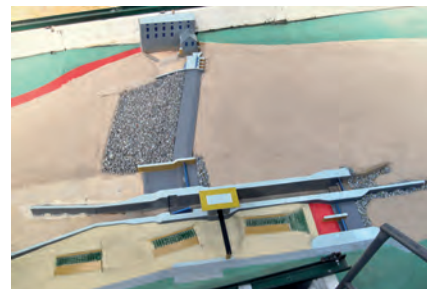
01 Vodní dílo Slapy – Fyzikální model bezpečnostního přelivu a vývaru, převádění průtoku 500 m³/s. (VÚV TGM – Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, 50. léta 20. stol.).

02 Jiráskův jez v Českých Budějovicích. Cílem výzkumu bylo ověření a optimalizace vlivu plánované rekonstrukce vodní elektrárny Sokolský ostrov na plavební podmínky v obratišti pod Jiráskovým jezem a v prostoru vjezdu do plánované plavební komory (Fakulta stavební ČVUT v Praze, 2009).

03 Plavební stupeň České Vrbné. Cílem výzkumu bylo posouzení popř. upřesnění dispozičního schématu včetně nautických zkoušek. Výzkum navazoval na podrobný výzkum plavební komory v měřítku 1:7, který byl realizován na objektovém hydraulickém modelu v roce 2008 (Fakulta stavební ČVUT v Praze, 2009).

04 Plavební stupeň Hněvkovice. Cílem výzkumu bylo ověření a optimalizace dispozičního uspořádání z hlediska proudových poměrů, deformací dna, plavebních podmínek a etapizace výstavby, včetně převádění povodňové plavební komorou (Fakulta stavební ČVUT v Praze, 2010).

05 Přístav Hluboká nad Vltavou. Cílem výzkumu bylo ověření a optimalizace dispozičního uspořádání přístavu z hlediska plavebních podmínek a posouzení jednotlivých objektů z hlediska proudových poměrů a splaveninového režimu (Fakulta stavební ČVUT v Praze, 2010).

06 Přeliv a vývar vodního díla Orlík. Předmětem výzkumu byla hydraulická funkce za stavů, které překračují návrhové podmínky převádění povodňových průtoků uvažované v projektu. Podnětem k výzkumu byly zejména zkušenosti z povodně v srpnu 2002, kdy v důsledku výpadku vodní elektrárny tekli přelivními poli podstatně větší průtok (při překročení max. hladiny o 1,5 m), než se uvažovalo v projektu (Fakulta stavební ČVUT v Praze, 2009).

07 Obtokový tunel VD Slapy. Model naplavování zátky k uzavření obtokové štoly sloužící k převedení vody za stavby. (Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, 50. léta 20. stol.).

08 Stavba unikátního modelu celé Vltavské kaskády po jejím dokončení. Jedná se o komplexní model celé kaskády, který sloužil k modelování povodňových a průlomových vln, říční tratě, splavenin a hydrauliky podhrází či podjezí jednotlivých objektů. Tento výzkum je spojen s osobou prof. Dr. Ing. Pavla Nováka, DrSc., který výrazně přispěl ke zdokonalení teorie modelové podobnosti (Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, 1962).

09 Detail uceleného modelu Vltavské kaskády (Výzkumný ústav vodohospodářský TGM, 1962).

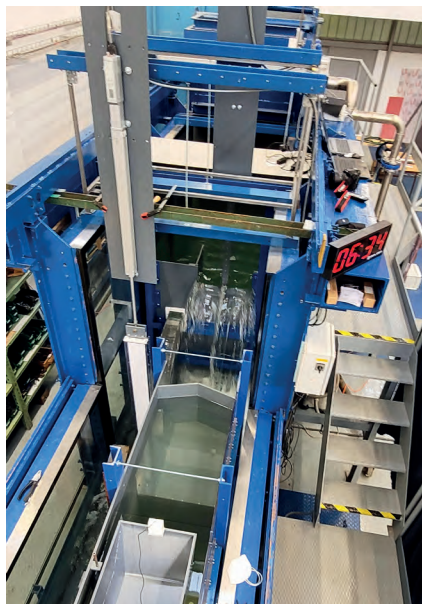
10 Situační (3D) model vodního díla Orlík, kde se modeloval průtok přelivem a spodními výpustěmi a stabilita vývaru a přilehlého koryta. Na obrázku průtok přelivem (Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, 1960).

11 Pohled na vnitřní uspořádání modelu vodního díla Slapy. Celkový model hráze včetně potrubí s turbinami a spodními výpustěmi. (Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, Kronika Slapské přehrady, 1950).

12 Model jedné z nerealizovaných variant přehrady Štěchovice se skluzem bezpečnostního přelivu umístěného mimo hráz na levém svahu (Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, 1931).

13 Plavební Komora Kamýk nad Vltavou. Výzkum byl realizován v rámci záměru prodloužení délky plavební komory, aby vyhovovala požadavkům kladeným na vodní cestu I. třídy dle vyhlášky 222/1995 Sb. Cílem výzkumu byla optimalizace plnění plavební komory na fyzikálním modelu v měřítku 1:15 (Fakulta stavební ČVUT v Praze, 2021).

14 Model stavební jímky a obtokového tunelu vodního díla Slapy. Výzkum převádění vody Vltavy staveništem za běžných i povodňových stavů (Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, Kronika Slapské přehrady, 1950).

Fyzické 3D modely území přehrad Vltavské kaskády

120

Tři názorné velkoformátové fyzické modely tvoří centrální exponáty celé výstavy. Jde o modely zobrazující zániklou krajinu poloviny 19. století v oblastech tří velkých přehrad Vltavské kaskády; přehrady Slapské, Orlické a Lipenské. Jako výškopisný podklad byl využit rekonstruovaný digitální model reliéfu historického údolí Vltavy. Polohopisná složka modelů byla vytvořena na základě upraveného vektorového modelu využití ploch podle map stabilního katastru. Topografický obsah byl na modely přenesen ručně s využitím nalepeného tisku pro detailní oblasti. Modely obsahují popis a lepší orientaci napomáhají i interaktivně ovládané diody reprezentující významné lokality v blízkosti řeky. Modely znázorňují rozsáhlé území 24×6 km (resp. cca 32×10 km v případě Lipna) a vzhledem k měřítku 1 : 6 000 (resp. 1 : 8 000) je jejich rozměr 4×1 m

(resp. 4×1,2 m). Více k tématu tvorby fyzických 3D modelů viz poster 56.

Modely názorně představují původní vltavskou krajinu v polovině 19. století a přibližují i rozsah změn ve vltavském údolí v souvislosti s výstavbou kaskády. Rekonstruovaná krajina je doplněna o průhlednou vrstvu reprezentující hladinu současných nádrží a rozsah proměny vltavského údolí, včetně zatopení původních sídel vázaných na koryto řeky, je tedy dobře patrné. Návštěvník může z jednoho místa prohlédnout celkovou plochu vodních nádrží a jejich zasazení do krajiny. Tyto rozměrné modely vhodně doplňují témata jednotlivých posterů a naopak.

Model vodní nádrže Slapy

zahrnuje území od hráze u Třebenic až téměř po Kamýk nad Vltavou.

Od hráze se přehrada rozlévá do větší šíře u Ždáně, odkud pokračuje

zalesněným údolím až k Živohošti, se známým kostelem sv. Fabiána a Šebestiána nad řekou. Za přítokem potoka Mastník se řeka zařezává do hlubokého sevřeného údolí. Více se jezero rozlévá až u Županovic a Zvírotic, kde je také nejširší. Krajina se pak zcela otevírá u Vestce a lemována jen skalním městem u Velké se již s minimálním rozlivem blíží ke Kamýku nad Vltavou.

Model vodní nádrže Orlík

zahrnuje území od hráze po bývalý farní areál v Červené nad Vltavou. Přehrada se hned u hráze výrazně rozlévá a tvoří četné a hluboké zátoky. Největší šíře dosahuje mezi Podskalím a Orlíkem nad Vltavou, se zámek na skále nad řekou. Za Orlíkem v současnosti přetíná jezero známý Žďákovský most. Jezero se poté zužuje. Výrazným místem je soutok Vltavy s Otavou, u něhož stojí hrad Zvíkov. I zátoka původního údolí

01 Celkový pohled na model vodní nádrže Orlík od severu.

02 Celkový pohled na model vodní nádrže Orlík od jihu.

03 Celkový pohled na model vodní nádrže Orlík od hráze k jihu.

Otavu je důsledkem vzednutí hladiny přehradního jezera Orlík. Otavská část zdrže se nejvíce rozšiřuje ve výrazném meandru v okolí Svaté Anny. Vltava pokračuje v sevřeném údolí bývalých Červenských proudů až ke kostelu sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou. Ačkoliv jezero dosahuje ještě výrazně dále, kvůli velikosti modelu nebylo možné ho v měřítku 1 : 6 000 zobrazit celé.

Model vodní nádrže Lipno

zahrnuje území od hráze až za Novou Pec a Želnavu. Tento model má kvůli rozlehlosti Lipna menší měřítko než zbylé dva modely, a to 1 : 8 000. Také poměr stran modelu je jiný kvůli podstatně větší šířce Lipna. Od hráze je jezero spíše méně široké až do výrazné zákruty s velkou zátokou u Frymburka. Poté se jezero začíná rozšiřovat a v největší šířce dosahuje až za státní hranice. Ve zúžení u Dolní Vltavice je v současnosti provozován přívoz. Dále Lipno pokračuje velkým rozlivem u Černé v Pošumaví. Za ostrovem Tajvan se plocha zmenšuje a u Horní Plané najdeme další přívoz. Za Horní Planou je dnes možné pod hladinou tušit známý meandr „srdce Vltavy“. Poté se již jezero zužuje a končí u Nové Pece na úrovni Želnavy, kde Vltava před koncem vzduť výrazně meandruje.

04 Detail modelu vodní nádrže Orlík v oblasti Zvíkova.

05 Detailní pohled názorně ukazuje reliéf terénu.

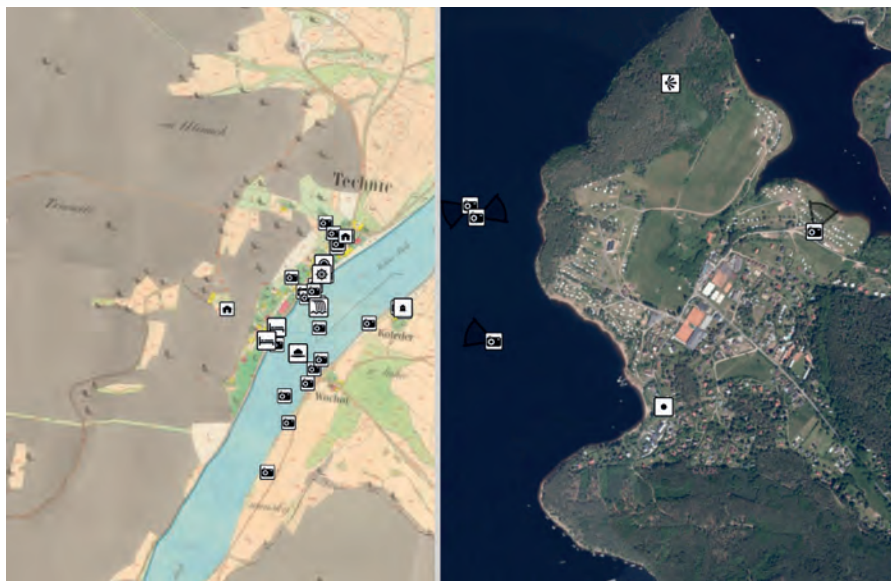
Webová mapová aplikace

122

V klasických mapách lze zobrazit jen omezené množství prvků a údajů o území, proto je pro předání komplexnější prostorové informace uživateli výhodnější využívat webové mapové aplikace. Kromě možnosti škálování prostorových dat v různých měřítkách nabízí webová mapová aplikace velkou dávku interaktivity. Uživatel si může přepínat podkladové mapy, zapínat a vypínat různé tematické vrstvy, mapu přibližovat a oddalovat, o tematických prvcích získávat podrobnější atributové informace i zobrazovat další připojené materiály. Pokud webová mapová aplikace umožňuje zobrazení ve třetím rozměru, nabízí uživateli i prostorový pohled na krajinu, což může zpříjemnit vjem zkoumaného území.

Představená 2D aplikace umožňuje návštěvníkům základní operace s mapou, a to v celém zkoumaném úseku toku Vltavy od pramene až k soutoku s Berouňkou. Mapu lze posouvat a přibližovat/oddalovat, měnit současné i historické podkladové vrstvy a zejména pracovat s body zájmu, kterých je zobrazeno několik tisíc. Každý bod zájmu má své atributové informace, které doplňují základní informaci danou grafickým symbolem. Velkou část těchto bodů tvoří místa, odkud byly pořízeny historické fotografie. Ty jsou po vybrání příslušného symbolu zobrazeny v náhledu a případně dále i ve větší velikosti.

Uživatel má možnost přepnutí i do 3D aplikace. Zde je k dispozici rozsáhlý 3D model celého údolí Vltavy se zobrazeným stavem krajiny k polovině 19. století. V modelu je možné se pohybovat, přibližovat a oddalovat scénu a opět vybírat příslušné body zájmu, v tomto případě zejména budovy. Ty byly modelovány z velké části procedurálně (automaticky s nastavením základních pravidel pro jejich vytvoření), některé významné budovy jsou však vytvořeny ve větším detailu. Vzhledem k tomu, že historická podoba údolí je vymodelována na základě starých map,

je zobrazení výškopisu v některých místech problematické (povrchové textury přesně neodpovídají 3D povrchu, protože staré mapy poskytují výškovou informaci ve velmi omezeném rozsahu).

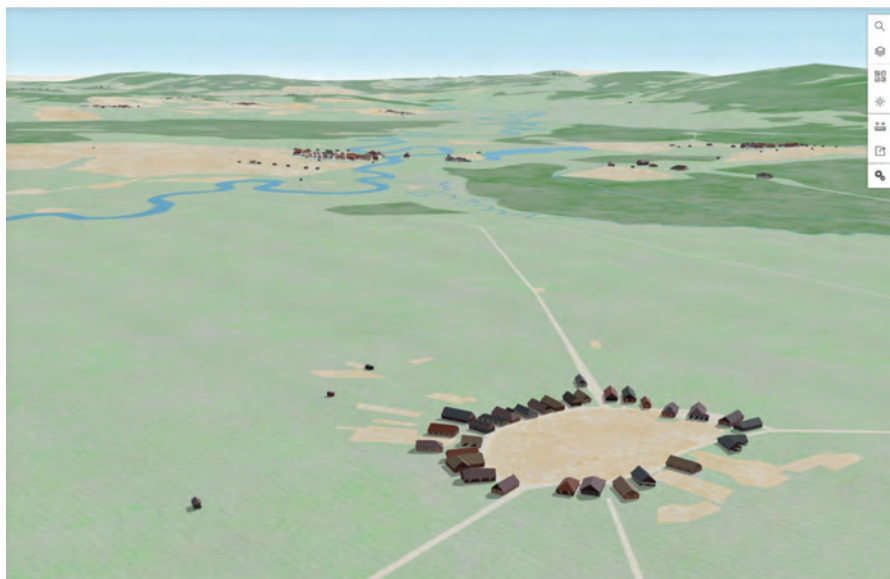
2D i 3D aplikace jsou prezentovány na dotykové obrazovce a uživatel tak mapu ovládá přímo gesty na obrazovce. To je trend, který se uplatňuje na mobilních telefonech a pro svou jednoduchost začíná být uživateli vyhledávaný i na větších výstavních panelech. Obě aplikace jsou prezentovány ve verzi pro výstavu, nicméně práce na finálních verzích budou pokračovat ještě v roce 2022.

01 Ukázka 2D mapové aplikace – okolí obce Těchnice / Technič na císařském povinném otisku mapy stabilního katastru a na současném ortofoto s vrstvou bodů zájmu. Zdroj: Císařské povinné otisky stabilního katastru, 1826–1843 © Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřičtví a katastru, www.cuzk.cz / Ortofoto, 2019 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.

02 Ukázka 2D mapové aplikace – farní areál v Červené nad Vltavou na ortofoto z počátku 50. let 20. století s vrstvou bodů zájmu a pop-up oknem k vybranému bodu (lokalizované staré fotografie). Zdroj: Historické ortofoto © CENIA 2010 a © GEODIS Brno, spol. s r. o. 2010 Podkladové letecké snímky poskytl VGHMÚř Dobruška, © MO ČR 2009.

03 Ukázka 3D aplikace – oblast současné vodní nádrže Lipno, v popředí zaniklá ves Horní Borková (Fleissheim) v pozadí Dolní Vltavice.

04 Ukázka 3D aplikace – pohled na Český Krumlov.

05 Ukázka 3D aplikace – oblast současné vodní nádrže Orlík, pohled na původní údolí od severu, v popředí zaniklá ves Ždákov.

Vltava VR – vizualizace zaniklé krajiny pomocí virtuální reality

124

Virtuální realita je moderní technologie umožňující uživateli pohlcujícím způsobem simulovat přítomnost v cizím prostředí. Toho je možné docílit pomocí náhlavní soupravy (tzv. Head-mounted display), která před oči uživatele fixuje obrazovku, jejíž obsah se mění v závislosti na pohybech hlavy. Obraz je posouván tak, aby byl uživatel přesvědčen, že se zobrazené prostředí skutečně nachází kolem něj. Doplněkem mohou být dva ovladače s tlačítky, představující virtuální ruce. Obsah displeje je ve většině případů generován z připojeného počítače.

Simulaci přítomnosti v jiném prostředí lze využít mnoha způsoby,

např. k zábavě, výcviku, výuce. V rámci kartografie je pak možné tímto způsobem tvořit virtuální světy vycházející ze skutečných geografických (mapových) podkladů. Podmínkou tohoto přístupu je však existence velmi podrobných dat. Má-li být simulace dostatečně pohlcující (uvěřitelná), musí být virtuální svět vymodelován se stupněm detailu co nejvíce se blížícím realitě. Tak podrobná data ale většinou nejsou k dispozici, zejména data historická.

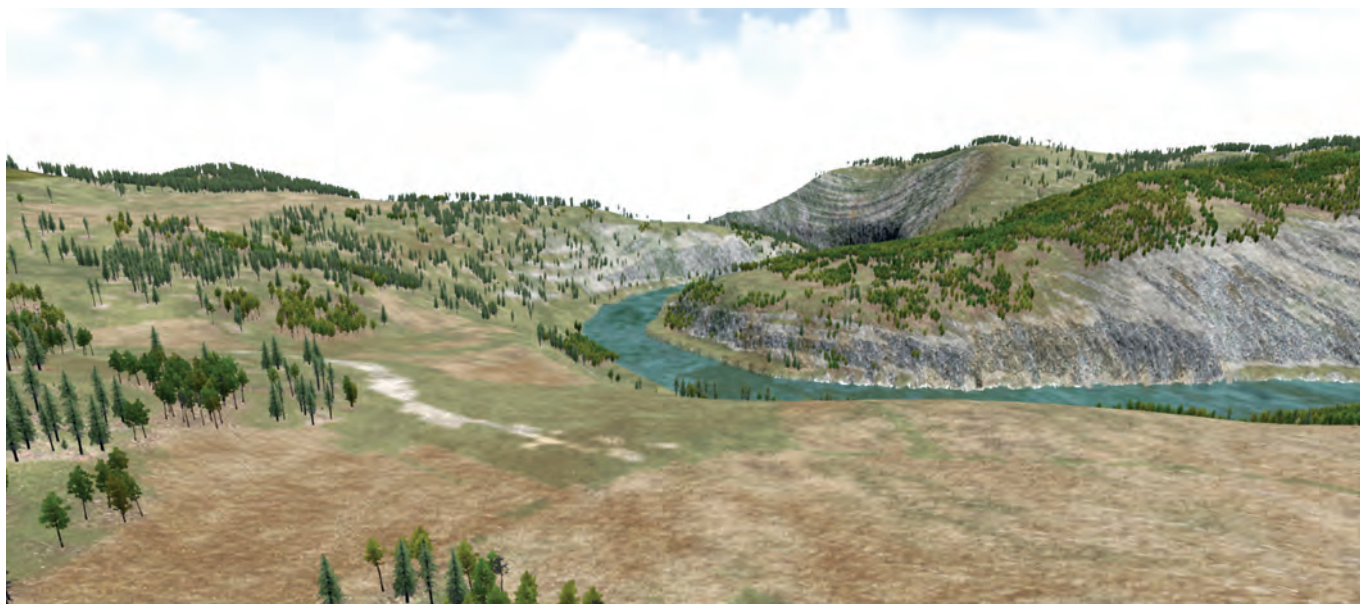
Chybějící detaily je naštěstí možné do určité míry doplnit pomocí tzv. procedurálního modelování, které do existujících dat některé prvky

automaticky doplní pomocí předem nastavených vzorců a pravidel. Příkladem může být modelování jednoduchého domu při znalosti pouze jeho půdorysu (algoritmu se zadá výška domu, typ střechy, textury

01 VR brýle Oculus Rift S.

02 Ukázky vymodelované krajiny v herním enginu Unreal Engine 4.

03 Demonstrace detailnosti
vymodelovaného území na základě
historických podkladů.

povrchů apod.). Takto je možné tvořit i celé městské čtvrti.

Hlavní výhodou využití virtuální reality pro vizualizaci zaniklé krajiny je možnost zprostředkovat lidem pohled na dané (neexistující) území z velké blízkosti a umožnit tak hlubší vnímání konkrétních míst ve skutečné velikosti, čehož prohlížením map a fotografií nedocílíme.

V rámci výstavy byla virtuální realita využita jako vizualizační nástroj poskytující průlet historickou krajinou

okolo vodních nádrží. Ve VR headsetu běží aplikace, která ve výchozím prostředí zobrazuje fiktivní věž s výhledem na krajinu. Uživatel se může volně pohybovat po prostoru, prohlížet si skrz okna exteriér či sledovat informační panely. Po interakci s jednotlivými panely je přenesen do bodu vysoko nad jedním z vodních děl a může se volně rozhlížet, a přitom na ovladači přepínat viditelnost současné vodní hladiny. Postupně je automaticky přesouván podél celého vodního díla a po dosažení konce je vrácen zpět do výchozího prostředí interiéru. Uživatel má dále jedinečnou

možnost přímého vizuálního porovnání stavů „před“ a „po“. V tomto případě tedy před a po stavbě vodních děl na Vltavě. Díky přepínání vrstev je totiž možné zobrazit či skrýt současnou výšku hladiny vodní nádrže a pozorovat tak množství a polohu zatopených sídel.

Virtuální realita je pro kartografy stále vcelku novinkou a kvůli své velké odlišnosti od všech doposud používaných technologií je obtížné ji ovládnout a využít celý její potenciál. Nicméně už teď je jasné, že tato technologie je budoucností mnoha oborů, kartografii nevyjímaje.

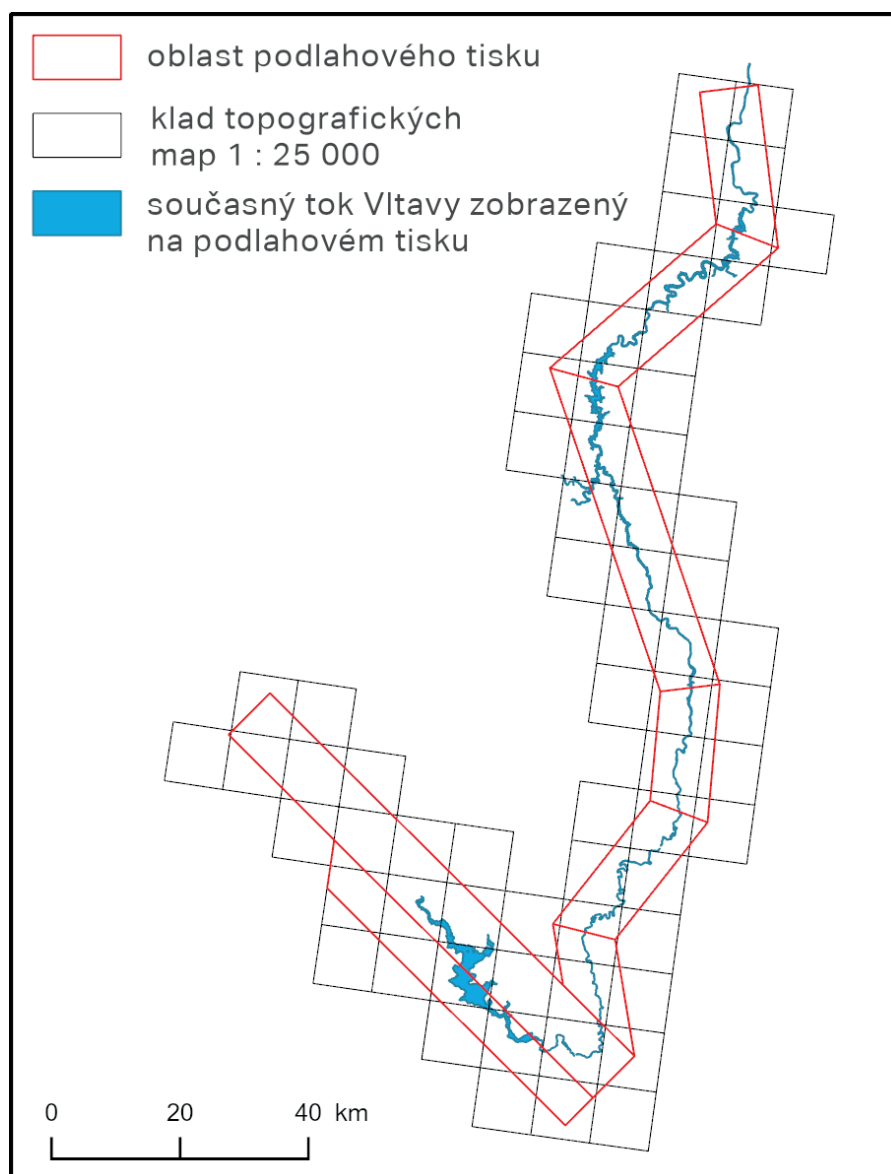
V rámci výstavy je možné „projít se“ po historickém údolí řeky Vltavy, od jejích pramenů až k soutoku s Berounkou, na velkoformátové mapě vytištěné v měřítku 1 : 10 000. Mapa je formou samolepící folie instalována přímo na podlaze výstavního prostoru mezi ostatními exponáty. Celá zájmová oblast byla pro potřeby tisku rozdělena do osmi samostatných pásů o šíři 914 mm a 610 mm, které po instalaci vytvořily bezešvý podlahový tisk s plochou téměř 26 m².

Základ podlahového tisku tvoří topografická mapa 1 : 25 000, která byla výsledkem nového mapování realizovaného pro potřeby československé armády v 50. letech 20. století. Jedná se o barevnou mapu v souřadnicovém systému 1952 (S-52), s rozměrem mapového rámu jednotlivých listů přibližně 36×37 cm, která kromě bohatého polohopisu a popisu obsahuje i výškopisnou složku v podobě výškových kót a vrstevnic s intervalem 5 m.

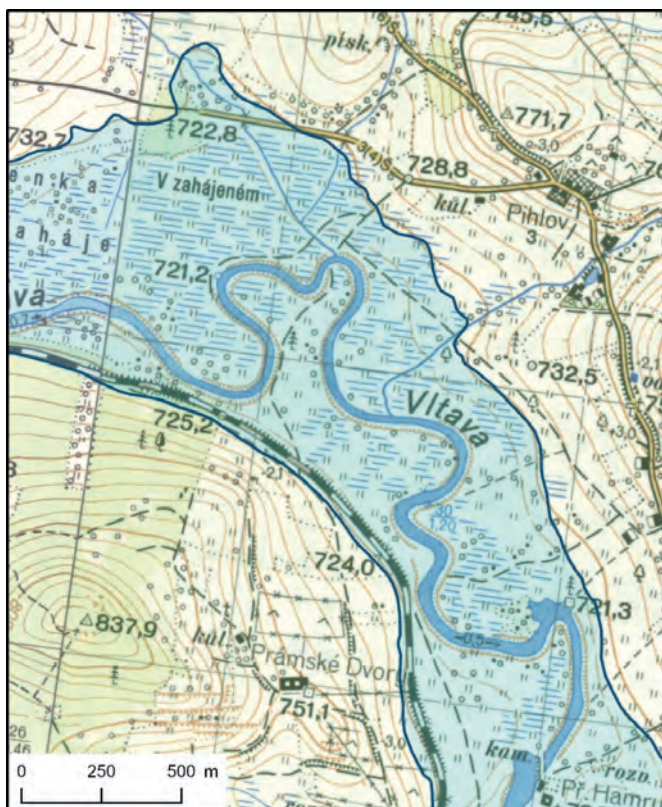
Pro vytvoření tiskových podkladů bylo 66 naskenovaných mapových listů této mapy metodou projektivní transformace nejprve georeferencováno do souřadnicového systému JTSK (S-JTSK), přičemž pro transformaci každého listu byly jako identické body použity rohy rámu mapového pole. Následně bylo vše spojeno do bezešvé mapové mozaiky. Pro lepší představu o rozsahu zatopených území po vzednutí vodní hladiny po výstavbě Vltavské kaskády byla mapa doplněna o současný tok Vltavy s nastavenou průhledností 85 %.

S ohledem na období vzniku mapy je na původní mapě již bohužel částečně zobrazena v té době vznikající

Vltavská kaskáda (konkrétně zde najdeme již zakresleny vodní nádrže Vrané nad Vltavou, Štěchovice a Slapy). U vodní nádrže Slapy jsme z tohoto důvodu na mapě nahradili původní zákres vektorovou kresbou odvozenou z prvního vydání Státní mapy odvozené 1 : 5 000 (SMO-5), která v tomto místě zachycuje tok Vltavy ještě před stavbou přehrady. Na výsledné pochozí mapě si lze tak i území vodní nádrže Slapy prohlédnout v jeho historické podobě před zatopením.

01 Oblast podlahového tisku zobrazená na kladu topografických map 1 : 25 000.

02 Ukázka topografické mapy 1 : 25 000 spolu se zákresem současného toku Vltavy (vodní nádrž Lipno).

03 Část vodní nádrže Slapy na původní topografické mapě 1 : 25 000.

04 Část vodní nádrže Slapy po nahrazení oblasti zatopené po výstavbě přehrady vektorovými daty z SMO-5.

05 Část vodní nádrže Slapy po nahrazení oblasti zatopené po výstavbě přehrady vektorovými daty z SMO-5, spolu se zákresem současného toku Vltavy.

- Belada, B. (1929): Výzkumné práce provedené pro projektované zdyadlo v říči. km 151.00 na Vltavě u Slap 1928–1929.
- Běšínský, V. (1926): Využití vodních sil nad Štěchovicemi, ZEPOP – Zprávy elektrických podniků obce Pražské.
- Bičík a kol. (2001): Druhé bydlení v ČR. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.
- Bláha, K. (1976): 25 let stavíme pro ČSSR; Vodní stavby, SNTL, Praha.
- Blázková, T., Fialová, D., Matoušek, V. (eds.) (2014): Individuální a masová rekreace v okolí velkých industriálních měst v 19.–21. století. Togga, Praha.
- Boháč, Z. (1999): Ostrov – Tisíciletá historie zmařeného kláštera. Regionální muzeum v Jílovém u Prahy.
- Broža, V. (2018): O racionálním hospodářství vodním od založení samostatného Československa. Příklad z Vltavy. Časopis Vodní Hospodářství, 6, 16–19.
- Brožová, B., Friedel, J. (2002): rozhovor pro iDnes: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/mytus-jmenem-vltavska-kaskada.A020821_214207_vedatech_pol.
- Cacák, F. (2005): Orlík nad Vltavou a Staré Sedlo a krása skrytá pod hladinou. Vydal František Cacák a Obecní úřad Orlík nad Vltavou.
- Cacák, F., Kouba, J. (2008): Jak vzniklo a co skrylo Orlické jezero. Prácheňské muzeum, Písek.
- Cajthaml, J. (2012): Analýza starých map v digitálním prostředí na příkladu Müllerových map Čech a Moravy. České vysoké učení technické v Praze.
- Cingroš, S., Pavlíček, J., Šaman, Z. (1959): Slapská rekreační oblast. Architektura ČSR, 18, 566–571.
- Čáka, J. (1996): Zmizelá Vltava. 1. vydání. Baroko & Fox, Beroun.
- Čáka, J. (1997): Zmizelá Vltava. 2. vydání. Baroko & Fox, Beroun.
- Čáka, J. (2002): Zmizelá Vltava. 3. vydání. Nakladatelství Paseka, Praha, Litomyšl.
- Čapek, R., Mikšovský, M., Mucha, L. (1992): Geografická kartografie. Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Čermák, V. (2002): rozhovor pro iDnes: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/mytus-jmenem-vltavska-kaskada.A020821_214207_vedatech_pol.
- ČHMÚ (2018): reakce na rozhovor pro Ekolist: <http://www.infomet.cz/index.php?id=read&idd=1543307231&fbclid=IwAR3F9veKN1dB7xUODpdy8ql1XKmuXwVbTb57uajlYQw7DnjKr0WwNg7--wE>.
- Dostál, D. (2018): rozhovor pro Ekolist: <https://ekolist.cz/cz/publicistika/priroda/letosni-rok-ukazal-ze-prehrady-a-rybniky-jako-ochrana-pred-suchem-nefunguji>.
- Dvořák, T. (2010): Pražské výletní restaurace. Muzeum hlavního města Prahy, Praha.
- Elleder, L. (2021): e-mailový rozhovor s autory posteru.
- Elleder, L., Dragoun, Z. (2009): Povodňové značky – součást historického dědictví. Památky Středních Čech, 23, 32–45.
- Fialová, D. (2019): Vltava ve službách člověka. Geografické rozhledy, 28(5), 20–21.
- Fialová, D., Kadlecová, V., Frantál, L. (2010): Atraktivita vodních nádrží pro cestovní ruch a jeho udržitelnost. Dobrá praxe v udržitelnosti cestovního ruchu. Sborník 2. ročníku konference Dobrá praxe v udržitelnosti cestovního ruchu. FIM UHK, 50–63.
- Fialová, D., Kučera, Z., Kůsová, T., Štych, P., Tůmová, M., Vágner, J. (2019): Proměny funkcí krajiny a osídlení v prostoru v n. Slapy. Specializovaná mapa s odborných obsahem. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.
- Fialová, D., Kučera, Z., Kůsová, T., Štych, P., Tůmová, M., Vágner, J. (2020): Proměny funkcí krajiny a osídlení v prostoru v n. Lipno. Specializovaná mapa s odborných obsahem. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.
- Fialová, D., Kučera, Z., Kůsová, T., Štych, P., Tůmová, M., Vágner, J. (2021): Proměny funkcí krajiny a osídlení v prostoru v n. Orlík. Specializovaná mapa s odborných obsahem. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.
- Frantál, L. (2009): Rekreační využití nádrží v Česku se zaměřením na Lipno, Máchovo jezero, Seč a Nové Mlýny. Diplomová práce, PŘF UK v Praze.
- Fröhlich, J. (2000): Stará Otava mezi Pískem a Zvíkovem. Ires, Písek.
- Fröhlich, J., Velková, R. (2015): Lidé od vody. Nakladatelství J&M, Písek.
- Fryš, J. (2020): Spoutaná řeka – Zrození orlické přehrady. Universum.
- Haas, A. (ed.) (1954): Berní rula sv. 27. Kraj Prácheňský I. díl, Praha.
- Harmach, K. (1933): Červená nad Vltavou u Milevska. Odbor Klubu čsl. turistů v Milevsku, Milevsko.
- Hiawatha Makásek, I. (2001): Poselství Svatojánských proudů. Ostrov, Praha.
- Hoffmanová, S. (2016): Změny funkčního využití břehů Orlické přehrady se zaměřením na funkci rekreační. Diplomová práce, PŘF UK v Praze.
- Hons, J. (1972): Vodní cesta vltavskolabská v nejstarších náčrtech, mapách a plánech. Dějiny věd a techniky, 5(3, 4).
- Horáková, H., Fialová, D. (2014): Transformace venkova. Turismus jako forma rozvoje. Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, s. r. o., Plzeň.
- Horský, M. (2021): e-mailový rozhovor s autory posteru.
- Hubert, M. (2008): Loď a plavba na střední Vltavě. Mare-Czech, Praha.
- Hubert, M., Bor, M. (1985): Osobní loď na Vltavě. NADAS, Praha.
- Hudičák, P., Mrázková, Z., Špinar, J. (2016): Lipno – krajina pod hladinou. Českokrumlovský rozvojový fond, s. r. o. Český Krumlov.
- Hydroprojekt (1967): Vodní dílo Orlík – Souhrnný elaborát. Hydroprojekt.
- Chalupný, E. (1925): Vltava. Melantrich, Praha.
- Charvát, E. (1922): Kórbrův průvodce po Čechách sv. 36. – Střední Povltaví. Pavel Körber, Praha.
- Janský, B. (2014): rozhovor pro Aktuálně.cz: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nouze-o-vodu-nastane-do-deseti-let-varuje-expert/r~6ff8491e6fee11e49bec0025900fea04/>.
- Janský, B. (2020): rozhovor pro iDnes: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/hydrolog-bohumir-jansky-zemedelstvi-zmena-reky-vodni-nadrze.A200416_165739_domaci_aug.
- Jirků, M. (2018): rozhovor pro Ekolist: <https://ekolist.cz/cz/publicistika/priroda/letosni-rok-ukazal-ze-prehrady-a-rybniky-jako-ochrana-pred-suchem-nefunguji>.
- Jiroušková, M. (2014): Obrázky z Podolska a okolí – Po proudu staré řeky od Olešné po Červenou. Vydala Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o. a Obec Podolí.
- Josef, D. (2002): Encyklopedie mostů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 2. vydání. Nakladatelství Libri, Praha.
- Karpaš, R. (2005): Pohlednice – historie lístků, které změnilы svět. Nakladatelství Roman Karpaš – RK, Liberec.
- Keil, J., Stránecký, F. (1967): Výstavba vodního díla Orlík. Národní podnik Vodní stavby Sezimovo Ústí
- Kopáček, L. (1905): Paměti obce Čími, Moráně a Malčan. Obec Čím, Čím.
- Kouba, J. (2007): Stavba Orlické přehrady a její dopad na život lidí v zátopových oblastech. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice.
- Koukalová, Š. (2019): Jinak lidu, jinak vládčům. Paměť a dějiny, 13(04), 26–34.
- Kovář, D. (2002): Budějovice a velká voda – historické ohlédnutí. Nakladatelství Bohumír Němec-Veduta, České Budějovice.
- Kozák, J. T., Státníková, P., Munzar, J., Janata, J., Hančil, V. (2007): Povodně v Českých zemích. Professional Publishing, Praha.
- Kredba, M. a kol. (1969): The Vltava River Cascade; Ministry for Forest and Water Management, Praha.
- Krško, J., Mareš, J., Pohunek, J., Randák, J., Špingl, J. (2019): Český trampung v časech formování a rozmachu. Academia, Praha.
- Kubát, J. (2002): rozhovor pro iDnes: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/mytus-jmenem-vltavska-kaskada.A020821_214207_vedatech_pol.
- Kubeš, J. (2004): Vývoj chatření v zázemí Českých Budějovic. In: Vágner, J., Fialová, D. a kol.: Regionální diferenciace druhého bydlení v Česku. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 70–80.
- Kuchař, K. (1958): Naše mapy odedávna do dneška. Československá akademie věd, Praha.
- Lasovský, P. (2019): Historie obce Karlov, Vznik a osídlování obce nad hradem Zvíkov, Zvíkovské Podhradí.
- Maršálek, M. (2015): Osadní toulky – nohejbal na tramských osadách v okolí Prahy – Vltava a Berounka. Mladá fronta, Praha.
- Mezera, M. (2006): Co odnesl čas a vltavská voda aneb tenkrát v Povltaví, Příbram.

- Milotová, N. (2019): Krajina jako národní symbol. Říp – Blaník – Vltava – Labe a jejich význam při utváření národní identity v závěrečné fázi českého národního hnutí. *Acta Museis Nationalis Pragae, Historia Litterarum* 64 (3–4), 33–44.
- Mölzer, E. (1921): Úprava střední Vltavy. Studie vodohospodářská, Masarykova akademie práce.
- Nedbal, F. (nedat.): Purkarec a Spolek Vltavan, České Budějovice.
- Pacina J., Cajthaml J., Kratochvílová D., Popelka J., Dvořák V., Janata T. (2021): Pre-dam valley reconstruction based on archival spatial data sources – Methods, accuracy and 3D printing possibilities. *Transactions in GIS*, 25.
- Pavelčík, V. (2009): Krajem soutoku Vltavy se Sázavou. *Mladá fronta*, Praha.
- Pavelčík, V. (2011): Moráň – zaniklá ves při Vltavě. Vydal Vojtěch Pavelčík, Praha.
- Pavelčík, V. (2014): Moráň – zaniklá ves při Vltavě / dodatek. Vydal Vojtěch Pavelčík, Praha.
- Pecenová, M. (2019): 3D vizualizace areálu kostela v Červené nad Vltavou. Diplomová práce, FSv ČVUT v Praze.
- Plánka, L. (2004): Vývoj světové a české kartografie. Akademické nakladatelství CERM, Brno.
- Polák, M. (2020): Model projektované přehrady na Vltavě u Slap. *Restaurátorská zpráva*.
- PP-STRVLT (1940): Podélný profil střední Vltavy od železničního mostu pod Českými Budějovicemi k Šítkovskému jezu v Praze (km 3,020–190,555). *Vodopis Čech a Moravy. Ředitelství pro stavbu vodních cest a Ústavu hydrologického a hydrotechnického v Praze*, Praha.
- Reichadtovi, H. a B. (2002): Svatojánské proudy. Vlastním nákladem, Praha.
- Richter, M. (1982): Hradištko u Davle: Městečko Ostrovského kláštera, Academia, Praha.
- Roučka, Z. (2006): Předválečnou Šumavou, život-práce-krajina. Vydalo ZR & T, Plzeň.
- Salzmann, K. (2020): rozhovor pro Aktuálně.cz: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/vlada-chce-resit-sucho-prehradami-jinde-na-svete-se-ale-vypo/r~f63c5284950611ea80e60cc47ab5f122/>.
- Salzmann, K. (2021): rozhovor s autory posteru.
- Satrapa, L. (2021): rozhovor s autory posteru.
- Savický, N. a kol. (2015): Umění paroplavby po řece Vltavě, 1865–2016. Professional Publishing, Praha.
- Semotanová, E. (1998): Historická geografie českých zemí. Historický ústav AV ČR, Praha.
- Semotanová, E. (2001): *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Libri, Praha.
- Scheufler, V., Šolc, V. (1986): Já jsem plavec od vody. Jihočeské nakladatelství, České Budějovice.
- Schindler-Wisten, P. (2017): O chalupách a lidech. *Chalupářství v českých zemích v období tzv. normalizace a transformace*. Karolinum, Praha.
- Souhrada, V. (1905): Körbrův ilustrovaný průvodce po památných a zajímavých místech Království Českého – Z Prahy do Štěchovic a Svatojánských proudů. Pavel Körber, Praha.
- Staňkovský J. (1924): Parníkem z Prahy do Štěchovic a Svatojánských proudů. Nákladem vlastním, Praha.
- Stará hydrometrie (1940): Rukopisný seznam hydrometrických měření provedených od r. 1875 hydrologickou službou v profilech vodočtů.
- Stará pasportizace vodočetných stanic (1940): Rukopisný seznam vodočtů zřízených od r. 1825 na území ČR provedený hydrologickou službou.
- Státní oblastní archiv, Velkostatek Hluboká nad Vltavou, Soupis poddaných 1708, sign. IB 5AU No 1. (digitalizováno: <https://digi.ceskearchivy.cz/52261>).
- Straka, C. (1924): Svatojánské proudy a zplanění horní Vltavy. Nákladem České akademie věd a umění, Praha.
- Sudová, M. (2007): Tragické Glucinium. *Měsíčník Vltavín*, 11.
- Svoboda, J. (2017): Historie voroplavby v Čechách. Professional Publishing s. r. o., Praha.
- Šmerák, V. a kol. (2014): Nové toulky mezi Vltavou a Sázavou. *Mladá fronta*, Praha.
- Šoukal, J. (2016): Slasti a strasti letních bytů. Život na letních bytech a v letních vilách v éře první republiky. Academia, Praha.
- Štěrbá, O. (2008): Říční krajina a její ekosystémy. Univerzita Palackého, Olomouc.
- Teyssler, V., Kotyška, V. (1930): *Technický slovník naučný*, díl V. Borský a Šulc, Praha.
- Urban, M., Polák, E. (1946): Zdyadlo a elektrárna na Vltavě ve Štěchovicích. Ministerstvo dopravy – veřejná zpráva technická.
- Vágner J., Fialová, D. a kol. (2004): Regionální diferenciace druhého bydlení v Česku. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.
- Vágner, J., Fialová, D. (2018): Whitewater paddling in Czechia. From romantic leisure to Olympic medals and commercial tourism. IGU Pre-Conference, Quebec, 5. 8. 2018.
- Vágner, J., Müller, D. K., Fialová D. (2011): Second home tourism in light of the historical-political and socio-geographical development of Czechia and Sweden. *Geografie*, 116 (2), 191–210.
- Vágner, J., Procházka, P. (2004): Vývoj českého trampingu a budování trampských osad. In: Vágner, J., Fialová, D. a kol.: *Regionální diferenciace druhého bydlení v Česku*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha, 58–69.
- Vančura, K. (1999): Davle u Prahy: Minulost a současnost. Davle.
- Verbík, A. (1983): Purkarec. *Minulost a socialistická přítomnost jihočeské obce, České Budějovice*.
- Veselý, D. (2016): Historický vývoj hospodaření s vodou. In: Mlejnková, H. (a kol.): *Zatopené kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy*. Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, Praha, Brno, 16–27.
- Větvíčka, V., Rendek, J. (2007): Vltava. Nakladatelství Jan Vašut s. r. o., Český Těšín.
- VH rozvojové středisko Praha (1953): *Vodní dílo Slapy*, archiv Povodí Vltavy.
- Vondrášek, D. (2009): Vltava, po dně staré řeky. Ondřej Novák, Praha.
- Vystoupil, J. a kol. (2007): *Atlas cestovního ruchu ČR*. MMR ČR, Praha.

Data:

Arcdata Praha: ArcČR 500 verze 3.3, digitální geografická databáze. Data50, 2022 © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz. Topografické mapy ČSSR. Ústřední archiv zeměměřičtví a katastru.

Film:

VÚV: *Kronika Slapské Přehrady*, 1954.

Weby:

cs.wikipedia.org/wiki/Frymberk
hydrotechnika.fsv.cvut.cz
www.czso.cz
www.nebeske.cz
www.pamatkovykatolog.cz
www.pvl.cz
www.rekos.psp.cz
www.stara-vltava.cz
www.stezkavltavy.cz
www.tv-adams.wz.cz
www.visitvltava.cz
www.vltava.at
www.vltava.rozhlas.cz
www.vltavan-praha.cz
www.vltava-reka.cz
www.vltavarun.cz
www.vuv.cz
www.vyssibrod-historicky.cz
www.zanikleobce.cz

130 The exhibition and the catalogue present outputs of the project

“Vltava – transformation of historical landscape as a result of floods, dams’ creation and land-use changes along with cultural and social activities in the river neighbourhood” created between 2018 and 2022. The project has been conducted at the Faculty of Civil Engineering of the CTU in Prague and the Faculty of Science of Charles University, and has been supported by the programme of the Ministry of Culture focused on applied research related to promotion of national and cultural identity (“NAKI II”).

The project and the exhibition have aimed to identify, document, reconstruct and make accessible immovable and movable cultural heritage of probably the most famous and the most popular river in Czechia. Over the course of the 20th century, the Vltava river landscape has been transformed significantly especially due to the construction of the system of water dams, known as the so-called Vltava Cascade. Thus, historical sources and modern geoinformation technologies have been utilised to reconstruct and document transformations of the river landscape. The exhibition and other project results are accessible through the dedicated website: vltava.fsv.cvut.cz. The exhibition is held in the atrium of the Faculty of Civil Engineering of the Czech Technical University in Prague (Thákurova 7, Prague 6). After the exhibition, the poster part will be archived in the Map Collection of the Faculty of Science, Charles University.

The exhibition consists of fifty-eight posters, four three-dimensional models, a video projection of selected topics, a touch-controlled map application on a large screen, a demonstration of the virtual reality application, a walk-over old topographic map, and a photo corner. The posters present various topics covered by the project. Transformations of the Vltava River and surrounding landscape from its source to the confluence with the Berounka River are covered in general. However, changes of key selected localities that have disappeared, in whole or in part, below the surface of the water reservoirs are presented in more detail. The dams forming the Vltava Cascade significantly changed the character of the entire riverine landscape. The Vltava has kept its charm at all times. Rafting on wooden rafts undoubtedly belongs to the nostalgic past. If a visitor wants to turn into one of them, the photo corner offers the opportunity to stylise oneself into a position of the traditional raftsmen.

Jiří Cajthaml, Dana Fialová (editoři)

VLTAVA – PROMĚNY HISTORICKÉ KRAJINY

Kritický katalog výstavy

Vydalo: České vysoké učení technické v Praze

Zpracovala: Fakulta stavební ČVUT (Katedra geomatiky)

spolu s Přírodovědeckou fakultou UK (Katedra sociální geografie
a regionálního rozvoje)

Grafická úprava a sazba: Karel Kupka

Tisk: powerprint s. r. o., Brandejsovo nám. 1219/1, Praha-Suchdol

Počet stran: 132

Náklad: 120

1. vydání

ISBN 978-80-01-06948-6 (tištěná publikace)

ISBN 978-80-01-06962-2 (elektronická verze, pdf)